

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

CHRIS CLEAVE'İN *KÜÇÜK ARI* ADLI ESERİNDE
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÖTEKİLİK TEMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdulhalim AYDIN

HAZIRLAYAN
Özlem AYDIN

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ EDEBİYATI ANABİLİM DALI
İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

CHRIS CLEAVE'İN *KÜÇÜK ARI* ADLI ESERİNDE
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÖTEKİLİK TEMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdulhalim AYDIN

HAZIRLAYAN
Özlem AYDIN

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Doç. Dr. Abdulhalim AYDIN**
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Toplumsal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Chris Cleave’in *Küçük Arı* Adlı Eserinde Çokkültürlülük ve Ötekilik Teması****Özlem AYDIN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Batı Dilleri Edebiyatı Anabilim Dalı****İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ-2012; Sayfa: V+106**

Bu çalışmanın amacı, sömürgecilik sonrası dönemin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan göçlerin ardından, toplumsal uyum çerçevesinde tartışılan bir olgu olan çokkültürlülük kavramını ve göçmenlerin maruz kaldığı “öteki” muamelesinin etkilerini Chris Cleave’in *Küçük Arı* adlı eseri bağlamında incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çokkültürlülüğün ortaya çıkışı ve çeşitli bakış açılarından tanımları üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda “ötekilik” kavramı da anlam ve etkileriyle incelenmiştir.

Çalışmada, olayların yaşandığı İngiltere ve Nijerya, sömüren ve sömürülen ülkeler olarak kısaca betimlenmiş ve ardından tüm bu özellikler eser bağlamında tekrar ele alınmıştır. Bir taraftan modern hayatın bunaltıcı temposunda koşuşturan bir İngiliz kadının hayat tarzı ve hassas düşünceleri, öte taraftan sömürülen ülkesinden kaçıp İngiltere’ye sığınarak, burada bir göçmenin karşılaşabileceği birçok olumsuz durumla mücadele etmek zorunda kalan Nijeryalı küçük bir göçmen kızın yaşadıkları ayrı ayrı incelenmiştir. Günümüzde üzerinde birçok tartışmanın yapıldığı çokkültürlülük, sömürgecilik sonrası, ötekilik, göç, modern hayat, postmodernizm gibi kavramlar eserden örnekler verilerek tanımlanmıştır. Son olarak eserdeki olaylar neden sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Ötekilik, Göç, Göçmen, Sömürgecilik Sonrası

ABSTRACT

Master Thesis

The Themes of Multiculturalism and Otherness in Chris Cleave's *Little Bee*

Özlem AYDIN

Firat University

The Institute of Social Sciences

Department of English Language and Literature

Elazığ-2012; Page: V+106

The aim of this study is examining the effects of “otherness” treatment the immigrants exposed to and concept of multiculturalism, a matter of fact discussed within the frame of social harmony following the migrations which are the natural results of post-colonial term, in the context of Chris Cleave's *Little Bee*. For this purpose, the emergence of multiculturalism and its definitions from different perspectives are studied. The concept of “otherness” is examined in terms of its meaning and effects as well.

In this study, England and Nigeria, where the events are took place, are shortly defined as colonizing and colonized countries, then all these aspects are hold again in the context of the work. On the one hand the life style and sensitive mentality of an English woman running about in the depressing pace of the modern life, on the other hand the experiences of a little Nigerian girl running from her colonized country, sheltering to England and being obliged to struggle many negative events an immigrant may encounter are examined separately. Many concepts being discussed widely today like multiculturalism, postcolonialism, otherness, migration, modern life, postmodernism are defined with the samples from the work. Finally the events are evaluated in the context of the work by determinist approach.

Key Words: Multiculturalism, Otherness, Migration, Immigrant, Postcolonialism

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI BAĞLAMDA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÖTEKİLİK.....	11
1.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Çokkültürlülük: Doğuşu, Gelişimi ve Batı'daki Durumu	11
1.2. Çokkültürlülük Bağlamında Ötekilik-Ötekileşme Sorunsalı	31
1.3. Üzerinde Güneşin Batmadığı İmparatorluk: İngiltere ve Sömürgeciliği	43
1.4. Sömürgeciliğe Elverişli Bir Alan Olarak Ekonomik, Toplumsal ve Politik Özellikleriyle Nijerya.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

2. ESER BAĞLAMINDA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÖTEKİLİK	62
2.1. Post-Kolonyal Dönemin Tipik Bir Karakteri Olarak Küçük Arı (Udo): Trajik Bir Var Oluş Süreci.....	70
2.2. Anti-Kolonyalizmin ve Sağduyunun Sesi: Sarah.....	87
2.3. Udo ve Sarah'nın Trajik Varlığına Postmodern Bir Bakış	92
SONUÇ	96
KAYNAKÇA.....	99
ÖZGEÇMİŞ	106

ÖNSÖZ

Chris Clave'in Küçük Arı Adlı Eserinde Çokkültürlülük ve Ötekilik Teması konulu tez çalışmam sırasında yoğunluğuna rağmen benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Abdulhalim Aydın'a, her aşamada beni yüreklendiren Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kayıntu'ya ve öğrenim hayatımda bu aşamaya gelene kadar üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmalarım esnasında göstermiş oldukları fedakârlıktan dolayı aileme ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim. Son olarak *Küçük Arı* adlı eseri üzerinde çalışma yapmama izin veren saygıdeğer Chris Cleave'e de teşekkür ederim.

GİRİŞ

Çalışmamızın temel dayanağı olan çokkültürlülük kavramı, dünya genelinde, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra, oldukça önemsenmiştir. En yaygın tanımı “farklılıklar zemininde hoşgörü” olan bu kavramı ayrıntılı olarak ele almadan önce “kültür” kelimesinin ne anlama geldiğinin bilinmesi gerektiğini düşündük. Çünkü “çokkültürlülük” denince ne kastettiğimiz “kültür” kelimesinden çıkaracağımız anlama bağlıdır.

Latince’de "toprağı işleme" anlamsında kullanılan kültür tabiri, sonraları Batı Avrupa dillerinde kazandığı "yüksek genel bilgi" anlamsı ile Türkçeye girmiştir.¹ Genel anlamda, "kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklarından oluşan bir bütün”² olarak tanımlanan kültür kavramını T.S.Eliot birey, sınıf ve toplum amaçları açısından incelemektedir. Ona göre gelişmiş toplumlar düşünüldüğünde, kültürün bu üç anlamı arasındaki ilişkiyi hesaba katmak gerekir³. Toplumsal ortamda hayat bulan insan için en önemli oluşumların başında yer alan kültür, en temelde hayat tarzı olarak görülebilir. Bu anlamda kültür, bir toplumun ve o toplumda yer alan bireylerin nasıl yaşadıkları, düşündükleri, neyi ne şekilde ürettikleri sorularına karşılık gelmektedir. Anlamlandırma unsuru olan kültür, insan ve toplumun nereden, nasıl baktığını, tavrını neye göre belirlediğini gösterir. Bu bakımdan insan ve topluma anlam haritası sunar. İnsan ve toplumun anlam dünyasını oluşturur, belirler, geliştirir.⁴

Toplumu oluşturan bireyler paylaşımda bulunabilmek adına ortak noktalarda buluşmak zorundadırlar; çünkü herkesin aynı hayat tarzına sahip olması imkânsızdır. İnsan, toplumsal bir varlık olduğundan dolayı diğer insanlarla iletişim halindedir. Öyleyse “kültür” bireysel anlamda değil toplumsal anlamda ele alınmalıdır. Bu durumda çerçevemizi genişletip kavramı toplumlar açısından değerlendirmemiz gerekir. İnsanların giyim tarzlarından düşünce yapılarına kadar toplumun ürettiği her şey kültür kavramının içine dahil edilebilir.

¹ İbrahim Kafesoğlu, “*Türk Millî Kültürü*”, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1988, s.15

² Bronislaw Malinowski, “*Bilimsel Bir Kültür Teorisi*”,(Çev: S. Özkal), İstanbul, Kabalıcı Yayınevi,1992, s.66

³ T.S. Eliot, “*Kültür Üzerine Düşünceler*”, (Çev. S. KANTARCIOĞLU),Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.11-12.)

⁴ Köksal Alver,“ *Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür*” Kültür Sosyolojisi, Ankara, Hece yayınları, 2007,s.129-139

Kültürü irdelemek, insan-doğa, insan-toplum, insan-insan ilişkilerini, karşılıklı etkileşimlerini sorgulamak ile olanaklıdır. Çok boyutlu bir oluş ve olgu olan kültürü tüm yönleriyle çözümlemek olanaksızdır. Çünkü kültür bir çelişkiler yumağıdır. Uyumu-uyumsuzluğu, özgürlüğü-bağımlılığı, yanlılığı-yansızlığı, güzeli-çirkini, yok olanı-var olanı... içine alır. Bu karşıtlıkları yaratan da, çözen de insandır.⁵ Kültür bireylerin dışında, insan topluluklarının da sanki tek bir organizma gibi davranmasını sağlayan, ortak bir hayat tarzı belirleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan aileye bakış, cinsiyete ilişkin değer yargıları, doğumdan ölüme kadar pek çok olay karşısındaki tavır alışlar, kutlamalar, yeme, içme, yıkanma, giyim-kuşam tarzları, barınma alışkanlıkları, insanlar arası ilişki biçimleri, diğer birçok özel ve kamusal hayata ilişkin tavır ve davranışlar kültür tarafından belirlenmekte ve farklı insan topluluklarında, farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır.⁶

Kültür, öğrenilebilir ve öğretilir, dilde saklanıp korunabilir, eğitimle yeni kuşaklara aktarılabilir bir örgüdür. İçgüdüsel ya da kalıtsal değildir. Her bireyin doğduktan sonra kazandığı, öğrendiği, bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. Kültür değerlerinin insan-doğa, insan-insan etkileşiminin sonucu ve konusu olmaları öğrenilebilirlik ve öğretilirlik özelliğini anlatır. Kültür kavramını öğrenilebilir, öğretilir duruma getirme çabası, onun bilimsel düzlemde irdelenmesinin ana kaynağı, dayanağıdır. Öğrenilebilirlik, kültürün belli bir coğrafya sınırları içerisinde tutulmasının olanaksız olduğunun göstergesidir. Bu da kültürler arası etkileşimin ana nedenlerindendir.⁷ Kültür, değişkendir, onun kendini yenilediği başlıca kaynak da geçirdiği sürekli değişimdir. Her kültür, sürekli bir değişim halindedir. Ancak hepsi aynı süratle ve aynı zamanda değişmezler. Değişme halinde bulunan kültürün bazı kısımları değiştiği halde, bazı kısımları değişmeyebilir. Sosyoloji açısından değişimin kültür üzerindeki etkisini ve önemini Sorokin şöyle özetlemiştir: “Canlı bir organizma için kan deveranını bilmek fizyoloji için ne ise; kültür değişmelerine ait olayların gerçek şekilde bilinmesi de sosyoloji için odur.”⁸

İnsan içinde yaşadığı toplumun kültürüne farkına varmadan aşına olur, ama bu, kişinin değişimlere ayak uyduramayacağı anlamına gelmez. Hatta insandan öte kültürler

⁵ Onur Bilge Kula, *“Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci”*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1992, s.13

⁶ Ali Safak Balı, *“Çokkültürlülük ve Toplumsal Adalet: ‘Öteki’ İle Barış İçinde Yaşamak”*. Çizgi Kitapevi, Konya, 2001, s.191

⁷ Bozkurt Güvenç, *“Kültürün ABC’si”*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s.55

⁸ Mümtaz Turhan, *“Kültür Değişmeleri”*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.25-28

de değişir. Öğrenilebilir bir olgu olan kültür insanın farkındalığıyla birlikte değişip, gelişir. Belli kültüre ait insanlar, küreselleşen dünya düzenine ayak uydurup, farklı kültürün insanları ile iletişime geçer. Bu iletişim esnasında bilerek ya da bilmeyerek kültür alışverişinde bulunulur. Böylece kültürler insanların düşünceleriyle birlikte değişir.

Kültür, toplumu oluşturan bireyleri geçmişe bağlamakla kalmaz geleceğe de taşır. Ama bu, dünü olduğu gibi kopyalamak anlamına gelmez. Kültür, geçmişle-gelecek arasındaki devingen bağ ve ilişkinin sağlayıcısıdır. Geçmişle gelecek arasındaki ilişkiyi sağlayan kültür, soyut örneklerden oluşur ve bu soyut örnekler grup hayatında, toplumsal ilişkiler içerisinde, doğrudan ya da dolaylı olarak öğrenilirler. Kültür toplumun oluşturduğu, taşıdığı, getirdiği toplumsal mirasın bütünüdür.⁹ Bir başka deyişle kültür; değişen dünya düzeniyle birlikte farklılıklara ayak uydurmaktır. Sırf mevcut kültürü devam ettirebilmek adına bir takım yenilikleri reddetmek, bireysel düzeyde olumsuzluklara yol açar. Fakat her yeniliği sorgulamadan kabullenmek de kişiye özünden uzaklaştırıp modern hayatın dayattığı “tek tip” insan haline getirir. Bu çok ince bir çizgidir ve çağımızda bu dengeyi sağlayabilmek neredeyse imkânsızdır. Çünkü ağımızda kültürümüze eklenen birçok yeni verinin aynı zamanda bizi gerçek kimliğimizden uzaklaştırma ihtimali vardır.

Bir toplumun kültürü teknoloji, savaş, fetih hatta doğal afetler gibi birçok başka etkene tepki olarak fark edilemeyen bir biçimde değişebilir. Örneğin; Afrika’daki İka kabilesi uzun süre, iyimser dünya görüşü, aile bağları ve yabancılara karşı gösterdikleri misafirperverlikleri ile tanınmıştı. Büyük acılar çekmelerine, vahşi davranışlar sergilemelerine neden olan trajik ve uzun süreli bir kıtlık dönemi yüzünden toplumsal yapıları çözölmüş, geleneksel ahlâki kısıtlamaları çökmüş, insan hayatına olan saygıları büyük oranda azalmış, inanç ve adet sistemlerinde kökten ve beklenmedik değişiklikler olmuştur. Savaşlar, özellikle çağımızdaki savaşlar, herhangi bir toplumun hayatındaki anlık olaylardır. Toplu seferberliği, büyük insani ve maddi fedakârlıkları, ülkeye ilham vermek ve düşmanla arasında kesin bir ayırım oluşturmak için güçlü tutkularla, basitleştirilmiş ulusal kimlik tanımını gerektirir. Bunların hepsi ulusal hayatta derin ekonomik, ahlâki ve kültürel kargaşalara neden olabilmektedir.¹⁰ Kültür teriminin kullanımı sıralanan özelliklerle de sınırlı değildir. Dil, din, ırk gibi unsurlarla değil,

⁹ Sulhi Dönmezer, “*Toplumbilim*”, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994

¹⁰ Enver Özkalp, “*Sosyolojiye Giriş*”, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1993, s.80

cinsel tercihleri, cinsiyetleri, toplumsal sınıf ve statüleri ile kendilerini toplumda yaşayan diğer insanlardan ayrı olarak tanımlayan ya da toplumdan dışlandıklarını düşünen grupların hayat tarzlarını ve felsefelerini anlatmak üzere de zaman zaman kültür terimine başvurulur. Bu anlamda bir eşcinsel (gey veya lezbiyen) kültüründen söz edilebileceği gibi, bir işçi sınıfı veya kadın kültüründen, bir bürokratik kültürden de söz edilebilir. Bu, kültürün en dar anlamıdır. Diğer yandan kültürü yine etnik farklılıklara bakılmaksızın benzer sosyolojik ve tarihsel aşamalardan geçmiş, geniş bir insan grubunu ifade etmek üzere kullanmak da mümkündür. Örneğin; feodal, tarıma dayalı ve teokratik dünya ile karşıtlık içinde, modern, kentsel, laik, endüstriyel uygarlığı paylaşan Batılı demokratik ülkelerin, ortak bir kültüre sahip oldukları belirtilebilir.¹¹

Bu verilerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki; kültür, hayatımızın her alanına nüfuz etmiş bir kavramdır. Özellikle modern çağda, küreselleşen dünyayla birlikte, farklı kültürlerden etkilenmemek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Hayatımızın gidişatını belirleyen de hangi kültürden ne kadar ve nasıl etkilendiğimiz olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi örnek alınan kültürün kişiyi her anlamda ilerletme işlevi olduğu kadar, bazı açılardan ülkeyi ve toplumu bulunduğu durumdan çok daha gerilere götürme ihtimali de vardır. Bu anlamda mevcut düzeni her anlamda şekillendirme yetkisini elinde bulunduran “Batı” medeniyetinin bencil politikaları dikkat edilmesi gereken noktaların başında yer almaktadır.

Kültür ve uygarlık ayrımı tüm dünyaya ya da Batı dışındaki toplumlara Batılı gibi olmanın yolları olarak öğretilmekte, öte yandan yine Batı kaynaklı fikirler ışığında, “kültürünüze sahip çıkın” söylemleri ve bunu destekleyen çabalar kültür değişimleri ile ilgili tezlerle aslında yine Batının izlenmesi teşvik edilmektedir.¹² Dünya üzerinde ekonomik ve politik anlamda gücü elinde bulunduranlar kendi kültürlerini şu veya bu şekilde diğerlerine kabul ettirirler. Günümüzde, teknolojik açıdan ilerde olduğundan Batı toplumu bu rolü üstlenmiştir.

“Tatminsizlikle beslenme”, kültürü tüketimin merkezine taşımıştır.¹³ Kültürel emperyalizmin önerisi apaçık ortadadır. Söz konusu olan baskın kültürlerin korunmaya değer olan diğer kültürleri tehdit ettiği düşüncesidir. Bu kabaca küreselleşme sürecinin, kültürel egemenliğin bildik biçimleri yoluyla gelişen küresel işleme tarzı olarak

¹¹Will Kymlicka, “*Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*”, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.48.

¹² Korkut Tuna, “*Dil ve Kimlik*” Editör: Köksal Alver- Necmettin Doğan, Kültür Sosyolojisi, Hece yayınları, Ankara, 2007, s. 179.

¹³ Ross Poole, “*Ahlak ve Modernlik*”, (Çev.:M. Küçük), Ayrıntı Yay., İstanbul- 1993, s.53.

meydana gelir: Amerika'dan Avrupa'ya, Batı'dan Doğu'ya, merkezden-çevreye, kapitalizmin herkesin üzerine olan egemenliği. Bu şekilde değerlendirildiğinde, küreselleşme hemen tanınabilir hatta tahmin edilebilir bir hale gelir.¹⁴

Kültürleşme, farklı kültürlerin karşılıklı etkileşime girmesi ve ikisinin de az çok bir değişime uğramaları sürecidir. Kavramın aşağı yukarı aynı anlamda 1880'lerde kullanıldığı bilinmektedir. Bu sürecin daha çok okul çağı sonrasına egemen olduğu, yani öncelikle büyükler için geçerli bulunduğu kabul edilir. Kültürleşmede en az iki kültür etkileşir. Bunlar yerli kültür, yabancı kültür veya belirgin farklılıkları bulunan alt kültürdür. Bu farklı kültürler arasında etkileşim yaşanır ve belli zaman aralığında bir değişim gerçekleşir. Dereceleri farklı olsa da iki kültür de değişikliğe uğrar. Eskiden kültürleşme, dostluk, savaş, göçlerle oluyorken günümüzde ise iletişim araçları internet, televizyon, turizm gibi yollarla olmaktadır. Günümüzde kültürleşme masumane bir kültür yayılımı olmaktan çıkmış, bir ülkenin başka ülke üzerinde baskı kurma aracı haline gelmiş, bunlardan bir kültür emperyalizmi doğmuştur. Bu çerçevede Batı kültürünün yayılması, Batı çıkarlarının korunmasını beraberinde getirmiştir. Bu açıdan bakılırsa sanayinin bile masum olmadığı söylenebilir. Çünkü arkasında ilintili olduğu bir kültürü ve dolayısıyla sahiplerinin yararını taşır.¹⁵ Özellikle kitle iletişim araçları aracılığıyla insan, maddi manevi her şeyi büyük bir hızla tüketen ve doymak bilmeyen canavarlar haline gelmiştir.

Alan Swingewood da bu görüşü destekler nitelikteki çalışmasında dile getirdiği cümleler ile insanların doymak bilmez birer canavar haline geldiğini ve bu durumun üreticilerin lehine olması nedeniyle her geçen gün daha da kötüleştiğini dile getirmektedir. “Kitle Kültürü Efsanesi” adlı çalışmasında Swingewood, kitle toplumunu, halkın edilgen, ilgisiz ve atomize bir şekilde çoğaldığı, geleneksel sadakat, bağ ve ortaklıkların ya gevşediği ya da tamamen çözüldüğü, açık ve seçik çıkar ve görüşleri temsil eden tutarlı grupların yok olduğu ve içindeki insanların tıpkı tükettikleri ürün, eğlence ve değerler gibi kitlesel şekilde üretilen birer tüketici olduğunu, nispeten rahat, yarı-refah, yarı-polis toplumu olarak nitelendirir. Swingewood'a göre bu çerçevede oluşan kültür de kitle kültürü olarak nitelendirilmektedir. Bu kültür, her şeyi birbirine kaynaştırır, karıştırır ve türdeşleşmiş bir kültür yaratır. Nihayet, karşı konulmaz bir şekilde törpülenir ve ölçüler kaybolur: Kapitalist kültür ve eserleri metaya

¹⁴ John Tomlinson, “*Küreselleşme ve Kültürel Emperyalizm*”, Editör: Köksal Alver- Necmettin Doğan, Kültür Sosyolojisi, Hece yayınları, Ankara, 2007, s.230.

¹⁵ Mustafa Aydın, “*Değişim Sosyolojisi*”, Ders Notları, Konya, 2004, s. 24.

dönüşür. İşlevi, eğlendirmek, saptırmak ve bilinci topyekûn edilgenlik noktasına indirgemek olur.”¹⁶

Bu süreçten sonrası oldukça tehlikelidir; çünkü insanın zayıf noktasını bulan kapitalist sistem üyeleri, çok acımasızdır. Size kendi kültürlerini dayatmak için sundukları, dıştan sizin kültürünüze hasmı gibi görünür. Ya da öylesine renkli ve eğlencelidir ki, siz o an özünüzden uzaklaştığınızın ve birilerinin menfaati uğruna harcadığınızın farkına bile varmazsınız.

Dünya ölçeğinde tek tip haline getirilmiş kültür ürünleri oluşturulması önemli bir strateji olmakla birlikte, küreselleşme hareketinde süreç daha karmaşık ve zengindir. Gerçekte farklılığı aşmak ya da yok etmek mümkün değildir. Burada eş uzaklılık ilkesi hâkimdir: Küresel şirket, yerellik ve özgünlükten yararlanmasını bilir. Dünyanın her tarafından bir araya getirilip toplanan kültür ürünleri, yeni bir “kozmpolit” piyasanın hizmetine sunulur. Yerel ve egzotik olan şeyler ait oldukları yerden sökülüp kopararak dünya piyasası için yeniden ambalajlanır.”¹⁷

Ali Mazrui, Batı’nın bu “kozmpolit” yapıyı eğitim yoluyla nasıl oluşturduğunu, Afrika Üniversitesi örneği üzerinden çarpıcı örneklerle açıklamıştır. Mazrui’ye göre Afrika Üniversitesi, çokuluslu şirket gibi, ne geçmişinde özgür olmuştur, ne de bu gün özgürdür. Avrupa ve Amerika’dan yapacağı kültürel ithalatlara güvenir. Temel görüş, Avrupalılara göre hazırlanan bir üniversite sisteminin, büyük bir değişikliğe uğratılmadan, Nijeryalılar veya Ugandalılar için de hizmet verebileceği şeklindeydi. Afrika üniversiteleri, İngiltere, Fransa ve Belçika’daki üniversitelerin deniz aşırı kolej ya da resmi uzantıları olarak teşkil edildi. Örneğin, Uganda’daki Makerere Koleji, Nijerya-İbadan’daki Üniversite Koleji, Gana-Legon’daki Üniversite Koleji, aslen Londra Üniversitesi’nin şubeleriydi. Bu okulların her biri, Londra Üniversite’sinin özel şartlarına göre öğrenci aldı; akademisyenleri, kısmen Londra’daki Üniversiteler Arası Yüksek Eğitim Meclisi’nin gösterdiği kolaylıklar sayesinde tayin etti. Londra ve Afrika şubeleri arasında belli bir istişare bulunmasına rağmen, müfredat programı ve imtihanlar için bile Londra’nın onayı gerekiyordu. İmtihan soruları önce Afrika kolejlerinde belirleniyor, daha sonra eleştiri ve düzenleme için Londra’ya sunuluyordu. Londra’da tasdik edilen sorular, burada basılıyor, zarflara konuyor, mühürleniyor, Afrika

¹⁶ Alan Swingewood, “*Kitle Kültürü Efsanesi*”, (Çev. A. KANSU), Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1996, s.29

¹⁷ David Morley, Kevin Robins, “*Kimlik Mekânları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*” (Çev. E. ZEYBEKOĞLU), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997, s.157.

kampüslerine geri gönderiliyor ve imtihan gününe kadar açılmıyordu. Değişiklikler Londra'da yapılmışsa, bunlar, hoca tarafından hiç bir müdahalede bulunulamayacak kadar geç fark ediliyordu. Neticede Afrika Üniversitesi, kendi dersleri üzerinde çok az bir kontrole sahipti.¹⁸ Afrika üniversiteleri aynı zamanda siyasi kurtuluş mekanizmaları ve kültürel bağımlılık vasıtaları olabilme özelliğine de sahipti. Afrika'daki üniversite mezunları, her yönden Batılılaşmış Afrikalılar oldukları için, kültürel olarak da en bağımlı kimselerdi. Bu tip kimseler, ne büyük kültürel direnişçiler arasında bulundular, ne de yerel inanç sistemlerine, linguistik miraslarına, eğlence biçimlerine ya da estetik tecrübelerine saygı gösterdiler. Sömürge düzenine son vermeye ve Afrika'nın kendi yönetim biçimini kurmaya istekli milliyetçileri üreten aynı eğitim kurumları, aynı zamanda kültürel sömürgeciliğin devamlılığını da sağlamış oldu.¹⁹

Tüm bu tanımlardan anlaşılan şu ki; kültür, düşünce tarzından, giyim kuşama hayatın her alanına işleyen, insan tarafından ortaya konan her şeydir. Kültürün korunması ya da farklı kültürlerden etkilenmesi insan hayatında çok büyük öneme sahiptir; çünkü küresel dünya üzerinde artık soğuk savaş dönemi vardır ve gücü elinde olan ülkeler, görece güçsüz toplumları sömürmeye ilk olarak kültürlerini gizliden gizliye aşılayarak başlarlar. Bu nedenle tek başına telaffuz edildiğinde önemsiz görünse de “kültür” aslında aynı anda hem birçok problemin nedeni, hem de çözümü olabilir.

Bu çalışmanın konusu olan çokkültürlülüğün anlaşılması açısından “kültür” kavramı kısaca ele alındı. Peki, çokkültürlülük ne demektir? Çokkültürlülük ile alâkalı nesnel, olumlu ve olumsuz olmak üzere üç farklı tanımlama şekli vardır. Çokkültürlülük temelde sömürgecilik ve göçler üzerine ortaya çıkan bir kavramdır. İlk akla gelen anlamı “kültürler arası hoşgörü” olan çokkültürlülüğü birçok düşünür gördüğü kadar masum bulmamaktadır. Çokkültürlülük, özellikle göç alan ülkelerde, ortaya çıkma amacına uygun şekilde uygulansa idi, muhtemelen göçmenler bu kadar çok problem yaşamayacaklardı. Bu konu çokkültürlülüğün ne anlama geldiği ayrıntılı olarak incelendikten sonra tekrar ele alınacaktır. Bu nedenle, II. Bölüm'de incelemesi yapılacak eserin çerçevesinin, atmosferinin ve alt yapısının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacağı düşüncesi ile I. Bölüm'de öncelikle çokkültürlülüğün tarihsel sürecine göz atılması gerekli görülmüştür.

¹⁸ Ali Mazrui, *"Çok Uluslu Bir Şirket Olarak Afrika Üniversitesi"*, Der.Philip G. Altbach, Gail P. Kelly, Sömürgecilik Ve Eğitim, (Çev. İ. Kalın), İnsan Yayınları, İstanbul 1991, s. 62.

¹⁹ A.g.e s.64

Çokkültürlülük kavramı sömürgecilik ve göçlerle birlikte yankı uyandırmaya başladığından, bu çalışmada üzerinde durulacak konuların temeli, bir ülkenin başka bir ülkeyi maddi manevi her açıdan ele geçirerek bu şekilde büyümesi anlamına gelen sömürgeciliğe ve sömürgecilik sonrası döneme dayanmaktadır. Değişen dünya düzeni ile birlikte sömürgeciliğin en belirgin etkileri yoğun göçlerle ve bu göçlerle birlikte ortaya çıkan sorunlarla kendini göstermektedir. Dünya düzeni açısından bu denli etkili olan ve insanların hayatını tabiri caizse altüst eden “sömürgecilik” ve onun doğal bir sonucu olan “göç”, edebiyatta da oldukça etkili olmuş, bu dönemde yazılan eserlerin birçoğunun ana teması haline gelmiştir. Parlak’ın tabiri ile sömürgecilik sonrasına ait yazının temel konuları, sömürgeye uğrayan insanların toplumsal yoksulluk, parasal yetersizlik ve kültürel kargaşayı içeren mücadelesinden oluşur. Avrupa merkezli eğitim sistemleri ve toplumsal yapıları altında yaşayan sömürgecilik sonrası yazarlar ayrıca eserlerinde sömürge etkilerinden uzaklaşmaya çalışan insanların belirsiz ulusal ve kültürel kimliklerini gözler önüne sermektedirler. Bu metinlerin genellikle hepsi geçmişle ilgilidir, sömürgeleşen ile sömürgeleştirenin karşılaşmasını aktarırlar.²⁰ Sömürgecilik sonrası İngiliz romanı, sömürgecilik ile sömürge kültürünün karşılıklı olarak birbirlerini melezleştirmesiyle ortaya çıkan yeni kültür ve kimlikleri, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından başlayan sömürgecilik sonrası göçlerle biçimlenen çokkültürlü İngiliz toplumuna özgü öykülerle yansıtmaktadır. Sömürgecilik sonrası roman, göçmenin yeni vatanı ile anavatanı, bugünü ile geçmişi arasında kalan kültürel boşluğun, bu boşlukta edindiği melez kültürün ve melez kimliklerin öykülerini konu edinmektedir. Göçmen için anavatanı artık geçmiştir. Bugününü temsil eden yeni vatanı ile bütünleşme sürecinde geçmişinde kalan anavatanına yabancılaşmaktadır.²¹

Sömürgecilik sonrası edebiyatın, sömürgecilik döneminde yazılan eserlerden oluşan bir geçmişe sahip olması bu dönemin nasıl başladığına ilişkin ipuçları içerebilir. Sömürgecilik söylemleri, sömürgecilik tarihini yaşamış olan ulusların oluşturduğu bir anlatım biçimidir. Kendi dilleri ve kültürleri hiçe sayılarak, ‘medeniyetsiz’ ya da ‘daha az medeni’ olarak görülen milyonlarca insanın yaşadığı bu dönemde dil ve gücün bir araya gelmesi ilerleyen zamanlarda sömürgecilik sonrası yazına dönüşecek olan bu söylemleri oluşturmaktadır. Hemen hemen her alanda Doğu insanının Batı üstünlüğü

²⁰ Betül Parlak, *“Sömürgecilik Sonrası Yazın ve Çeviri”*, İstanbul, İstanbul University Press, Litera, sayı: 15, 2003, s. 65

²¹ Mehmet Ali Çelikel, *“Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı”*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s. 9

altında ezilmesi edebiyat alanında da örneklerini sergilemektedir. Bu ağır ezilmişliklere, üzerlerine yapıştırılan ötekilik gibi etiketlere kısacası sömürgecilik söylemlerine karşı kendi çokkültürlülüklerini, tarihlerini, kazandıklarını ya da kaybettiklerini ve haklılıklarını farklı bir dille kendilerine özgü biçimlerle anlatma gereksinimi duymuşlardır. Uzun yıllar boyunca süren sessizliklerini bu biçimde dile getirerek sömürgecilik söylemlerine karşı bir tepki olarak sömürgecilik sonrası söylemlerini oluşturmuşlardır. 1980’lerde, Edward Said’in *Oryantalizm*’iyle başlayan sömürgecilik sonrası yazın, son yıllarda dikkat çekici bir biçimde büyük bir okur kitlesine seslenmeye başlamıştır. Sömürgecilik sonrası yazının bu denli dikkat çekici olmasının nedenlerinden en önemlileri arasında, kullanılan dil ve ele alınan konular ilk başta yer alır. Genel olarak bu yazın, sömürgeleştirilen toplumların sesi olarak bilinir ve bu toplumların sömürge yönetimi altında neler yaşadığını, ulusal bir kimlik kazanırken yaşadıkları ikilemleri, kendi kültürel kimliklerini geri alma isteklerini, alt tabakada yer alan insanların bilgilerinin nasıl oluştuğunu ve kullanıldığını dile getirir. Aslında tam olarak bu dönem, sömürgecilik döneminden, yani bağımsızlık öncesinden bugüne dek, emperyalist süreçten etkilenen bir kültürü kapsar.²²

Bu eserlerde kullanılan bir başka unsur ise, onların çok dilliliğidir. Sömürgeleştirilen toplumlar, sömürgeciliğin izlerine bir tepki olarak yazarlar ve kendi amaçları doğrultusunda sömürge dilini araç olarak kullanırlar. Kullanılan dil, sömürgeleştiren toplumun dilidir ancak farklı bir biçimde, sömürgeleşen toplumun ağızıyla kullanılmaktadır. Bu konuda, sömürgecilik sonrası yazarlardan biri olan Chinua Achebe, İngilizcenin yeni bir İngilizce olmak zorunda kalacağını, Afrika’daki yeni ortama uyacak ölçüde değiştirileceğini söyleyerek büyük bir başkaldırıyla kendi kültürlerine olan bağlılığını göstermiştir.²³ Ania Loomba, Achib’in ağızından sömürülen ülkelerdeki insanların ne olursa olsun kendilerine has bir dillerinin ve kültürlerinin olmasını istediklerini ifade etmiştir. Afrika gibi sömürgeye maruz kalan bölgelerde resmi dil genellikle sömürgecinin dilidir. Ama yerliler bu dili olduğu gibi kullanmak yerine onu kendi dilleriyle harmanlayarak kullanırlar. Bunun nedeni yukarıda da dile getirildiği gibi toplumların adeta organları gibi benimsedikleri bazı değerlerden koparılmasının insan fitratına aykırı olduğudur. Nitekim yeryüzünde çıkan

²² Bill Ashcroft, Gareth Griffiths and Helen Tiffin, *“The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post- colonial Literatures”*, London, Routledge, 2002. s.2.

²³ Ania Loomba, *“Kolonyalizm Postkolonyalizm”*, (çev. M. Küçük). İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.115.

anlaşmazlıkların birçoğunun temelinde yatan “tanınmama, öteki muamelesi görme, dışlanma” gibi olgulardır.

Görüldüğü gibi çokkültürlülük kavramının ardında sömürgecilikten kültüre, çok dillilikten, kavramın dünya düzeninde ve edebiyatta neden olduğu değişikliklere kadar geniş bir yelpaze vardır. Bu unsurların her biri toplumlar üzerinde derin izler bırakmıştır. Çokkültürlülükle alakalı olarak kısaca değinilen ve aslında her biri birer tez konusu olabilecek bu kavramlar hakkında verilen bilgilerin incelenecek eserin daha ayrıntılı ve etkili olarak anlaşılmasına yardımcı olacağını düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI BAĞLAMDA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÖTEKİLİK

1.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Çokkültürlülük: Doğuşu, Gelişimi ve Batı'daki Durumu

Kültürler arası etkileşim ilk olarak, sömürgecilik faaliyetleri ve buna bağlı olarak göçler aracılığı ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çokkültürlülük olgusu göç kavramı ile birebir alakalıdır. Öyle ise çokkültürlülük kavramının daha iyi anlaşılması açısından, göç olaylarını nedenleri ve sonuçları ile ele almakta fayda vardır. Celalettin Vatandaş, *Çokkültürlülük* adlı çalışmasında çokkültürlülük-göç ilişkisini incelerken önce ülkelerdeki göçmen oranlarına dikkat çekmiştir. Vatandaş'a göre; birkaç yüzyıllık bir kesit dikkate alındığında, bazı ülkelerin sürekli göç aldığı ve nüfuslarının neredeyse tamamına yakınının göçmenler tarafından oluşturulduğu görülür. Amerika ve Avustralya kıtasındaki birçok ülke bu kategoriye girer. Asya, Afrika ve Avrupa ise bir kısmıyla bu kategoriye dâhildir. Ama çokkültürlülük politikaların tarihsel süreci incelenirken, çok kültürlülüğün resmi anlamda ilk uygulamaya aktarıldığı ülkeler olmaları nedeniyle başta Kanada olmak üzere, benzer politikaları yürürlüğe sokan ABD ve Avustralya bu bağlamda dikkate alınan ülkeler olacaktır. Zira bu ülkelerin tarihleri, hoşgörüsüzlük, önyargı ve baskıdan paylarını tam anlamıyla almakla birlikte, farklılığa yer vermenin yeni ve yaratıcı mekanizmalarını bulmanın çok sayıdaki girişimine sahne olmuştur. Çokkültürlülük ise bugün itibariyle varılan son aşamadır.

Geçen yüzyıllarda Amerika ve Avustralya'da yerli halka yönelik uygulamaya konulan etnik kıyım politikaları, yerli nüfusunun genel nüfusa oranını olağanüstü düzeyde azaltmış ve bugün, bu ülkeler *Göçmen Toplumu* niteliğini fazlasıyla hak eder olmuşlardır. Anthony Giddens'in ifadesiyle Yerli halk, "bugün Kuzey Amerika ile Avustralya'da küçük etnik azınlıklar haline gelmişlerdir."²⁴ Geçmişte bir yandan yerli halk imha edilirken, diğer yandan da iki farklı yoldan bu yenisünyaya insanlar gelmiştir. Nüfus hareketindeki bir kolu Afrika'dan getirilen köleler oluştururken, diğer kolu da özellikle Batı Avrupa'dan büyük umutlarla göç edenler oluşturmuştur. Giddens'in verdiği sayılarla ifade edilecek olursa, geçen 350 yıl içerisinde Afrika'dan

²⁴ Anthony Giddens, "*Sosyoloji*", (çev: H. Özel, C. Güzel), Ankara, Ayraç Yayınları, 2000s. 231

ve Avrupa'dan, Amerika ve Avustralya'ya doğru gerçekleşmiş göçlerin genel dökümü şöyledir:

- *Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya:* On yedinci yüzyıldan günümüze kadar devam eden süreçte 45 milyon kadar kişi Avrupa'dan, bugün ABD ve Kanada olan yerlere göç etmişlerdir. Kuzey Amerika'da bugün yaşayan yaklaşık 150 milyon kişi, kendi köklerini bu göçte bulabilirler.
- *Avrupa'dan Orta ve Güney Amerika'ya:* Avrupa'dan, özellikle İspanya, Portekiz ve İtalya'dan yaklaşık 20 milyon kişi, Orta ve Güney Amerika'ya göç etmişlerdir.
- *Avrupa'dan Afrika ve Avusturalya'ya:* Bu kıtalarda yaşayan yaklaşık 17 milyon kişi Avrupa kökenlidir. Afrika'ya göç edenlerin çoğunluğu, esas olarak İngiliz ve Hollondalılar tarafından sömürgeleştirilmiş olan Güney Afrika'yı tercih etmişlerdir.
- *Afrika'dan Kuzey ve Güney Amerika'ya:* On altıncı yüzyıldan başlayarak, yaklaşık 15 milyon siyah, kendi istekleri dışında Kuzey ve Güney Amerika kıtalarına taşınmışlardır. Bunların neredeyse 1 milyonu on altıncı yüzyılda, 1,3 milyonu on yedinci yüzyılda, 6 milyonu on sekizinci yüzyılda ve 2 milyonu da on dokuzuncu yüzyılda buralara varmışlardır. Siyah Afrikalılar Amerikalılara, köle aileler olarak hizmet vermek üzere zincire vurularak getirilmişlerdir.²⁵

Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda ve başta Güneyi olmak üzere Afrika'nın bir kesiminde durum böyle olmasına karşılık bugün Avrupa'daki ve özellikle de Batı Avrupa'daki bazı ülkelerde göçmenlerin genel nüfusa oranları azımsanamayacak bir düzeye erişmiştir. Önceleri Avrupa'dan sömürgelere olan göçler 20. Yüzyılda tersine dönerek sömürgelerden bazı Batı Avrupa ülkelerine yönelmiştir. İngiltere bu ülkeler arasında ismi ilk sırada hatırlanacak olandır.²⁶

Çokkültürlülüğü tarihsel olarak üç aşamada incelemek mümkündür:

- **Anglo Uyum Modeli**
- **Erime Potası Modeli**
- **Çokkültürlülük**

²⁵ Anthony Giddens, "*Sosyoloji*", (Çev: H. Özel, C. Güzel), Ankara, Ayraç Yayınları, 2000, s. 230-231

²⁶ Celalettin Vatandaş, "*Çokkültürlülük*", İstanbul, Değişim Yayınları, 2002, s 22,23,24

Anglo Uyum Modeli:

Anglo uyum modeli esas olarak, dönemin Batı ülkelerinin genelinde uygulanmakta olan asimilasyon politikalarının Kanada, ABD ve Avustralya'ya özgü biçimini oluşturur. Söz konusu politikanın temelini, göçmenlerden kendi kültürel geçmişlerini terk etmeleri ve tamamen mevcut kültürel normları özümsemeleri beklentisi oluşturur. Politikanın uygulanışında klasik ulus-devletin refleksleri etkili olur ve toplumsal türdeşlik esas alınır. Özellikle etnik azınlıklar başta olmak üzere, göçmenler ulusal güvenlik ve siyasi istikrar dahilinde değerlendirilir ve bu unsurların ulusal güvenliği, siyasi istikrarı tehdit eden potansiyel yapılar olduğu varsayılır. Kendilerini etnik/kültürel veya ulusal bir topluluk olarak gören insan topluluklarının sadakatinden şüphe üzerine kurulmuş bu yaklaşıma göre, etnik gruplar ve göçmenler güçten düşürülmesi, dönüşüme uğratarak topluluk bilinçlerinin kaybettirilmesi gereken kitleler olarak değerlendirilir ve bütün toplumsal politikalar buna göre oluşturulur.

“Anglo uyum modeli” tipik bir asimilasyon politikasıdır. Bu nedenle asimile edilemez olarak görülen bazı grupların ülkeye girişleri uzun bir süre titizlikle engellenir. Kanada Çinlilere, Avustralya *“beyaz olmayanlara”* sınırlarını kapar; ABD ise birçok kısıtlamalarla göç edenleri eleyerek alır. Ayrıca, ABD’de Almanca, İtalyanca, İsveççe gibi Avrupa dillerinin evlerde konuşulması, gazetelerde, dini mekânlarda ve diğer alanlarda kullanılması engellenir. Bu süreç I. Dünya Savaşı yıllarında iyice yoğunlaşır. Alman karşıtlığı tüm ülkede devam ederken, İngilizce dışındaki diğer dillerin kullanımı *“vatanseverlik”* kriterleri açısından şüpheyle karşılanmaya başlanır. Uygulanmakta olan *“Anglo uyum modeli”* ABD’ye ilişkin olarak kullanılan *“eritme potası”* ve Kanada’ya ilişkin olarak kullanılan *“etnik mozaik”* terimlerinin bulandırıcı atmosferinde yumuşatılarak, asimilasyonun temelini oluşturan ayrımcılık, ustaca gerçekleştirilen gizlilik içinde devam ettirilir. *“Etnik mozaik”*, göçmen kültürlerinin bütünlüğüne saygı anlamında kullanılmakla birlikte, Kanada’ya göç edenlerin asimile olmak üzere iki başat kültürden birini seçmek zorunda oluşlarını ifade eder. Bütün bunlar göçmenlerin, anglofon topluma karışmaları ve böylelikle önyargıdan korunabilecekleri iddiasına dayandırılır. Böyle olunca asimile olmak, göçmenlere yönelik salt bir politika olmaktan çıkarılıp, onların yararına yönelik zorunlu bir çözüm olarak takdim edilir.

Ama II. Dünya savaşı sonrasında küresel düzeyde şekillenen yeni anlayışların etkisiyle, toplumsal istikrar ve uyum için zorunlu görülen *“Anglo uyum modeli”* terk edilerek, göçmenlerin ve etnik grupların geçmişlerinden gelen çeşitli özelliklerini

korumalarına izin veren bir politika benimsenir. Bu aşamada *toplumsal bütünleşme* (*integration*), geline aşamada ulaşılmış en yetkin model olarak dillendirilir. Yeni politikaya göre, etnik grupların ve göçmenlerin, beslenme, giyinme, dinle ilgili adetlerinin bazılarını sürdürmeleri ve bu pratikleri sürdürmek için birbirleriyle ilişki kurmaları *doğal* karşılanır ve eskiden olduğu gibi, yurtseverce olmayan ya da toplumsal uyumu bozan ayrımcı bir tavır olarak değerlendirilmez. Bu politikada vurgu daha çok ve hatta tamamıyla göçmenleredir, çünkü bu göçmen toplumlarında yerli azınlık gruplar simgesel olarak varlıklarını sürdürür konumdadırlar; adeta arkeolojik bir kalıntıya dönüşmüşlerdir. Zaten, toplumsal uyum politikalarındaki değişimde de göçmenlerin baskın etkisi vardır. Göçmenlerin ülke nüfusu içerisindeki azımsanamayacak oranları ve değişim taleplerindeki ortak eğilimleri sonucunda, öncelikle toplumun esas mensuplarından gelecek önyargı ya da ayrımcılıktan korkmaksızın kendi özgünlüklerini özgürce ifade etme talebi doğar ve bu da uygulanan politikalarda değişikliklere yol açar.²⁷

Erime Potası Modeli:

Toplumsal bütünleşme modeli ile asimilasyon modeli arasındaki geçirgenliğin tepki çekmesi nedeniyle, Kanada, ABD ve Avustralya’da uygulanan toplumsal uyum modellerinde önemli değişikliklere gidilir ve yeni bir model oluşturulur. Bu, toplumsal bütünleşme modelinin bir adım ötesinde yer alan, ABD orijinli “*Erime potası*” (Melting pot) modelidir. “*Erime potası*”, bazıları için asimilasyon modelinin ABD’deki ismi olmakla birlikte, esasında bu teorik olarak doğru değildir. Erime potası ile asimilasyon birbirleriyle tamamen örtüşmezler. Erime Potası “göçmenlerin geleneklerinin daha önceden orada yaşayan nüfus arasında baskın olan gelenek yararına çözülmesi yerine, bunların hepsinin yeni, evrim geçiren kültür kalıpları yaratacak biçimde karışması” esasına dayanır.²⁸ Hâlbuki asimilasyonda baskın/resmi gelenek lehine “*eritme*” söz konusudur. Erime potasında ülkedeki bütün geleneklerin, hayata tarzlarının, kültürlerin...birbirleriyle karışması, hepsininde bir dönüşüme uğraması söz konusudur. “*Erime potası*”, ilk olarak, çeşitli (beyaz) etnik grupların, kültürel pratiklerinin

²⁷ Celalettin Vatandaş, “*Çokkültürlülük*”, İstanbul, Değişim Yayınları, 2002, s.25,26,27,28.

²⁸ Anthony Giddens, “*Sosyoloji*”, (çev: H. Özel, C. Güzel), Ankara, Ayraç Yayınları, 2000,s.231

kaynaşmasından çok, aralarındaki evlilikler yoluyla biyolojik kaynaşmasına gönderme yapan anlamıyla ortaya çıkar.²⁹

Çokkültürlülük:

“Kendimizle sürdürmemiz gereken ilişkiler, kimlik ilişkileri değildir; bunlar, daha ziyade, farklılaşma, yaratma, yenilik ilişkileri olmalıdır. Her zaman aynı olmak çok sıkıcıdır.”³⁰

Michel Foucault

Sözlük anlamı itibariyle: aynı ülkede pek çok kültürün birlikte varoluşu anlamına gelen çokkültürlülük, çağın ruhuna uygun gözde kavramlardan biridir. Amerika ve II. Dünya Savaşı sonrası oluşan Britanya örneklerinde görüldüğü üzere, kültürel çoğulculukla karakterize edilen toplumlar için ve asimilasyoncu idealin karşıtı olarak kullanılır.³¹ Çokkültürlülük siyasetinin taraftarları da muhalifleri de konu üzerine oldukça geniş tartışmalar yürütmektedirler. Bu siyaseti yaşadığımız toplumun daha insanca bir biçim alması açısından hayati önemde görenlerin yanında, çokkültürlülüğü geç kapitalizmin yeni ırkçılığı olarak kabul ederek yargılayanlar da bulunmaktadır.³² Bazılarına göre çokkültürlülük çeşitlilikle ilgili bir düşüncedir. Eğer dünyaya birçok farklı kültürün ve tarihin penceresinden bakabilirsek, dünkü ve bu günkü dünyayı anlama konusunda daha iyi bir düzeyde oluruz. Bazılarına göre ise bu terim nesillerdir saygı duyulan Batı geleneklerinin kökü ve mirası pahasına bir bölünmenin, Avrupa egemenliğinin sonunu ifade eder.³³

Temel olarak çokkültürlülük olarak adlandırılan kültürel çoğulculuk biçimi, özünde liberal bir çoğulcu toplum tasarımı olarak gelişim göstermeye başlamış bir siyasi akımdır. Bu anlamda kavram, kültürel kökeni ne olursa olsun farklı kültürel geleneklerin eşitlik esasına dayanarak bir arada yaşamalarında herhangi bir sorun olmadığını ifade eden siyasal ve toplumsal bir sistemin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.³⁴ Çokkültürlülük ve çokkültürcülük, tarihsel ve güncel anlamda önem taşıyan, toplumsal

²⁹ Celalettin Vatandaş, *“Çokkültürlülük”*, İstanbul, Değişim Yayınları, 2002, s.29

³⁰ Michel Foucault *“İktidarın gözü”*. (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s. 276.

³¹ Gordon Marshall *“Sosyoloji Sözlüğü”*, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1999, s.127.

³² Melih Yürüsen, *“Çesitlilikten Özgürlüğe, Çokkültürlülük ve Liberalizm”*, Ankara, LTD Yayınları, 1998, s. 58.

³³ C. James Trotman, *Multiculturalism Roots and Realities*, Indianapolis: Indiana UP, 2002, s. 9

³⁴ Mustafa Erdoğan, *“Liberal Toplum, Liberal Siyaset”*, Ankara, Siyaset Kitapevi, 1998, s. 195

gerçekliği okumayı, anlamlandırmayı kolaylaştıran, düşünce, söylem ve davranış düzeyinde tavır almayı koşullayan kavramlar olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca bu kavramlar diğer birçok kavram gibi nereden, nereye ve nasıl bakıldığına bağlı olarak siyasi ve ideolojik bir niteliğe de sahip olabilecek hassasiyettedirler. Bu nedenle bazıları için “tuzak”, bazıları için de “demokrasinin ideal kültürü” anlamını taşıyarak; işaret ettikleri gerçeklikleri reddedenleri de, kabul edenleri de, siyasal ve ideolojik bir konumlamaya zorlayan kavramlar olarak da ifade edilebilirler.³⁵ Çokkültürlülük kavramı iki yönlü bir kavram olup, hem tanımlayıcı hem de değer verici anlamlarda kullanılmaktadır. Çokkültürlülüğün ilk anlamı bir toplum içinde yer alan çok sayıdaki etnik ve kültürel grupların varlığına işaret etmektedir. Terimin bu anlamdaki kullanımı, çoğu zaman bir problemi ifade etmeye yöneliktir. Burada çokkültürlülük, aynı toplum içindeki değişik ve bazen de çatışan grupların uzlaştırılması/bağdaştırılması problemi olarak anlaşılmaktadır. Bu anlamda çokkültürlülük, kültürel kökeni ne olursa olsun farklı kültürel geleneklere izin verilen bir toplumda, bireylerin barış içinde ve bir arada yaşayamamaları için hiçbir neden olmadığını ifade eder. Değerlerin ve onların yorumu hakkında gruplar arasındaki anlaşmazlıkların belli bir toplumsal yapı içinde kolayca bağdaştırılamaz olduğu yerde ise çokkültürlülük bir problem haline gelebilmektedir.³⁶ Çokkültürlülük tek başına farklılık ve kimlikle ilgili bir kavram olmayıp, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu hayatlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalarla bütünüyle alakalıdır. Çokkültürlülük terimi ilk bakışta yekpare bir toplum tasarımı sunar gibi gözükse de bugün için birbirinden farklı çoğulculuk biçimleri bulunmaktadır.³⁷

Bir ülkedeki nüfus farklı etnik kümelerden oluştuğunda bu yapı betimsel düzeyde çokkültürlüdür. Çokkültürlü toplum modelini tanımlayan koşullar:

- Farklı kültürel unsurlara sahip grup üyelerinin her birinin, diğer farklı kimlik üyelerinin, farklı gereksinim ve amaçlarının olduğu gerçeğini kabul etmesi.
- Tarafların birbirlerinin dil ve kültürlerinin yaşatılması ve geliştirilmesi konusunda açık bir arzularının olması.

³⁵ Atalay Girgin, “*Çokkültürcülük: Demokrasinin ideal Kültürü mü? Yoksa Bir Tuzak mı?*”, Anafilya, 49. sayı, Temmuz, 2005, s.39.

³⁶ Sibel Özbudun, “*Kültür Halleri; Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde*”, İstanbul, Ütopya Yayınevi, 2003, s. 32.a

³⁷ Bhikhu Parekh, “*Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*”, (Çev.) Bilge Tanrıseven, Ankara, Phonix yayınları, 2002, s. 3.

- Tarafların birbirlerine yönelttikleri ve gösterdikleri desteklerin, sadece bu kümelerin çıkarlarının korunması bağlamında değil tüm toplumsal oluşumun bir üst kimliğinin belirleyici özelliklerinin oluşturulması anlamında düşünülmesi.
- Farklı kimlik kümelerinin üyesi olan bireylerin toplumsal, ekonomik ve siyasi alanlarda bütün kurum ve süreçlerde eşit katılımcılar olarak yer almaları şeklinde sıralanabilir.³⁸

Çokkültürlülük ve çokkültürcülük, üzerinde yeşermeye çalıştığı ortamın sağladığı kolaylıklarla tüm dünyada tartışılan bir olgu konumuna yükselmiştir. Özellikle Kanada ve Avustralya gibi devletlerin, ülkelerine kabul etmiş oldukları göçmenleri asimile etme ya da bünyesinde eritme yerine, çok etnikli yapı içinde farklılıklarını tanıyan bir politika girişimi olarak çokkültürlülüğü resmen bir devlet politikası haline getirdikleri 70’li yıllardan sonra konu daha fazla dünya gündemine oturmuştur.³⁹ Toplum içindeki bireyleri, aidiyetlerinden soyutlayarak yüksüz birer özne olarak değerlendirilemeyecekleri, göz ardı edilememesi gereken toplumsal bir gerçektir. İnsanlar herhangi bir somut, özel bağdan, tesis edici toplumsal ilişkilerden ve angajmanlardan soyutlanabilecek varlıklar değildir. Bireyler toplumsal bağlamlarından ve onları oluşturan kültürel koşullardan, pratiklerden sıyrılmazlar. Alain Touraine’a göre geçen yüzyılın sonunda endüstrileşmenin tam ortasında, işlevleri farklılaşan ve rasyonelleşen cemaat yapısından, topluma doğru geçilmiştir. Ancak bu gün tam tersi bir süreç işlemektedir. Modern toplumların ve kurumlarının üzerinde bir yandan üretim, tüketim ve iletişimin genel ağlarının işleyişi akmakta; öte yandan da cemaate dönüş gözlenmektedir. Her yanda kimlikçi gruplanmalar, ortak aidiyete dayalı dernekler, örgütler, mezhepler, tarikatlar, milliyetçilikler çoğalmakta, toplumlar cemaatleşmektedir. Bu nedenlerle de günümüzde çokkültürlülüğten daha sık söz edilmekte ve çok kültürcülük bir akım olarak hızla yayılmaktadır.⁴⁰

Çokkültürcülük 1950’lerden itibaren Avrupa’nın aldığı ekonomik göçler neticesinde ortaya çıkan çeşitli etnik, dini ve kültürel gurupların halis Avrupalı kitle ve devlet karşısındaki konumlarını tanımlayan bir dizi düzenleme içinde gelişmiştir.

³⁸ Ali Şafak Balı, *“Çokkültürlülük ve Toplumsal Adalet. ‘Öteki’ İle Barış İçinde Yaşamak”*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2001, s.189.

³⁹ Will Kymlicka, *“Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi”*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.47.

⁴⁰ Nuri Bilgin, *“Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik”*, Türkiye Günlüğü Dergisi, 80. sayı, Bahar 2005, s. 55

1990'ların ortasından itibaren A.B.'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya genişleme sürecinde çok etniklilik veya çok halklılık gibi yeni kavramlar çerçevesinde farklı bir içerik kazanmaya başlayan çokkültürcülüğün geleneksel bireyci-özgürlükçü imaları, kazandığı cemaatçi-milliyetçi içerik karşısında gerilemeye başlamıştır.⁴¹ Çokkültürlü toplum denildiğinde anlatılmak istenen, birden çok ulusal ya da etnik kökeni bünyesinde barındıran siyasi toplum, yani çağdaş devletlerdir. Çağdaş devlet olarak tanımlanmasının nedeni, bugün artık demokratik devletlerden hiç birinin kültürel bakımdan homojen toplum yapısına sahip olmamalarıdır. Kültürlerin kaynaşması trendinin artarak sürdüğünü, sanayi devrimi sonrası yoksul ülkelere, sanayileşen zengin ülkelere doğru, ikinci dünya savaşı sonrasında ve sırasında zulümden kaçmak, ya da işçi statüsünde oldukça yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu gün, dünyada kültürel bakımdan homojen bir insan topluluğundan oluşan siyasal toplumdan söz etmek neredeyse imkânsızdır. Günümüz dünyasında 184 devletin, tahminen 600 yaşayan dil grubu ve 5000 etnik kimlikten oluştuğu tespit edilmiştir. Bu durum ortaya çıkacak bazı toplumsal ve siyasal sorunları kaçınılmaz kılmıştır. Örneğin 1990'lı yılların başında dünyanın çeşitli yerlerinde ortaya çıkan 22 etnik sıcak çatışma, 1993'ten itibaren ayrımcılığı ve ayrılıkçı politikaları kendilerine hedef almış, aktif siyasi tavır takınmış 233 ulusal grup ve etnik azınlık verilebilir. Bu gruplardan bazıları bir ölçüde diğerlerine göre daha avantajlı konuma sahip olsalar da; çoğu içinde yaşadıkları ülkelerdeki çoğunluk gruplarla karşılaştırıldıklarında ekonomik bakımdan yoksuldur ve siyasi bakımdan yeterince temsil edilmemektedir. Bu gruplar önce, barışçı siyasi protestolarla tepkilerini ve taleplerini ortaya koymuş daha sonra bu tepkilerden bir kısmını isyan hareketleri ve terörist faaliyetlere çevirmişlerdir. İkinci dünya savaşından beri yaşanan buna benzer etnik çatışmalar kitlesel öldürmelere ve kitlesel göçlere yol açmıştır. 1993 başlarında dünyadaki 42 milyon göçmenden %63 ünün baskı ve etnopolitik çatışmalar nedeniyle yer değiştirdikleri bilinmektedir. Bu tür problemlerin çözümünde tarih boyunca birkaç farklı yaklaşım belirlenmiş; demokratik ülkelerde asimilasyon politikası uygulanırken; totaliter devletler daha çok sindirmeci yaklaşım sergilemişlerdir. Ancak hangi politika uygulanmış olursa olsun sorun çözülmemiş, sadece bir süre askıya alınmıştır. Homojen toplum yapısı sağlanmaya çalışıldıysa da, istenilen sonuç elde

⁴¹ Nazım İrem, *"Post modern ve Çokkültürcü bir Alan Olarak Avrupa Birliği: Teknikleşen Siyaset ve Ulusal Demokrasilerin Açmazı"*, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 3, Sayı:9, Bahar 2006, s. 67

edilememiştir.⁴² Bu soruna çözüm olarak uygulandığı iddia edilen en son politika ise çokkültürlülük olmuştur. Çokkültürlülük aynı anda farklı kültürlerin bir tek kültüre aitçesine, uyum içinde yaşaması manasında kullanılabilir.

Charles Taylor kültürel çeşitliliğe açık bir toplumla bu konuda hoşgörüsüz bir toplumu karşılaştırdığında, olumsuz yanlarıyla birlikte çok kültürlü toplumun günümüz şartlarında diğerine kıyasla daha üst düzeyde olabileceği tespitinde bulunur. Taylor’a göre, çokkültürlülük istenmeyecek bir durum olmamakla birlikte, kültürel bakımdan homojen olan bir toplumun da güçlü yanları vardır. Bu tip toplumlarda dayanışma hissi güçlüdür, kişiler arası iletişim kolaydır, bireylerin bir arada olması görece daha kolaydır, psikolojik ve politik bakımdan ekonomiktir, üyelerinin bağlılığına güvenilebilir ve bu bağlılık kolaylıkla harekete geçirilebilir. Ancak aynı zamanda dışarıya kapalı, hoşgörüsüz, değişime tepkili, baskıcı olarak; farklılıkların ve muhalefetin önünü kesmek gibi tutumlar sergileyebilir. İç direnişe yönelik pek fazla kaynağı olmadığından, pozitif amaçlar için olduğu kadar, negatif amaçlar için de seferberliğe geçirilebilir. Dar bir tabana sahip olan bu toplum tipi, entelektüel açıklık, alçakgönüllülük, farklılıklara karşı hoşgörü, eleştirel öz bilinç, zihinsel ve ahlâki imgelem gücü ve geniş bir ılımlılık gibi zihinsel ve ahlâki erdemlerin gelişimi için gereken şartlardan yoksundur. Kültürel çeşitliliğe sahip bir toplumun topluluk hissi, dayanışma, ortak bağlılıkla, geniş bir ahlâki ve politik fikir birliği sağlayamamasını gerektiren açık bir neden yoktur. Buna karşın kültürel açıdan homojen bir toplum, kültürler arası diyalogdaki yaratıcı gerilimi sağlayamaz, imgelemi, ahlâki ve entelektüel ılımlılığı vs. genişletemez. Her açıdan mükemmel olmamasına rağmen, kültürel çeşitliliğe sahip bir toplum, iyi bir toplumda olması arzu edilen nitelikler arasında daha iyi bir denge kurabilir. Aynı zamanda çağdaş tarihsel gerçekliğin de göz önünde bulundurulması gerekir. Yani kültürel bakımdan homojen bir toplumun da güçlü yanları vardır. Dolayısıyla kültürel açıdan çok kültürcü bir toplumun evrensel olarak daha iyi olduğu iddia edilemese de, ilkede ve şu anki tarihsel bağlamda çok kültürlülüğün lehine söylenebilecek şeyler de vardır.⁴³

Çokkültürlülük, farklılıklara açık olmaktır. Yeryüzünde milyonlarca farklı kültür vardır ve dünyanın globalleşmesi nedeni ile kültürler arası iletişim her geçen gün artmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bağımsız 184 ülke bünyesindeki 600 yaşayan

⁴² Wil Kymlicka, “*‘Çokkültürlü Yurttaşlık’, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*”, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.25.

⁴³ Charles Taylor, “*Çokkültürcülük*”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.32.

dil gurubu ve 5000 etnik gurup bu muazzam çeşitliliği ispatlar niteliktedir. Saptanan rakamlar çok az ülkedeki vatandaşın aynı dili konuştuğunu göstermektedir. Yaşadığımız bu süreç bizleri, kültürel açıdan homojen bir ulus-devlet modelinden uzaklaştırarak, farklılıkların toplum hayatında daha fazla kabul gördüğü bir boyuta yaklaştırmaktadır. Kültürel hayat biçimlerindeki çeşitlilik etnik guruplar, mezhepler ve dünya görüşlerinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Geçmişte aydınlanma düşüncesinden ilham alan modern projenin evrenselci paradigması, insanlar arasındaki benzerlikleri toplum tasarımının merkezine alırken, günümüzde hayatın temeline ve anlamına ilişkin olarak yapılan vurgu giderek farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴⁴ Bu durumda ise Raymond Williams'ın da belirttiği gibi çoğunluğun gücünü kullanan etkin toplumlarda çeşitlilik desteklenmelidir.⁴⁵

“Farklılıklar”ın önemi üzerinde dururken “hoşgörü” olgusuna değinmek kaçınılmazdır. Çünkü ancak hoşgörü ile birlikte farklılıklar insanların lehine çevrilebilir. Aksi takdirde farklılıklar rahatsız edici durumlar olmanın ötesine geçemezler. Ali Gündoğan’a göre hoş görme, bir katlanma tavrı değildir. Barış uğruna bir katlanma tavrı olarak düşünülmemelidir çünkü katlanmada bir zayıflığın belirtisi vardır. İnsan değiştirmek istediği ama gücünün yetmediği değerlere ve eylemlere katlanır. Umursamazlık ve kayıtsızlık tavrı içinde olan insanın ise dünyasında farklı olanın farkında bile olmamak söz konusudur... Hoşgörü, katlanma, kayıtsızlık, kabul, bağışlama gibi kavramlarla karıştıranlar onu önemsiz ve değersiz olarak düşünürler... Hoşgörü, doğru anlamak, bir eylemi hoşgörü eylemi yapan koşulları doğru anlamaya bağlıdır. Hoşgörü çeşitliliği gerektirir. Hoşgörü sadece bireylerden beklenen davranışların değil, aynı zamanda devletin kişisel ve kültürel kimliklere göstermesi gereken bir tavidir.⁴⁶ Yine çokkültürlülüğü savunan düşünürlere göre, çokkültürlülük olgusu ilk etapta çelişkili gibi görünse de, uzun vadede toplumların devamını sağlayan bir avantaja dönüşebilecektir. Bir toplumda var olan çeşitlilik ne kadar büyük ve derinse, toplum kendisini bir arada tutmak ve çeşitliliği sürdürmek için daha fazla birlik ve uyuma gereksinim duyacaktır. Zayıf bağlara sahip bir toplum için farklılıklar bir tehdittir. Bu toplum farklılıkları hoş karşılayarak, farklılıklarla birlikte yaşamayı

⁴⁴ Tarık Ziya Ekinci, “*Demokrasi, Çokkültürlülük ve Bir Yargısal Serüven*”, İstanbul, Küyerel yayınları, 1999, s.53-54.

⁴⁵ Raymond Williams, “*Culture and Society 1780-1950*”, Great Britain: Penguin Books, 1966, s. 319.

⁴⁶ Ali Osman Gündoğan, “*Çoğulculuk ve Değer Bunalımı*” Muğla Üniversitesi Toplumsal Bilimler Dergisi, Sayı:8, Bahar, Muğla, 2002, s.5.

sağlayacak olan güven ve istekten yoksundur.⁴⁷ Will Kymlicka olaya başka bir açıdan yaklaşır. Saygı duyma ile hoşgörü arasında bir çizgi olduğunu, hoşgörünün çok daha geniş bir çerçevesi olduğunu belirtirken, hoşgörülü ile karşılayacağımız fikirlere saygı duymak zorunda olmadığımızı dile getirir. Kymlicka'ya göre bazı farklılıklara (ırkçılık, Yahudi karşıtlığı belirgin örnekleridir) saygı duyulmamalıdır, ancak bu görüşlerin hoş görülmesi gerekir. Bu noktada farklılıklara saygı göstermekle, onlara karşı hoşgörülü olmak arasında ayırım yapılmalıdır. Hoşgörü, bireyleri tehdit etmeyip, onlara zarar vermediği sürece en geniş yelpazedeki görüşlere değin uzanır. Saygı ise, çok daha ayrımcıdır. Bir tutuma saygı duymamız gerekme de, o tutumun ahlâksal bir bakış açısını yansıttığını anlamamız gerekir. Örneğin kürtaajın lehinde olan birisi, başka birinin kürtaajın ahlâksal nedenlerle yasaklanmasına karşı çıkabileceğini anlayabilmelidir. Çokkültürlü bir toplum buna benzer pek çok ahlâksal anlaşmazlıkları içermelidir. Bu bize; anlaşmazlık içinde bulunduğumuzda, ahlâksal açıdan ciddi olan insanların karşısında görüşlerimizi savunma ve böylece farklılıklarımızdan kaynaklanan yeni bir şeyleri öğrenmenin yolunu açar. Böylece ahlâk konusundaki zorunlu anlaşmazlıklardan doğan bir erdem üretilebilir. Saygıyı hak etmeyen görüşler ise, başkalarının çıkarlarını göz ardı ettiğinden dolayı gerçek bir ahlâksal konumu bulunmayan görüşlerdir. Tüm insanların özgürlük ve eşitliğini savunan çokkültürlü toplumlar ve topluluklar; akılcı, entelektüel, siyasal ve kültürel farklılıklara karşılık saygı duyma temeline dayanırlar. Karşılıklı saygı, anlaşmazlıklarımızı ifade etmede, anlaşmazlık içinde bulunduğumuz insanların karşısında, bunları savunma da, saygın ve saygı duyulamaz anlaşmazlıklar arasındaki farklılıkları ayırt etmede ve akılcı eleştiriler karşısında fikirlerimizi değiştirmeye hazır olmada geniş bir isteklilik ve beceri gerektirir. Çokkültürcülüğün ahlâk açısından taşıdığı umut, bu erdemlerin tartışmalarla ortaya çıkarılmasında yatar.”⁴⁸

İnsan yetenekleri ve değerleri birbirleriyle çatıştığı için, her kültür bu yetenek ve ilgilerin kısıtlı bir miktarını gerçekleştirirken diğerlerini ihmal eder, bir kenara iter, bastırır ya da fark etmez. Bir kültür ne kadar zengin olursa olsun, insan hayatındaki her değerli şeyi içerip insanların tüm potansiyelini geliştirip, ortaya koyması mümkün değildir. Bu yüzden farklı kültürler birbirlerini düzelterip tamamlar, birbirlerinin düşünce ufkunu açar ve birbirlerini insanları tatmin etmenin yeni yollarından haberdar ederler.

⁴⁷Bhikhu Parekh, “*Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*”, Ankara, Phoenix Yayınları, 2002, s. 251

⁴⁸Wil Kymlicka, “*‘Çokkültürlü Yurttaşlık’, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*”, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.125, 130.

Bunun, diğer kültürlerin değerlerinin bizim için seçenek oluşturup oluşturmadıklarıyla bir ilişkisi yoktur. Aslında, genellikle değerli olmalarının nedeni, seçenek oluşturmamalarıdır. Örneğin, bir yerlinin hayatı bizim için bir seçenek olmamasına rağmen, o yerli toplumunun üyeleri için önemli kültürel amaçlara hizmet eder.⁴⁹ Çokkültürlülük projesinin amacı, göçmenlerin kendi etnik kimliklerini ifade edebilmelerini ve eğer isterlerse üzerlerindeki asimilasyon baskısını azaltabilmelerini sağlamaktır. Her şeye rağmen iç kısıtlamaların peşinde olan gruplar da olacaktır. Ama grupların taleplerinde başarıyı yakalama şansları yoktur. Oturmuş demokrasilerde etnik ve ulusal gruplar tarafından dile getirilen, gruplara özgü hak talepleri daha çok koruma amaçlı olup, iç kısıtlamalar için talepte bulunanlarsa genel olarak geri püskürtülmektedir. Bu anlamda son yıllarda revaçta olan çokkültürlü kamusal politikalar, neredeyse tamamen dış korumaların kabul edilmesi çerçevesinde şekillenmiştir.⁵⁰

Çokkültürlülük politikalarını toplumun barışına hizmet edeceğini savunan çokkültürlülük taraftarları, özellikle aydınlanma döneminden beri Batı toplumuna çöken tekilcilik ve monist düşüncelere bir tepki olarak gördükleri bu siyasetin ötekileştirilen ulusların kendi öz kimlikleri ile modern dünyada yer almalarını sağlayan bir politika olarak değerli bulmaktadırlar. Bu açıdan farklılığın kabulü hatta yer yer kutsanmasına varan bir çizgide seyreden çokkültürlülük siyaseti, uzun zamandan beri baskı ve sömürü altında yaşamaya mahkûm edilmiş ulusların, kültürlerin ve toplumsal grupların sömürülmesine karşı geldiğinden dolayı, takdirle karşılanan bir olgu olarak kısa sürede kabul görmüştür.⁵¹ Buna göre farklılıkların tamamı kültürel olarak üretilen insani ürünlerdir ve farklı kültürler kendi üyelerini farklı şekil ve renkte yaratırlar. Bu, kaçınılabilecek kötü bir durum değildir. Kültürler mevcut renklerine / farklılıklarına göre ayrılarak bir araya getirilemeyecekse, her kültürün kendi ayrı, eşsiz ve daha iyi olarak kabul ettiği yolundan yürümesine izin verilmelidir. Bu durumda dünya daha zengin olacaktır.⁵² Çokkültürlülük, insan özgürlüğünün önemli bir bileşeni ve şartıdır. İnsanlar kültürlerinden dışarı adım atamazlarsa onun içine hapis olur, onu mutlaklaştırma eğilimine kapılır, onun insan hayatını algılama ve düzenlemenin tek doğal ya da açık yolu olduğunu sanmaya başlarlar. Eğer diğerlerinden

⁴⁹Nuri Bilgin, “*Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik*”, Türkiye Günlüğü Dergisi, 80. sayı, Bahar 2005, s. 58

⁵⁰ Wil Kymlicka, “*‘Çokkültürlü Yurttaşlık’, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*”, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.80-83.

⁵¹Anthony Giddens, “*Sosyoloji*”, (çev: H. Özel, C. Güzel), Ankara, Ayraç Yayınları, 2000s.149

⁵²Zygmunt Bauman, “*Modernlik ve Müphemlik*”, (Çev. İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

yararlanamıyorlarsa, kendi kültürlerinden dışarı adım atamazlar. İnsanlar “yoktan var olan” bir görüşe sahip değillerdir. Kendi kültürlerine dışarıdan bakmalarını, kültürlerinin zayıf ve güçlü yanlarını incelemelerini ve öz bilinçlerini derinleştirmelerini sağlayan diğer kültürler, kültür uygulayıcılarının yeni bakış açıları kazanmalarını sağlayan pencereler görevini üstlenmektedirler. Çokkültürlülük, kendini tanıma, kendini aşma, özeleştirme yapma gibi insan özgürlüğünün önemli ön koşullarını güçlendirdiği için nesnel bir iyilik olarak da değerlendirilebilir.⁵³ Iris Young’ın da dile getirdiği gibi, çokkültürlülük kişiye kendi dışında var olan bir dünyanın en az onun kendi var oluş şartları kadar meşru olduğunu hatırlatmada yardımcı olacaktır. Bu anlamda birey farklı bakış açıları, çıkar ve kültür anlamlarıyla karşılaştığında kendi bakış açısının kısmiliğini öğrenip, kendi deneyimlerinin belirli bir bakış açısının ürünü olduğunu kavrayacaktır. Buna bağlı olarak da karşılaşılan sorunlar hakkında farklı bakış açıları olan ve kendisinden farklı kültürleri, değerleri taşıyan, kendi iddia ve savlarına karşı çıkma hakkına sahip olan diğerleriyle kolektif bir sorun çözme durumunda olmak da, başka bir fayda olarak karşımıza çıkabilecektir. Farklı olarak konumlanmış bilgiyi dile getirmek, sorgulamak ve ona karşı çıkmak, tüm katılımcıların toplumsal birliğini arttıracaktır. Böylece her konum, kendi bakış açısını terk etmeksizin, farklılığa kulak vermek yoluyla önerilerin ve taleplerin farklı konumdaki ötekileri nasıl etkilediği konusunda bir şeyler anlayabilecektir.⁵⁴ Bu şekilde, farklı kültürlerle aşına olunarak, olayları değişik açıdan değerlendirme imkânı kazanılabilir. Ayrıca çokkültürlülük olumlu yönleriyle değerlendirildiğinde, kişinin düşüncelerini tek düzelikten kurtararak, hem vizyonunu genişletir, hem farklılıklara saygı duymayı öğretir.

“Çokkültürlülük, farklı kültürlerin taraflara yararlı olacak diyaloglara girmelerini kolaylaştıran ortam yaratır. Farklı gelenekler; ahlâki, artistik, edebi, müzikal değerler birbirlerini sorgular, araştırır, birbirlerine meydan okur, birbirlerinden fikirler ödünç alıp bunlarla denemeler yapar ve sık sık hiçbirinin kendi başına üretemediği yepyeni fikir ve duyarlılıklar ortaya koyarlar. Topluluklar, eleştirileri kabul etmeyecek kadar zorba ya da kendini beğenmiş etnosentrik (ırkmerkezci) bir tutum içinde olmadıkları takdirde, kültürel açıdan çeşitlilik gösteren ortamlarda birbirlerini eğitir hatta uygarlaştırırlar. Aynı zamanda farklı yetenekleri, becerileri, olaylara bakış biçimlerini, farklı espri anlayışlarını, psikolojik ve ahlâki enerjileri temsil ederler. Hatta bu kültürlerin her biri hayatın eğitim, iş, yönetim, spor, yaratıcı sanatlar, hükümet ve endüstri

⁵³ Bhikhu Parekh, “*Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*”, Ankara, Phoenix Yayınları, 2002, s. 215

⁵⁴ Iris Marion Young, “*İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde*”, *Demokrasi ve Farklılık*, (Çev. Z. Gürata- C. Gürsel), İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi (WALD), 1999, s. 187.

gibi farklı alanlarında verimli bir şekilde kullanılabilecek çok değerli kaynaklardır.”⁵⁵

Çokkültürlülük, temeli hoşgörüye dayanan, ortaya çıkış amacına paralel olarak uygulanacak olursa, aslında oldukça işe yarar bir teoridir. Ama “çokkültürcü” olduğunu savunan ülkelere göz attığımızda, durumun çok farklı olduğunu görüyoruz. Bu ülkelerdeki göçmenlerin maruz kaldığı muameleler de çokkültürlülüğün başarısızlığını kanıtlar niteliktedir. Çalışmamızın amacı, Chris Cleave’in “Küçük Arı” adlı eserinde Nijerya’lı bir kızın “çokkültürcü” olduğunu iddia eden ülkelere biri olan İngiltere’de yaşadığı olaylar üzerine yaptığı yorumlardan yola çıkarak çokkültürlülük ve ötekilik kavramlarını tekrar ele almak olduğundan, çokkültürlülüğü her açıdan analiz etmemiz gerektiğini düşündük. Bu nedenle teoriyle alakalı olumsuz bakış açısı olan teorisyenlerin de düşüncelerine de göz atmanın faydalı olacağını düşündük.

Bu teorisyenlerden biri olan Gerd Baumann, önce Nietzsche’nin aşağı yukarı bir asır önce üstü kapalı olarak çokkültürlülüğün kaçınılmaz olduğunu dile getirdiği şu sözlerine değiniyor:

“Karşılaştırma Çağı. İnsanların geleneklere bağlılığı azaldıkça, güdülenmelerinin iç devinimi daha da artar ve bu yüzden dışa dönük huzursuzluk, insanların kendi aralarında kaynaşmaları ve niyetlerin çokselsliliği büyür. Günümüzde kim kendini ve çocuğunu yek bir yere bağlayacak kadar herhangi bir katı zorunluluğa tabidir? Gerçekten de, kim herhangi bir katı zorunluluğa tabidir ki? Tıpkı sanat biçimlerinin yan yana kullanılmasında olduğu gibi, ahlâklar, gelenekler ve kültürlerin tüm düzey ve türleri için de aynısı geçerlidir. Bu dönem tüm farklı dünya görüşleri, gelenek ve kültürlerin karşılaştırılabilir ve yan yana yaşanabilir olmasıyla önem kazanır(...) İşte bu karşılaştırma çağıdır! Çağımızın görevini olabildiğince olumlu bir biçimde anlayalım: Böylece, gelecek kuşaklar bizlere minnettar kalacaktır-karşılıklı ayrı özgün halk kültürleri ve karşılaştırma kültürünün ötesine geçmiş olacak gelecek kuşaklar.”⁵⁶

Baumann, gelecek kuşakların Nietzsche’nin bahsettiği düzeye gelemediğini, bu konuda henüz çok geride olduğunu belirtiyor. Baumann’ın değerlendirmesine göre, Alman felsefeci Nietzsche’nin bu incelemeyi çokkültürlülük sözcüğü düşünülmeden yaklaşık yüz yıl önce yazmış olduğuna inanmak zordur. Nietzsche, nedendir bilinmez, yaşayan insanları kültür ve kültürel farkın etkin müzakerecileri olarak düşünmüştür. Diğer önemli toplum düşünürleri sömürge egemenliğinin “bilimsel” doktrinlerini

⁵⁵Charles Taylor, “*Çokkültürcülük*”, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 27.

⁵⁶Gerd Baumann, “*Çok Kültürlülük Bilmecesi Ulusal, etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*”, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006, s.83

oluşturmaya çalışıp bunları “yüksek kültürler” ve “aşağı kültürler” hakkında ırkçı kuramlarla desteklemeye çalışırken böyle bir görüş hiç duyulmamıştır. Nietzsche’nin tepki gösterdiği şey, büyük bir olasılıkla, sayıları giderek artan kentlerin, her biri “kendi halk kültürünü” taşıyan yeni grupları kendine çekmesi, Batı’nın kentleşmesi idi. Safça bir eritme kabı görüşünü desteklemek yerine, Nietzsche, her şey yolunda gidecek olursa, sonunda yeni bir kültür anlayışına yol açacak bir kültürlerarası karşılaştırma döneminin olacağını varsaydı. Batı tarihinde her şey yolunda gitmedi ve hatta günümüzde çokkültürlülük düşüncelerinin çoğu Nietzsche’nin karşılaştırma aşamasının ötesine geçemedi. Uzun süre önce hayata gözlerini yuman felsefecinin varsaydığı yeni kültür anlayışının henüz kat edeceği çok yol var; ancak yüzyıl geçtikten sonra, bunun bazı gereklerinin karalamasını yapmanın zamanı gelmiştir.”⁵⁷

Bazı yazarlar, insanların kültürle iç içe olduklarını ve çokkültürlülüğün de bu hakkın kullanılmasının kaçınılmaz ve meşru sonucu olduğunu öne sürerler. Bu sav kültürün arzu edilir bir şey değil, kaçınılmaz bir şey olduğunu göstermektedir. Çokkültürlülüğün, kültüre üye olmanın neden önemli olduğunu; kişinin niçin diğer kültürlerden faydalanması gerektiğini değil, kendi kültüründen neden faydalanılması gerektiğini göstermektedir. İnsanlara kültürlerini koruma hakkını vermek, tek başına toplumun çokkültürlülüğünü sağlamamaktadır. Eğer geniş bir toplumda asimilasyoncu bir eğilim varsa, ya da baskın kültür çok etkiliyse ve sadece kendisine uyanlara saygı gösterip onları ödüllendiriyorsa, diğer kültürlerin üyeleri kültürlerine sahip çıkma yeteneğinden, güveninden ve isteğinden yoksun kalacak ve zamanla çokkültürlü toplum yapısı yok olacaktır. Dolayısıyla görünüşte onlara kültürlerini koruma hakkı vermek yeterli değildir. Toplum aynı zamanda farklılıklara saygı duymak, azınlıkların özgüvenini geliştirmek, ihtiyaç duyulana ek kaynak sağlamak gibi, bu hakkı kullanmayı kolaylaştıracak şartları yaratmalı, çokkültürcü politikalar izlemelidir. Geniş toplum, çokkültürlülüğün kendi yararına olduğuna veya korunması gereken bir değer taşıdığına ikna edilmedikçe gerekli maliyeti karşılamayı, kurumlarında ve hayat biçiminde gerekli değişiklikleri yapmayı ve asimilasyoncu güdüsünü dizginlemeyi istemeyecektir.⁵⁸

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri de, çokkültürlülüğün toplumsal çeşitliliğe hizmet eder görünen doğasının altında yatan/gizlenen tekilcilik düşüncesidir.

⁵⁷ A.g.e, s. 83

⁵⁸ Bahtiyar Sahnazarov, “*Özbekistan Anayasasında ve Özbekistan Uygulamasında Kültürel Çoğulculuk*”, Yüksel Lisans Tezi, İzmir, 1996, s. 77

Bu noktadan hareketle, Batıdaki şekliyle “çokkültürlülük” politikası aslında içerik açısından son derece muhafazakâr bir uygulama olarak, hatta yeni-sağ ve ırkçı politikaların bir izdüşümü olmaktan öteye gitmediği yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır. Çokkültürcülük siyaseti her ne kadar yüksek idealleri dile getiriyormuş gibi bir izlenim bıraksa da son tahlilde, klasik liberalizmin temsil sistemine yönelttiği kültürcü eleştiriler bağlamında yeni ırkçı cereyanların yaşamasına ve serpilmesine oldukça elverişli bir ortam oluşturmaktadır.⁵⁹ Aydınların önemli bir kısmı çokkültürlülüğü yücelten ülkelere (Amerika, Brezilya, Fransa, İngiltere, Meksika), hayat tarzları ve kültürel farklar konusunda, tamamen standartlaştırıcı bir politika yürütmelerine ve bunu da büyük ölçüde gerçekleştirmiş olmalarına karşın, aslında sosyo-kültürel realitede çokkültürlülüğü yaşayan ülkelere karşı siyasal bakış açısından çokkültürcü eleştirilerde bulunduklarını savunmaktadırlar. Kendi ülkelerinde sosyo-kültürel realitede çokkültürlülüğü eritenler, çokkültürlülükle başa çıkmaya veya ona hakim olmaya çalışan ülkelere, yasalar ve siyaset planında çokkültürcülüğü önermektedirler. Çokkültürcülüğü çağdaş, yenilikçi ve hatta çağın havasına uygun olarak görülmesi ya da gösterilmesi; çokkültürcülüğü sorgulayanları çağ dışı, statükocu, muhafazakâr gibi görme ve gösterme eğilimini beslemektedir.⁶⁰ Bu anlamda Batı yine hedefine ulaşmak adına menfaatine aykırı düşünceleri bir şekilde bertaraf etmeye çalışmıştır. Bir diğer yaklaşımda da araştırmacılar çokkültürlülüğü bireyselliğe ve gelişmeye bağlayarak kültürel çeşitliliğin, farklı fikir ve hayat biçimi sistemleri arasında sağlıklı bir rekabet ortamını teşvik ettiğini, içlerinden birinin egemen hale gelmesini engellediğini ve yeni gerçeklerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdığını öne sürerler. Bu savunmada çokkültürlülük, rekabete bağlandığı için açıklamalar bazı durumlarda yeterince aydınlatıcı olmamakta; rekabet etmek ya da yeni gerçekler keşfetmek istemeyen yerli halkların, koyu dindar grupların ve diğerlerinin hakları yeterince savunulamamaktadır.⁶¹

Çokkültürlülük tartışmalarının büyük çapta hoşgörü ekseninde döndüğünü ve hoşgörünün kültürel bir kibarlık ve inceliği ifade ettiğini belirten Mustafa Aydın, hoşgörünün de bir takım kendine has problemleri olduğundan ve bu sorunlardan bahseder. Ayrıca hoşgörünün esas amacının ne olduğunu sorgular. Hoşgörü ile ilgili

⁵⁹ Nazım İrem. “*Yanlış Giden Ne? Postmodernizm, Çokkültürcülük ve Avrupa’da Yeni İrkçılık*”, Sivil Toplum Dergisi, 5.sayı, (Ocak, Şubat, Mart, 2004). s. 20

⁶⁰ K. Anthony Appiah, “*Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma- Çokkültürlü Toplumlar ve Toplumsal Yeniden Üretim*”, Çokkültürcülük–Tanınma Politikası,(Çev. N. Öktem), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 123

⁶¹ Bhikhu Parekh, “*Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*”, Ankara, Phoenix Yayınları, 2002, s. 234

önemli sorunlardan birisi şüphesiz onun mahiyetinin ne olduğu değil, nereye dayandırıldığıdır. Gerçekten de hoşgörü bir barış zorunluluğu, bir mütareke midir, iyi niyetle bir umursamamak mıdır, yoksa Stoacı bir tavırlı davranışları hoşumuza gitmese de bir ilkeye bağlı kalmak uğruna ses çıkarmamak mıdır, yoksa başkasını tanıma merakı mıdır?⁶²

Çokkültürlülük, kültür kavramının etnik kimlik ile birleştirildiği bir kimlik siyaseti biçimini almaktadır. Antropolojik açıdan, bu hareket ya da en azından bunun daha basit ideolojik biçimleri hem kuram hem de uygulamadan kaynaklanan tehlikelerle doludur. Kültür düşüncesini etnik bir grup ya da ırkın mülkü gibi özçüleştirmek riski göze alır; kültürlerin bağılılıklarını ve karşılıklı bağımsızlıklarını aşırı vurgulayarak bunları ayrı varlıklar olarak somutlaştırmayı göze alır; topluma uyum sağlamak için baskılayıcı taleplerin potansiyel olarak meşrulaşması koşuluyla kültürlerin iç homojenliğine aşırı vurgu yapmayı göze alır.⁶³ Çokkültürcülük, çıkar ile kimlik arasında ilişki kurarak, gücü de kimliğin bir uzantısı haline dönüştürmektedir. Çokkültürcülük, post-modern zamanlara özgü parçalanmış, yerelleşmiş ve bu anlamda da tekilleşmiş kimlikler arasından daha ziyade etnik ve dini kimliklerin hem kolektif hem de bireysel çıkar ve ihtiyaçların tanımlanacağı sağlam kültürel düzeyler olduğu sonucuna varmaktadır. Bu çerçevede cemaatin çokluğu ve çeşitliliği çokkültürlü çoğulculuğu oluşturmaktadır.⁶⁴ Çokkültürlülük iki ya da daha fazla kültürün apayrı bütünlükler (entity) olarak var olduğu sayıtlısını içermekte ve bir bakıma, hayvan türlerinin karışmazlığını model alan, zoolojik bir bakış açısı sergilemektedir. Bu durum, aralarında coğrafi engeller bulunan, kültürel olarak tezat (antagonist) ve düşman iki kültürün; çatışan kültürel gettoların birlikte varoluş tarzını yansıtmaktadır. Oysa tüm kültürler, çokkültürlülük tarzında var olmamaktadır. Kültürleri birbirinden ayıran, mesafeli bir tarzda konumlandırıran, iç içeklikten çok bitişiklik biçiminde kurgulayan ve siyasal planda düşünen bir çokkültürcü anlayış, etkileşim halinde ve iç içe var olan kültürlerin durumunu yansıtmamaktadır.⁶⁵ Çokkültürlülüğün eldeki seçenekler yelpazesini genişleterek seçim özgürlüğünü arttırdığını ileri sürenler, önemli bir noktaya

⁶² Mustafa Aydın, “*‘Birlikte Yaşamak’ Bağlamında Çokkültürlülük Sorunu*”, Avrupa Günlüğü Dergisi, 2.sayı, 2001/2, s.340

⁶³ Terence Turner “*Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It?*” Cultural Anthropology 8, p.411-412

⁶⁴ Nazım İrem, “*Eritme Potasından Eriyen Potaya:XXI. Yüzyılın Eşiğinde Amerika*” , Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 32.Sayı, Haziran-Temmuz 2005, s.47

⁶⁵ Nuri Bilgin, “*Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik*”, Türkiye Günlüğü Dergisi, 80. sayı, (Bahar 2005), s. 60

temas etmekle birlikte; bunun kadar önemli olan diğer bir noktayı atlayarak, bu görüşün kısıtlayıcılık tuzağına düşerler. Diğer kültürleri yalnızca potansiyel seçim nesneleri olarak gördüğünden, bizim için gerçekçi seçenekler olmayan bazı kültürel örüntülerin kültürlerine değer vermememiz için birer neden ortaya koyamazlar. Aslında bu görüş, diğer kültürler bizimkinden ne kadar farklıysa, onları korumak için o kadar az nedenimiz olduğu anlamına gelmektedir. Kültürümüzü bizi derinden biçimlendirdiği, vazgeçemeyeceğimiz, üzerinde bazı kökten değişiklikler yapamayacağımız hatta içine başka bir kültürün inanç ve adetlerini sokamayacağımız kadar etkili, ahlâki ve duygusal bir anahtar olarak gördüğümüz için; diğer ana akım kültürlerin bizim için bir seçenek olamayacağını işaret etmektedir. Üstelik bu görüş, kültürlerinden çok memnun olan ve onun sunduğu seçeneklerden başkasını istemeyen kişilere, kültürel çeşitliliği korumaları için iyi bir neden sunmamaktadır.⁶⁶ Zizek'e göre çokkültürcülük, bir nevi sömürgecinin sömürge olan topluma baktığı gibi -adetlerini dikkatle araştırıp, bunlara saygı gösterilmesi gereken "yerliler" olarak bakan bakış açısının gelişmesini mümkün kılmaktadır. Yani, geleneksel sömürgecilik ile küresel kapitalizmin kendi kendini sömürgeleştirme arasındaki ilişki, Batı kültürel emperyalizmi ile çokkültürlülük arasındaki ilişkinin aynısıdır. Küresel kapitalizm, nasıl ulus devlet metropolünü sömürgeleştirmeden sömürgeleştirme paradoksu içeriyorsa, çokkültürcülük de kendi tikel kültüründe kök salmadan yerel kültüre karşı tepeden bakan Avrupa merkezci mesafe ve/veya saygı tavrını içerir. Başka bir deyişle, çokkültürcülük tekzip edilmiş, tersine çevrilmiş, içkin anlamda bir ırkçılık biçimi, mesafeli bir ırkçılıktır. Ötekinin kimliğine karşı "saygı gösterir"; ötekini, karşısında kendisinin -çokkültürcünün- ayrıcalıklı evrensel konumu sayesinde mümkün kılınmış bir mesafe takındığı, kendi içine kapalı "sahici" bir cemaat olarak görür. Çokkültürcülük, kendi konumunun her türlü pozitif içerikten arındıran bir ırkçılıktır (çokkültürcü doğrudan doğruya ırkçı değildir "öteki"nin karşısına kendi kültürünün tikel değerini çıkarmaz), ama yine de diğer kültürleri gerektiği şekilde takdir (ya da takdir) edebileceği ayrıcalıklı boş evrensellik noktasını oluşturan bu konumu elinde tutar. Çokkültürcünün "öteki"nin özgüllüğüne duyduğu saygı, tam olarak kendi özgüllüğünü beyan etme biçimidir.⁶⁷

New Left Review'de yayınlanan yazısında Russel Jakoby, küreselleşen dünyada çokkültürcülüğü bir mit olarak nitelendiriyor ve çokkültürcülüğün genellikle göçün

Bhikhu Parekh, "Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek", Ankara, Phoenix Yayınları, 2002, s. 230

⁶⁷ Slovaj Zizek, "*Çokkültürlülük ya da Çok Uluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı*", (Çev. T. Birkan), Yıl:14, 44. sayı, Yaz 2001, s. 166.

yaşandığı ilk dönemlerde bir fark sergileyen insanlar arasında değil de daha ziyade ikinci ve daha sonraki kuşaklar arasında yaşandığını dile getiriyor. Gerçekten de gelişmiş bir ülkeye, örneğin Amerika'ya, İngiltere'ye veya Almanya'ya ilk göç eden kuşaklar farklıdır ama çokkültürlülük iddia etmemektedirler. Daha formülatif bir ifadeyle çokkültürcülük bir gerçeklik olarak zayıfladığı halde bir siyasal program olarak gelişmektedir. Bu da onun ideolojik niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Dünyanın genel gidişatı itibariyle çokkültürcülük kendiliğinden azalmakta ve yerini tek bir kültüre bırakmaktadır: o da iş ve tüketim kültürüdür. Amerika'nın çoğul kültürleri tek bir tüketim toplumunda var olmaktadırlar. Profesyonel sporlar, Hollywood filmleri, otomobiller, modacı elbiseleri, televizyon ve videolar, ticarî müzik ve CD'ler Amerika'nın çokkültürcülüğünü tekil bir metalaştırma süreci içinde bütünleştirir. Bu "kültürler" aynı toplum içinde yaşar, çalışır ve görülür. En farklı ve otantiklik iddiasında bulunanları bile iyi evlerde oturup güçlü motorları olan arabalara sahip olmak isterken, özgül bir kültür oluşturmaları ne kadar beklenebilir? Açıkçası, çokkültürcülüğün kendisi bir "meta" haline gelmekte ve küreselleşmenin temel dinamiği olan kapitalizm kültürünün eşitleyici ideolojisi açısından işlevsel olmaktadır.⁶⁸

“Çokkültürcülüğe ilişkin olarak yapılan eleştirilerin başında, bireyselliği dışlayan aşırı özcü tutumlarına yöneltilen eleştiriler gelmektedir. Aşırı özcü ve grupçu tutum aslında bireyselliğin ve çeşitliliğin inkârı olarak kabul edilmekte, bu da bir nevi çeşitlilik ve çokkültürlülük düşmanlığı anlamına gelmektedir. Nitekim çokkültürcülüğe bağlı olarak siyaset yürütenler “bütün sahici siyahların aynı siyah bakış açısı paylaştıkları, bütün sahici kadınların dünyayı aynı şekilde kavrayacakları, bütün sahici eşcinsellerin aynı şekilde davranacakları...” ön kabulüne dayanan düşünme biçimleri, bireyleri verilmiş kimlik alanları içine hapsederek, başkaları ile başta adalet ve özgürlük olmak üzere hiçbir ortak ve evrensel zeminde buluşamayacağını ima ederler.⁶⁹ Çokkültürlü toplumlarda çeşitliliğe saygı duyulması önemli ise de, etnik kimlik, eşit değerde olma ve eşit haklara sahip bulunma düşüncesinin dayandığı temel düşünce olarak kabul edilemez. Dolayısıyla çokkültürcülük politikaları ile bireyin kendisine birincil kimlik olarak seçmeye çalıştığı etnik aidiyet, onun doğuştan sahip olduğu tüm hemcinsleri ile eşitleyen insan olma kimliğini zedelemektedir.”⁷⁰

⁶⁸ Russel Jakoby, The Myth of Multiculturalism, New Left Review, sayı: 208, November-December, 1994 s.122-125

⁶⁹ Melih Yürüsen, “Çesitlilikten Özgürlüğe, Çokkültürlülük ve Liberalizm”, LTD Yayınları, Ankara, 1998, s.23

⁷⁰ Steven Rockfeller, “Çokkültürcülük, Tanınma Politikası”, (Çev. İ. Özdemir), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s.96

Jhon Gray'e göre farklılıklar ve kültürel çeşitlilikler gerekli ve hatta çoğu zaman kaçınılmazdır, ancak bunun yaşanmasının olası tek yolu çokkültürcü siyaset teorisi değildir. Herkesin farklı aidiyetlerini huzur içinde yaşayabileceği, farklılıkları bir zenginlik ve hayatîyet kaynağı olarak görmüş bir siyasal geleneği tarihte oluşturmuş bir toplumun üyeleri olarak çokkültürlülük, mozaik metaforları bizim oluşturduğumuz toplum yapısına uyum göstermemektedir. Sadece bizim için değil, diğer birçok toplum için de durum böyledir. Mozaik katılan her unsurun kendi rengini belli ölçülerde bütüne yansıtıp, belli ettiği bir yapı oluştursa da, söz konusu unsurlar o yapı içinden her an ayrılacak gibi iğreti durmaktadır. Oysaki kaynaşma hali başkadır ve hiçbir unsur bir diğerinden uzak bir anlam ifade etmez. Ancak böylesi bir yaklaşım her toplumda kendini büyük topluma göre azınlıkta gören öğelerin görmezden gelinmesi anlamına da gelmemelidir. Azınlık unsurların ihtiyaç duydukları gereksinimler karşılanarak dünya normlarına uygun hayat koşullarının sağlanması devletin temel vazifelerindendir. Gelecekte toplumların alacakları parçalı yapılar da göz önünde bulundurulacak olursa bunun öncelikli bir ihtiyaç olacağı açıktır. Devletler işte bu nedenle bünyelerinde barındırdıkları unsurların ortak kimliklerinin çoğulluğunu ve melezliğini yansıtabildiği oranda meşruiyetlerini de arttırabileceklerdir.⁷¹

Avrupa'ya dönüp bakarsak çokkültürlülük Almanya, Hollanda, İskandinav ülkeleri ve İngiltere tarafından benimsendi. Bu bir zorunluluk değildi ama bu ülkelerde yaşayan nüfusun önemli bir bölümü bir zamanlar bu ülkelerin sömürgeleri olan ülkelere ya da göçmen işçi olarak gelip yerleşmiş insanlardan oluşuyor... Avrupa'da çokkültürlülük modelinin yeniden gözden geçirilmesi gündeme geldi. Siyasi çevreler ve entelektüellerden yükselen sesler, mekânsal ve kültürel bölgelerde yaşayan farklı etnik ve dini guruba ait vatandaşlarının hayatlarının daha iyi anlaşılması gerektiğini dile getirdi.⁷²

Tüm bu araştırmaların ardından şu anlaşılıyor ki; çokkültürlülük kelime anlamıyla “farklılıklar zemininde hoşgörü” anlamındadır. Bu kadar masum bir tabirin taraftarları ve muhalifleri arasında tartışmalara neden olması, söz konusu olgunun ortaya çıkış amacına uygun bir şekilde uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Bu kavramın ortaya çıktığı Batı toplumunun mantığı her konuda sadece kendi lehine işlemektedir. Yani, çokkültürlülük de Batı'nın oyunlarına alet ettiği uygulamalardan bir

⁷¹ Jhon Gray, “*Liberalizmin İki Yüzü*”, (Çev. K. Degirmenci), Ankara, Dost Kitapevi, 2003, s.114

⁷² Nilüfer Narlı, “*Türkiye'nin Ulusal Kimlik Meselesi*”, HPD, Hukuki Bakış açısı Dergisi, H.P.D. Yuvarlak Masa Toplantıları, Sayı:3, Nisan, 2005. s.19

tanesisidir. Kahraman'ın da dile getirdiği gibi; Bu durumda sorun Avrupa'nın sentezi kendi belirlediği bileşenlerle yapması, bunu yaparken ötekileri geniş ölçüde dışlaması ve elde edilen sonucu da mutlak bir mantıkla dayatmasıdır. Kısacası birleşim de olsa başka bir yöntemle elde edilmiş de bulunsa Avrupa, kendi ürettiği gerçekliği evrensellik ve insancılık adına ve o adlar altında dünyanın kendi dışında kalan birikimlerine monist bir mantıkla hatta yeri geldiğinde de zor kullanarak kabul ettirmiştir.⁷³ Çalışmamızın ana temasını oluşturan İngiltere de aynı kategoriye girmektedir. Bhikhu Parekh, İngiltere'nin çokkültürlü görünmesine rağmen esasında bunun gereklerini yerine getiremediğini vurguluyor. Çokkültürcülük karşısındaki kimi ülkelerin almış olduğu tavırlar bu politikaya yönelik eleştirilerin odağında yer almaktadır. İngiltere ve Fransa örnekleri bize ilginç sonuçlar vermektedir. İngiltere'de birbirinden farklı birçok kültürel topluluğun oluşturduğu oran, nüfusun %6'sını aşan bir orandadır. Bu ülkedeki çokkültürlülük politikası özellikle muhafazakâr kanat tarafından sert eleştirilere tabi tutulmaktadır. Muhafazakâr kanada göre İngiltere, yüzyıllar boyu devam eden bir süreçte temelde ulusal kimlik sayesinde bir arada tutulan farklı bir kültür geliştirmiştir ve bu konum sürdürülmelidir. Ülkenin çokkültürlü olduğu iddiası, azınlık kültürlerinin ülke kimliği açısından, çoğunluk kimliği ile aynı derecede önemli olduğu, bu kimliklere saygı gösterilmesi, kimliklerin korunmaları ve hatta zamanla asimile olmaları yönünde teşvik edilmemeleri gerektiği anlamına gelmektedir ki, tüm bu kanıtları reddettiklerinden dolayı İngiliz muhafazakârlarına göre, İngiltere çokkültürlü bir toplum değildir. Ancak muhafazakârların aksine, İngiliz liberalleri bu tanımlamayı kabul etmekte bir sakınca görmemektedir.⁷⁴

1.2. Çokkültürlülük Bağlamında Ötekilik-Ötekileşme Sorunsalı

“Bir insanın kimliği başına buyruk aidiyetlerin birbirine eklenmeleri demek değildir, kimlik bir “yamalı bohça” değildir, gergin bir tuval üzerine çizili bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır.”⁷⁵

Amin Maalouf

⁷³ Hasan Bülent Kahraman, *“Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye”*, İstanbul, Everest yayınları, 2002, s. 144

⁷⁴ Bhikhu Parekh, *“Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek”*, Ankara, Phoenix Yayınları, 2002, s.8

⁷⁵ Amin Maalouf, *“Ölümcül Kimlikler”*, (çev. A. Bora), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 27

Tarihin ilk dönemlerinde, dünyanın çok çeşitli yörelerinde birbirinde oldukça bağımsız bir şekilde çok farklı uygarlık ve kültürler doğup gelişmiştir. Bundan birkaç yüzyıl öncesine kadar, bu kültürler arasındaki ilişki ve etkileşim de oldukça marjinal düzeyde kalmıştır. Bu durum kültürel yapıların kendilerine özgü biçimde yapılanmaları sonucunu doğurmuştur ama sömürgecilik döneminin etkisiyle kültürler arasındaki setler yıkılmaya, farklı kültürler kapılarını “ötekine” açmaya başlamış, hatta açmak zorunda kalmışlardır. Sömürgecilik aracılığıyla kurulan ilişkiler ağı sayesinde geniş bir alandaki kültürler arasında, etkileşim olmuştur. Kurulan ekonomik ilişkiler ağı, yeni kurulan endüstriler alanında çalışmak ya da farklı ticari etkinliklerde bulunmak isteyen grupları göç etmeye teşvik etmiş, bu durum çok sayıda insanın kaynaşmasına, kültürlerini karşılaştırmasına neden olmuştur. Hem sömürgecilik hareketleri hem de ekonomik ve ticari amaçlı göçler, gidilen topraklarda yaşayan insanlar ve onların hayat biçimleri üzerinde yıkıcı etkiler yapmıştır.⁷⁶ J. George Alva sömürgecilik sonrası yerlilerin büyük bir şok geçirdiğini, Avrupalıların baskısından dolayı adeta kendi ülkelerinde yabancı durumuna düştüklerini dile getiriyor. Kendilerini mantıksal olarak ayrı kültürel birimler olarak gruplara ayıran orijinal sakinler kolonyal temastan sonra, önce hastalık ve ağır çalışma şartlarının basıncı, sonra genetik ve toplumsal olarak karışık ırkların ortaya çıkması yüzünden, Avrupalıların dinsel ve politik uygulamaları ve onların karışık ırkları yüzünden çoğu yerde silinip süpürülmüş, ortadan kaybolmuşlardır.⁷⁷

‘Öteki’ kelimesi ‘bilinenden ayrı’, ‘öbür’, ‘diğer’ anlamlarına gelirken aynı zamanda ‘sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan’ anlamına da gelmektedir.⁷⁸ ‘Öteki’ kavramı, dini, siyasi, kültürel ve ekonomik gibi birçok alanda kullanılan bir kavramdır. Örneğin, dinsel olarak bakılırsa, ‘öteki’ sözcüğünün anlamı ‘gayrı’, ‘ecnebi’ olarak değişir hatta bazı durumlarda ‘ecnebi/yabancı’ anlamını taşımasına rağmen ‘gâvur’ anlamında kullanılır. Her toplumda, farklı biçimlerde de olsa, öteki kavramıyla karşılaşmak kaçınılmazdır. Öteki kavramını, tarihsel bir çerçevede ele almak kavramın nasıl biçimlendiğini ortaya çıkaracaktır. Her toplum ve uygarlığın mutlaka bir ‘öteki’ kavramı vardır. Bu kavram

⁷⁶ Ali Şafak Balı, *“Çokkültürlülük ve Toplumsal Adalet.‘Öteki’ İle Barış İçinde Yaşamak”*, Konya, Çizgi Kitapevi, 2001, s. 182.

⁷⁷ J. George Klor de Alva *“The Postcolonization of the (Latin) American Experience, a Reconsideration of ‘Colonialism’, ‘Postcolonialism’ and ‘Mestizaje’ ”*, G. Prakash (der.) *After Colonialism, Imperial Histories and Postcolonial Displacements* içinde, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1995, s.243

⁷⁸ TDK, Türkçe Sözlük. Ankara,Aksam Sanat Okulu Matbaası, 2005. s,1551

ilk olarak, Grekler tarafından 6. ve 7. yüzyıla kadar sözlük anlamını birebir taşıyarak, ‘yabancılar’ için kullanılmıştır. Grekler, öteki kavramını özellikle, kendilerini yabancı ırklardan ayırmak için kullanmışlardır. Bu bağlamda Batılılar, özellikle Hristiyan olmayanlar, 12. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar, kendilerinden daha alt düzeydeki insanları tanımlamak üzere ‘barbar’ sözcüğünü kullanmışlardır. 18. yüzyıldan başlayarak, ‘barbar’ kelimesi, özellikle ‘aydınlanmamış öteki’leri tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. “20. yüzyılda ise, Avrupa ve Amerika tarafından, cahil, geleneksel ve kendilerinden daha az akıllı ve daha az medeni olarak gördükleri üçüncü dünya ülkeleri kastedilerek” kullanılmıştır.⁷⁹

İnsanları her anlamda sınıflara ayırarak onları yabancılaştıran Avrupa’nın bu anlamda en çok başarılı(!) olduğu alan ırkçılık olmuştur. “Ötekilik” meselesi Rex’e göre emperyal düzenin doğal bir getirisi ve son zamanlarda bizlere sunulan eşitlik söylemlerinin içi Avrupalılarca doldurulmuştur. Toplumsal düzen bir noktadan sonra hukuksal yaptırımlara payandalanamaz hale geldiğinde, sömürücülerin üstün, sömürülenlerinse aşağı olduklarına dair bir inancın hem sömürenlerin hem de sömürülenlerin zihinlerine kazınmasına yaslanmak zorundaydı. Bu yüzden, ekonomik fırsat eşitliği öğretisi ile ırka dayalı üstünlük ve aşağılık öğretilerinin birbirlerini tamamladıkları savunulabilir. Irkçılık, teoride olan ile pratikte olup biten arasındaki gediğin doldurulmasına hizmet eder. Bu, kölelerin özgürleşmesiyle birlikte zor kullanımının sona erdiğini söylemek anlamına gelmez, elbet. Güney Afrika gibi bazı ülkelerde, beyazların üstünlüğünün sürdürülmesini sağlamak için, politik düzeyde zor kullanımına çok sık başvurur. Dolayısıyla, teori ile pratik arasındaki gediğin ırkçılık tarafından doldurulduğunu söylemek, ekonomik liberalizm eşitsizlik, sömürü ve baskıya meydan okuduğu zaman, bunlara kuralın istisnasını açıklayan öğretiler tarafından karşı çıkılması gerektiğini söylemek anlamına gelir.⁸⁰

Batının kendini ötekilerden üstün görme gerekçeleri, insanın kanını dondurur mahiyettedir. Bu görüşü destekleyenler, siyahları, beyazlara hizmet için gönderilmiş köleler olarak görür. Söz konusu düşünce tarzının koyu savunucusu, Alman Antropolog Theodor Waitz, birçok Batılı’nın çağımızda içten içe inandığı gerçekleri yıllar önce dile getiriyor. Waitz’e göre; İnsanlığın içerisinde çeşitli türler varsa eğer, bunların arasında doğal bir aristokrasi olmalıdır; kökenleri itibarıyla insanlığın soylu kesimine hizmet

⁷⁹ <http://www.iktibas.info/dergi/temmuz/kavram.htm> (03.02.2011)

⁸⁰ John Rex, *“Theory of Race Relations: A Weberian Approach”*, Sociological Theories, Race and Colonialism içinde, Paris, Unesco, 1980, s.131

etmeye mahkûm olan ve belki ehlileştirilebilecek, eğitilebilecek ve evcil hayvanlar gibi kullanılabilir ya da semirtilebilecek, en ufak bir vicdan azabı duymaksızın fizyolojik ya da öbür türde deneylerde kullanılabilir aşağı ırklara karşıt olarak, başat bir beyaz tür olmalıdır. Bu aşağı ırkların daha yüksek bir ahlâki ve düşünsel gelişim düzeyine yükseltilmeleri için çaba harcamak, ıhlamur ağaçlarının tarımsal yetiştirme yoluyla şeftali vermelerini ya da maymunların gerekli eğitimden geçtikten sonra konuşmayı öğrenebileceklerini ummak kadar aptalca olur. Aşağı ırkların beyaz adama hizmet etmeye yaramayacağı ortaya çıktığında, o anda zaten kaderleri ve doğal hedefleri olan kendi yaban dünyalarına terk edilmeleri gerekir.⁸¹

Batı'nın, bu stratejiyi ilk çağlardan beri benimsemiş olduğunu ve “ötekileştirdiği” toplumlara karşı tahammülsüzlüğünü dile getirmek isteyen Claude Levi- Strauss bu düşüncelerle “barbar” kelimesini tanımlıyor:

“Bize yabancı olan hayat, inanış ve düşünme biçimleriyle karşılaştığımızda, “yaban alışkanlıklar”, “bu bizden değil”, “buna izin verilmemeliydi”, vb. türünden ürperti ve tiksinti dile getiren kaba tepkiler gösteririz. İlkçağ da Yunan kültürünün içinde yer almayan her şeyi “barbar” adı altında topluyordu; Batı uygarlığı daha sonra yaban deyimini aynı anlamda kullandı. Oysa bu sıfatların ardında tek bir yargı gizlenmektedir: “Barbar” sözcüğü kök bakımından, insan dilinin anlamı akustik imgesine karşı, eklemsiz kuş şakımlarının karmaşıklığından kaynaklanıyor olabilir ve yine “ormana ilişkin” anlamına gelen “yaban” sözcüğü de insan kültürüne karşıt hayvansı hayat biçimini çağırıştırır. Her iki şıkta da kültürel çeşitlilik olgusu yadsınır; hayatımızı düzenleyen normlara uymayan ne varsa kültürün dışına, doğaya atılması yeğlenir.”⁸²

John Burke ise “*The Wild Man's Pedigree*” (Vahşi Adamın Soy) adlı çalışmasında insanları şöyle sınıflandırmıştır:

- a. Vahşi adam. Dört ayaklı, dilsiz, kıllı.
- b. Amerikalı. Bakır renginde, çabuk öfkelenen, dimdik duran. Siyah, düz saçlar; kalınca burun delikleri; geniş, sert yüzlü; seyrek sakallı; inatçı, hoşnut, özgür.
- c. Avrupalı. Adil, iyimser, adaleli; saçlar altın sarısı, kahverengi, dalgalı; gözler mavi; kibar, keskin zekâlı, yaratıcı. Kapalı kisveler giyer. Yasalar tarafından yönetilir.
- d. Asyatik. Soluk, melankolik, gergin. Saçlar siyah, gözler koyu; haşin, kibirli, hırslı. Serbest giysilere bürünür. Kanaatler tarafından yönetilir.

⁸¹ Theodor Waitz “*Introduction to Anthropology*” (1859) , Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race içinde, Londra: Routledge, 1995, s.7

⁸² Claude Lévi-Strauss, “*İrk, Tarih ve Kültür*” , (çev. H. Bayrı, R. Erdem vd.), İstanbul, Metis Yatınları, 1997 s.24-2.

- e. Afrikalı. Siyah, soğukkanlı, yumuşak. Saçlar kıvrıkcık; derisi ipek gibi; burun düz, dudaklar şişkin; kurnaz, uyuşuk, savsak. Değişken istekler tarafından yönetilir.

Mary Louise Pratt'in yorumladığı gibi, “bu sınıflandırma, ucubeler ve vahşi insanlar haricinde, bugünün bazı okul kitaplarında bir parça değiştirilmiş halde varlığını sürdürmektedir.”⁸³ Bu çalışma Batı zihniyetini özetler niteliktedir. Avrupalı ve Amerikalılara üstün yetenekler atfedilirken, “uyuşukluk, savsaklık,” gibi aşağılayıcı sıfatlar, Afrikalılar için uygun görülmüştür. Bu arada bir grup insansa tamamen hayvansal özelliklerle nitelenmiştir.

“Beyaz adamın ‘omzunda taşıdığı yük’ dünyayı uygarlaştırmaktı ve İngilizler bunun yolunu gösteriyorlardı. Bu inanç ve bu görev diğerlerinin aslında aşağı bir kültürün temsilcileri oldukları anlamına geliyordu. Ve “beyaz ırkın” öncü gücü olan İngilizlere düşen, mesafeyi koruyarak, diğerlerini eğitmek ve yetiştirmektir. (...) Fransızları, İngilizleri ve diğer sömürgecileri birbirlerine yaklaştıran ve onlarda Avrupa'ya aidiyet bilincini yaratan şey, kendilerinin bilimin ve tekniğin ete bürünmüş hali olduklarına dair inançlarıydı. Egemenlikleri altına aldıkları toplumlar bu bilgiyle ilerleyeceklerdi.”⁸⁴

Ania Loomba da Batı'nın kolonileştirdiği ülkelerin insanlarını hor gördüğünü, ama bunu dikkat çekmeden yapmaya çalıştığını söylüyor. Çeşitli Avrupa uluslarının kolonyal girişimleri arasındaki devasa farklılıklara rağmen, bu kolonyal girişimler “dışarlıklılar” hakkında -hem dünyanın çok uzak köşelerinde başıboş dolanan dışarlıklılar hem de anavatana daha yakın bir yerde varlığını tedirgin edici biçimde göze çarpmadan sürdürülen dışarlıklılar hakkında - birbirine oldukça benzer klişeler yaratmış görünmektedir. Nitekim İngiliz, Fransız, Hollandalı, İspanyol ve Portekizli kolonyalistler tembellik, saldırganlık, kabalık, oburluk, cinsel serbestlik, hayvanilik, ilkelilik, masumiyet ve irrasyonellik gibi özellikleri (çoğunlukla çelişkili ve tutarsız olarak) Türklere, Afrikalılara, Yerli Amerikalılara, Musevilere, Hintlilere, İrlandalılara ve öbür halklara atfettiler.⁸⁵

Claude Lévi-Strauss'da Batı'nın “öteki” insanlar üzerinde, ince hesaplarla kurduğu üstünlük karşısında, insanların ne kadar çaresiz kaldığını belirtir:

⁸³ Mary Louis Pratt, *“Imperial Eyes: Travel Writing and Transcuration”*, Londra ve Newyork, Routledge, 1992, s.32,

⁸⁴ Marc Ferro *“Sömürgecilik Tarihi”*, (çev. M. Cedden), Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 50

⁸⁵ Ania Loomba, *“Kolonyalizm, Postkolonyalizm”*, (çev. M. Küçük), İstanbul, Metis Yayınevi, 2000, s.131

“Batı hayat biçiminin (ya da onun bazı yönlerinin) benimsenmesinin kendiliğinden olmadığına (ki Batılılar kendiliğinden olduğuna inanmak isterler) dikkati çekmekle işe başlayacağız. Bu benimseme özgürce verilmiş bir karardan çok, bir seçenek eksikliğinden ileri gelir. Batı uygarlığı, askerlerini, ticari temsilciliklerini, tarımsal işletmelerini, misyonerlerini tüm dünyaya yerleştirmiştir. Dolaylı ya da dolaysız bir biçimde, değişik renkli toplulukların hayatına müdahale etmiştir. Bu toplulukların geleneksel hayat biçimlerini gerek kendininkini kabul ettirerek, gerekse yerine hiçbir şey koymaksızın var olan çerçevelerin yok olmasına yol açacak koşullar düzenleyerek, tepeden tırnağa altüst etmiştir. Dolayısıyla, boyun eğdirilmiş ya da düzeni bozulmuş halkların kendilerine sunulan yeni çözümleri kabul etmekten başka yapacak şeyleri kalmıyordu; ya da eğer buna henüz hazır değillerse, onlarla, aynı alanda savaşmak üzere yeteri kadar yaklaşmayı ummaktan başka bir şey yapamıyorlardı.”⁸⁶

Ötekilik kavramının sömürgecilikle ilişkisi, Batı medeniyetinin kendilerinden ‘daha az medeni’ ve ‘daha az akıllı’ buldukları toplulukları medenileştirmek ya da modernleştirmek adı altında, ırkçılık, kültür emperyalizmi ve sömürgecilik yapımlarıyla ilgilidir. Batılı insan, yani sömürgeleştiren ‘öteki’ni değiştirmek, dönüştürmek ve kendi kültürüne çevirmek ister. Sömürgeciler, ‘öteki’nin özgünlüğünü görmezden gelerek, ‘egzotik’, ‘daha az medeni’, ‘Avrupalı olmayan’ ve daha birçok ikili karşıtlıkların olumsuz yanıyla betimlenen toplumları çağdaş olduğuna inandıkları ilkelerle çağdaşlaştırmaya çalışmışlardır.⁸⁷

Şermin Tekinalp “öteki” kavramının sorgulanması gerektiğini; çünkü globalleşen dünya düzeninde her halükarda farklılıkların mevcudiyetinin kaçınılmaz olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca şu an insanları “öteki” olarak etiketleyen Avrupa’nın varlık sebebinin etiketlediği ülkeler olduğunu savunur. Tekinalp’e göre; giderek artan uluslar ötesileşme, küresel ve yerel uzamların doğrudan eklemlenmesini olanaklı kılmaktadır. Belirli kentler ve bölgeler uluslararası ağlara eklemlenmekte ve yeni bir küresel ağ doğmaktadır. Bu küresel ağın içinde farklı gelişmişlikte bölgeler, kentler oluşmaktadır. Ulusal düzeyde dünyadan bağımsız siyasal ve ekonomik karar almak giderek zorlaşmaktadır. Erken kapitalizmin ulusal ve milliyetçi kimlikleri giderek aşınmaktadır. Bölgesel, yerel, kıtasal vatandaşlık kavramları ortaya çıkmaktadır (AB vatandaşlığı gibi.) Buna karşı bir savunma mekanizması olarak halkçı, milliyetçi politikalar ortaya atılmaktadır. Birbirinin içine girmiş böyle bir dünyada dine, ırka, kültüre dayalı bir kale oluşturmak ve buna çoğulcu demek ne kadar doğrudur; Öncelikle

⁸⁶ Claude Lévi-Strauss, “*İrk, Tarih ve Kültür*” , (çev. H. Bayrı, R. Erdem vd.) 1997, İstanbul, Metis Yayınları, s.44

⁸⁷ Ellekle Boehmer, “*Colonial and Postcolonial Literature/Migrant Metaphors*” Newyork, Oxford, 1995 s.79).

bu kalenin içindeki farklılıklar güvenceye alınmalı, daha sonra bu kalenin Avrupa aydınlanmasının temel tezi olan insan hakları ve demokrasi kalesi yapmanın yolları aranmalıdır. 21. yüzyılda, tarihten gelen basmakalıplaşmış dini, ırki, kültürü farklı insan veya ulus anlamına gelen 'öteki' kavramı sorgulanmalıdır. 'Öteki', çoğulculuğu yok eden, kültürleri bir potada eritip tarihin kültürel zenginliğinin hoyratça harcanmasına zemin hazırlayan uygulamaları sadece kâr ve güç adına dünyaya pazarlayan, demokrasi ve insan haklarını bütün dünyanın gözleri önünde hiçe sayan zihniyetlerin temsilcisi olarak tanımlanmalıdır. Oysa Avrupa, kendi kimliğini şimdiye kadar "öteki" karşıtlıklarla yaratmıştır.⁸⁸

Ötekileşmenin temelinde yatan en büyük problem tanınma ihtiyacıdır, çünkü bireyler toplum tarafından kabul gördüklerini hissettikleri zaman huzur içinde yaşayabilirler. Bunun aksi olan durumlarda, kişi benliği aleyhine her yapıları sineye çekip her isteneni yapınca, zamanla kendisine bazı haklar tanınsa bile, o, özgüvenini yitirdiği için eski düzenine devam eder. Zgymunt Bauman'a göre tanınma politikasının içindeki bazı çizgiler, tanınma talebini ve gereksinimini harekete geçirir. Bu talep günümüzde azınlıklarda, alt gruplarda, feminist yapılanmalarda "çokkültürlülük" denen politikada belli yollarla öne çıkar. Tanınma talebi, tanınma ve kimlik arasında bulunduğu varsayılan bağıntılarla ilgilidir. Burada kimlik bir insanın kim olduğunu, insan olarak kendisini tanımlayan niteliklerin neler olduğunu anlamasına yardım eder. Bu noktada savunulan görüş; kimliğimizin kısmen tanınma ya da tanınmama yoluyla, çoğu zaman da diğerlerinin yanlış tanınması yoluyla biçimlendirilmiştir. Tanınmama ya da yanlış tanınma, zarar verici olabilir. Kişiyi sahte, çarpıtılmış ve indirgenmiş bir var oluş tarzına hapsederek, o kişi üzerinde bir baskı oluşmasına yol açabilir. Bazı feministlerin savundukları görüş, ataerkil toplumlardaki kadınların kendilerini aşağılayıcı bir imgeyi benimsemeye itildikleri, bu imgeyi güçlü biçimde içselleştirdikleri, ilerlemelerine neden olan engeller ortadan kalksa bile, içselleştirilen kemikleşmiş imge nedeniyle kadınların yeni olanaklardan yararlanamadıkları yönündedir. Benzer bir savunma siyahlar için de yapılmaktadır. Beyazlar, siyahların kendilerini aşağılanmış biçimde değerlendirmesine neden olarak neticede siyahların kendilerini değersiz bulup, bu imgeyi yıkma ya da kabul etmeme yönünde gereken direnci gösterememelerine yol açmaktadırlar. Siyahların yapması gerekenin bu yıkıcı,

⁸⁸ Şermin Tekinalp, "*Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük*", Journal of İstanbul Kültür University, 2005, s. 82-83.

tahrip edici kimlikten kendilerini kurtarmak olduğu düşünülmektedir. Son zamanlarda yerli halklar ve sömürgeleştirilmiş toplumlar için de benzer bir sav ileri sürülmektedir. 1942’den beri Avrupalıların bu insanlar üzerinde “uygarlaşmamış” olduklarını iddia ederek yaptıkları baskıcı ve aşağılayıcı bir tavrın, bu toplumların ezilmiş bir portre sergilemelerine neden olduğu savunulmaktadır.⁸⁹

Yasin Aktay, tanınmama dolayısıyla ortaya çıkan problemin kaynağını, tanımayanlar olarak gösteriyor. Aktay’a göre, yabancı görme, tanımama ve bundan kaynaklanan şiddet, çoğu zaman da tanınma talebinde bulunanın değil, tanımayanın kapalılığının, ırkçılığının ya da etnosentrizminin (ırkmerkezcilik) bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tanınma siyasetinin yarattığı hareketlilik, muhafazakâr ve ölü bir kültüre yapılmış “aşı” niteliği kazanabilir. Bunun da, gerginlikler ve çatışmalar yaratması kaçınılmazdır. Bu durumda tanınma siyaseti, tanınma talep eden mercilerin niteliğini göz önünde bulunduran bir siyasetle neye talip olduğunu iyi bilmek, bunun en uygun temsilinin nasıl olacağı konusunda, iyi bir siyaset gütmek durumundadır.⁹⁰

“Tanınma; yalnızca, kişilere borçlu olduğumuz bir kibarlık değil, aynı zamanda hayati bir insan ihtiyacıdır. Tanınmanın önemi, her yerde şu ya da bu şekilde kabul edilmiş durumdadır. Yakın kişisel düzlemde, kimliğin kişi için önem taşıyan diğerleriyle olan temasları boyunca nasıl biçimlendirildiğinin ya da nasıl çarpıtıldığının sonuçları ortadadır. Toplumsal alanda da, eşit tanınma yolunda sürüp giden bir politika izlenmektedir. Her iki düzlemde de önemi gittikçe artan sahicilik idealiyle biçimlendirilmiş durumda olan tanınma, bu ideal çerçevesinde oluşan kültürde temel bir rol oynamaktadır.”⁹¹

“Öteki” sorunu üzerinde önemle duran düşünürlerden biri olan Edward Said, Batılı olmayan, Batı düşünce tarzına ters olan herkesi “şarklılar” olarak nitelendiriyor. Her şeyin zıddıyla anlam kazandığı düşüncesinden yola çıkarak, Batı’nın da Doğu ile var olduğunu dile getirir. Said, Batı düşüncesinin ötekisi olarak kabul edilen “şarklılar”ı, Batılılar arasında dikkat çekme, korku ve tutkuları kışkırtmada başarılı olan egzotik bir kültürel görünüş olarak değerlendirirken, Şark’ın Avrupa’nın yalnızca komşusu olmadığını aynı zamanda Avrupa’nın en derin, en sık yinelenen Öteki imgelerinden biri olduğunu savunur.⁹² Said’e göre bütün toplumlar yabancı, farklı ve düşman birileriyle yan yana bulunarak kimliklerini kazanırlar. Said, farklılığa ilişkin söylemi aracılığıyla şark’ı “onunla Avrupalı kültürün, aydınlanma sonrası dönemde

⁸⁹ Zygmunt Bauman, *“Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları”*, (çev. İ.Türkmen), İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2000, s. 270

⁹⁰ Yasin AKTAY, *“Birleşen Dünyada Çoğalan Kültürler”*, (Makale) Konya, 2004, s. 10

⁹¹ Charles Taylor, *“Çokkültürcülük”*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 50

⁹² Edward W. Said *“Orientalism”* New York, Knopf, 1978, s.11

siyasi, toplumsal, askeri, ideolojik, bilimsel olarak ve hayal gücüne dayanarak yönetebildiği ve hatta üretebildiği sistematik bir disiplin” şeklinde tanımlar.⁹³ Said, bir bilgi gövdesi ve temsil sistemi olarak Şark’ı modern Batının sessiz ve dışsal ötekisi olarak betimler ve Şark’ın Batılılar için gerçek ve kurgu ürünü “metin” ve “konu” durumunda olduğunu söyler.⁹⁴ Said’e göre şark, Batı için yalnızca bir düşünce olarak değil, aynı zamanda keşfedilmiş, hapsedilmiş, kurtarılmış ve “medenileştirilmiş” varlıkbilimsel bir öteki olarak algılanmıştır. Batı düşüncesi tüm bunların içerisinde kendi zihninde oluşturduğu ve kendinden ayrı olan bir ‘öteki’ ile Batılı olmayan bir dünya oluşturmuştur. Said, Şarklıların kendileri ile ilgili veya Batı hakkında konuşmadığını, hatta bunu yapmak isteseler bile yapacak kurumlara sahip olmadıklarını düşünür. Böylece ötekiliğin Batı tarafından oluşturulduğundan ve Batılı olmayanların buna karşı onları öteki olarak görmediğinden söz ederken şöyle der: “Okurlarıma göstermiş olmayı umuyorum ki, şarkiyata cevap garbiyat değildir”⁹⁵

Sömürgecilik sonrası dönemin önemli isimlerinden biri olan edebiyat eleştirmeni Gayatri Spivak’da *Madun Konuşabilir mi? (Can the Subaltern Speak?)* adlı makalesinde üçüncü dünya ülkelerinin Batı’nın ekonomik ve siyasi çıkarları ile kirletildiğini öne sürmektedir. Edward Said’ in düşüncelerini destekler nitelikteki çalışmasında Spivak, Batı’nın “öteki”ni dünyaya tanıtırken aslında onun “öteki”liğini pekiştirdiğini dile getirir.

Sömürgecilik sonrası dönem, Batı toplumlarından dünyaya yayılan ve dünyayı küreselleştirmeye çalışan yeni bir süreç olarak adlandırılırsa, bu doğal bir süreç olmak yerine Batılı toplumların yani sömürgeci yayılmacıların belirlediği düşünceler üzerine gelişen bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu yeni süreç, uygarlıkların kendi aralarında çatışmalarını ortaya çıkarmış ve kökeni çok eskiye dayanan ‘ben’ ve ‘öteki’ karşıtlıkları altında insanları, kimlikleri için mücadeleye itmiştir. Toplumlararası farklılıkların büyümesi nedeniyle ‘öteki’ daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır.⁹⁶

Avrupa’nın bu kendine düşkün narsist kimliği Yahudi, Hristiyan ve Grek Roma gelenek ve mirasına dayanır. İslam ve Avrupalı olmayan kimlikler, “ötekiler” kolektif hafızadan çıkartılmıştır. Avrupa kalesi ve dayanışması iç barışla değil, birçok yazara göre ötekine duyduğu korku ve nefret üzerine inşa edilmiştir. Modernliğin Avrupa

⁹³ Ag.e s. 13

⁹⁴ A.g.e s. 222

⁹⁵ A.g.e s. 343

⁹⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, “ *Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme*”, Eğitim Araştırmaları, Ankara, Anı Yayıncılık, 2002 sayı:6, s.45.

tekeline girmesi ve sadece Avrupa'nın yol göstericiliğinde ulaşılabilecek ince uzun bir yol olarak görülebilmesi; bütün ülkeleri de "ideolojik son"da , "tarihin son" unda gören bir fantezi ile değerlendirmeleri, narsist kimliğinin yarattığı yorumlamalardır. Batı ideolojisini ve tarihini merkeze alan bu görüş yanında Huntington'un "Uygarlıklar Çatışması" tezi Avrupa'nın ötekine duyduğu nefreti haklılaştırmaktadır. Huntington'un küreselleşmenin yaygınlaştığı 1993 yılında ortaya attığı bu teze göre, dünya ekonomik ve ideolojik olarak değil, kültürel farklılıklar nedeniyle bölünecektir. Kültürlerin özünü gelenekler, dinler ve alışkanlıklar oluşturur. Avrupa, öteki olarak gördüğü Polonyalıyı küreselleşme ile iç içe yaşadığı Afrikalı, Orta Doğulu, Asyalı göçmene baktıkça daha yakın din ve kültür kardeşi olarak görüyor ve içine alıyor. Uygarlık bilinci geliştikçe atalara dönüş başlıyor, insanlar Anadolulaşıyor, Türkleşiyor, Asyalılaşıyor, Hindulaşıyor ve de Avrupalılaşıyor. Huntington'un bu tezi bazıları tarafından saçma bulunsa da, Avrupa'nın kültürel seçkinciliğine bir dayanak oluşturmuştur. Bu tez, Avrupa'nın bir Hristiyan Birliği ve bir uygarlık kalesi olduğunu savunarak Avrupa'nın tarihinden gelen kibirliliğine destek olabilecek niteliktedir. Huntington'un tezine karşın, bugün Avrupa aydınları bu kibirliliği sorgulamakta ve 21. yy.' da Avrupa Birliği için yeni misyonlar oluşturmaktadırlar. Giderek artan uluslar ötecileşmede belirli kentler ve bölgeler uluslar arası ağlara eklemlenmekte ve yeni bir küresel ağ doğmaktadır. Bu küresel ağın içerisinde farklı gelişmişlikte bölgeler, kentler oluşmaktadır. Ulusal düzeyde dünyadan bağımsız siyasal ve ekonomik karar almak giderek zorlaşmaktadır.⁹⁷

Charles Taylor farklılık politikasının evrensel olanı değil, özgül olanı onaylaması gerektiğini belirtir. Diğer bir deyişle, farklılık politikası "herkese özgü olanı tanımak yoluyla" evrensel olarak var olan bir şeye -herkesin bir kimliği olduğu gerçeğine- saygı göstermemizde ısrar eder. Dolayısıyla buradaki bir evrensel talep, özgüllüğün tanınmasına güç kazandırır. Farklı oluş biçimlerini eşit derecede kabul etmek, sadece insanların farklı varoluş biçimlerini seçmesi ile sınırlı değildir. Farklılıkların, yani farklı kimliklerin eşit değerini karşılıklı tanımaya erişebilmek için, bu ilkeye inanmaktan daha fazlasını yapmak, söz konusu kimliklerin eşit sayılmasını tek tip hale getirecek bazı değerleri paylaşmak gerekmektedir. Değerler konusunda somut bir anlaşma olmalıdır. Aksi takdirde biçimsel eşitlik ilkesinin içi boşalır ve yapmacık bir

⁹⁷Şermin Tekinalp, "*Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük*", Journal of İstanbul Kültür University, 2005, s. 82

hal alır. Tanımaya sahte bir bağlılık gösterilebilir, ama daha fazlası paylaşılmazsa, eşitlik alanı paylaşıyor olmaz.⁹⁸

Alain Touraine “ötekilik” kavramıyla ortaya çıkan sorunların çözümünün, demokrasi ve çokkültürlülük politikalarının yerli yerinde kullanılması olduğunu savunuyor. Touraine’a göre; toplumun bir birliği olmalı, bu birlik ister us birliği, ister din birliği, isterse budun birliği olsun... Nasıl birlikte yaşayabileceğimizi, eşitliği ve çeşitliliği nasıl bağdaştırabileceğimizi bir tek düşünce yanıtlar: İkisi de öznenin özgürlüğünü temel alan siyasal demokrasi ve ekinel çeşitliliğin birleşmesi. Toplumsal ve kültürel bakımdan birbirinden farklı birey ve öbekler arasında iletişimi sağlayacak evrenselci bir ilkeye başvurmeyen birçok ekinli toplum olmaz. Ama bu evrenselci ilke normal ve başkalarından üstün olarak nitelenebilecek herhangi bir toplumsal örgütlenme ve kişisel hayat anlayışını dayatmaya kalkıştığında da, çok ekinli toplumun varlığından söz etmek olanaksızlaşır.⁹⁹

Diğerini anlamada iki temel bakış mümkündür. Diğer ya bizim gibidir ya da bizden tamamen farklıdır. Irkçı, etnik ayrılıkçı hareketler ve faşizm kökten bir benzemezlik anlayışını temel almaktadırlar. İnsan topluluklarının kökten farklılığını, karşılaştırılamazlığını; Varoluş tarzlarının emsalsizliğini savunan; farkların aşılamaz, dönüştüremez ve mutlak niteliğini vurgulayan, ilişkiyi koparıcı, kapatıcı, ayırıcı mantığın hâkim olduğu ırkçılık biçimleri, insanın hemcinslerine aparteid veya Nazi mantığıyla yaklaşmalar, bu durumun uç örnekleridir. Ayrılıkçı hareketlerin dışa açılımı veya dıştan katılımı engelleyecek tarzda kapılarını kapatmaları; kimlik siyaseti güderek kendilerinin kendilerinden başka bir şey olamayacakları iddiasıyla, genel insanlık paydasında birleşmeyi reddetmeleri veya yurttaş olarak diğerleriyle bir ulus çatısı altında birleşmeye karşı çıkmaları bu çerçevede değerlendirilebilir.¹⁰⁰

Charles Tylor’a göre, kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerekir ve çoğulculuk, kültürel kimliklerin tanı/n/ması olarak değerlendirilmelidir. Tanı/n/mamak ya da yanlış tanı/n/mak, bir kimseyi hatalı, eksik, çarpıtılmış ve aşağı konuma itilmiş bir varoluş tarzı içine hapsedmek suretiyle, o kişiye zarar verebilir. Hatta o kişi için, bir baskı unsuru olabilir. Tylor bireylerin özgün kimliklerinin farklılıklara dayalı oluşum sürecinde kültürel etkenlerin önemini vurgular.

⁹⁸ Charles Taylor, “*Çokkültürcülük*”, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 49

⁹⁹ Alain Touraine, “*Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*” (Çev. O. Kural) İstanbul, Yapı Kredi yayınları, 2002, s. 223

¹⁰⁰ Nuri Bilgin, “*Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik*”, Türkiye Günlüğü Dergisi, 80. sayı, (Bahar 2005), s.62.

Kişinin kendi iç dünyasındaki ahlâki hesaplaşmasının bir ürünü olan bireysel kimlik, bireyin tek başına, monolojik olarak değil, diğerleriyle diyalojik olarak oluşturduğu; dinamik, sürekli yeniden kurulan ve değişme potansiyeli içeren bir oluşumdur. Çoğulculuk, diyalojik ve dinamik bireysel kimlik oluşturma sürecinin önünü açacak şekilde, kültürel farklılıkların siyasal tanı/n/masına imkân vermek anlamındadır. Yani, çok partili ve baskı gruplu yerleşik liberal-demokratik rejim tipinde görülen kamu alanının, kültürel farklılıkların ifadesine kapalı olma özelliği, onun eleştirisindeki nirengi noktasıdır. Yine Taylor, birey kimliğinin oluşumu sürecinde farklılıkların önemini vurgulamaktadır. Bireysel kimlik bireylerin tek başlarına “monolojik” olarak değil, diğerleriyle girilen “diyalojik” ilişkilere dayanır. Dinamik, sürekli yeniden kurulan değişme potansiyeli içeren bir unsurdur. Bu oluşum sürecinde toplumsal alanda karşılaşılan farklılıklara saygı duyulmalı, farklılıklar hoşgörüyle karşılanmalıdır. Hemen belirtmek gerekir ki saygı ve hoşgörü ayrı anlamları işaret eden kavramlardır. Hoşgörü bireyleri tehdit etmeyip onlara zarar vermediği sürece geniş yelpazedeki görüşlere değin uzanabilir. Saygı ise daha ayrımcıdır. Çokkültürlü bir toplum modeli hoşgörü noktasında ahlâksal anlaşmazlıkları içerebilmelidir ve ahlâki değerleri uyuşmayan insanların farklılıklarından kaynaklanan yeni şeyleri öğrenebilmelerinin yolunu açmalıdır. Saygıyı hak etmeyen görüşlerse en temelde grup ve kişilerin çıkarlarını (yasama hakkı, düşünme gibi) gözetmediklerinden gerçek bir ahlâksal konumu bulunmayan görüşler kategorisindedir. Amaç, saygı duyulacak farklılıklar üzerinde tartışmak olmalıdır.¹⁰¹

Modern kimlik kavramının gelişmesi, farklılıklar politikasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Evrenselci temel iki değişikliğin birbiriyle örtüşmesine ya da karıştırılmasına neden olmuştur. Herkes kedisine özgü biricik kimliğiyle tanınmalıdır. Eşit haysiyet politikasıyla yerleştirilen şeyin, evrensel açıdan aynı şey, özdeş bir haklar ve bağışlıklar paketi olması gerekir. Farklılıklar politikasıyla kabul etmemiz istenen şey ise, şu birey ya da bu grubun biricik kimliği, onları başkalarından farklı kılan, ayırıcı özellikleridir. Bu noktada ileri sürülen fikir şudur: Göz ardı edilen, es geçilen, egemen ya da çoğunluğa özgü kimliğin içinde eritilen farklılık işte tam da bu farklılıktır. Bu tür bir eritilme, sahici kimlik idealine karşı işlenmiş en büyük günahtır. Evrensel olarak var olan bir şey, hak ettiği yere, ancak herkesin kendine özgü yanı kabul edildiği zaman oturtulmuş olur. Çünkü herkesin kendine özgü ve tanınmayı hak

¹⁰¹ Charles Taylor, “Çokkültürcülük”, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 62.

eden bir kimliği vardır. Bu evrensel talep, özgüllüğün kabul edilmesinde, itici gücü oluşturur.¹⁰² Bireysel kimlikleri tanıyan bir toplum, müzakereci ve demokratik bir toplumdur. Çünkü bireysel kimlik kısmen toplu diyaloglarla oluşturulur. Bu noktada ulaşılacak sonuç, geniş kapsamlı olmalıdır. Tanınma talebi, iki yöne işaret ederek hem bireylerin insan olmaktan dolayı sahip oldukları temel hakları korumalı hem de bireylerin özel kültürel gruplara üye olmaktan doğan özgül gereksinimlerini karşılamalıdır.¹⁰³

Tanınma sorunu, var olan birçok problemin temelinde yatan ana sebeplerden biridir. Globalleşen dünya düzeninde, başka kültürlerle ait bireylerden soyutlanmak neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle, huzurlu bir toplumda yaşamının ilk şartı, karşıdakini “öteki” olarak görmek yerine, ona hem insan olduğu için, hem de farklı bir kültüre ait olduğu için saygı duymaktır. Günümüzde ne yazık ki insanların ve ülkelerin çoğu bu hoşgöründen büyük ölçüde mahrumdur. Şu an tanınma, kimlik ya da ötekilik gibi kavramlar, karşıdakini anlamak yerine, onu bizden farklı olduğu için eleştirdiğimizden dolayı ortaya çıkmıştır. Daha önce de dile getirildiği gibi, bu sorunu halletmek adına her şeyden önce ırkı, dini, dili, cinsiyeti, düşüncesi ne olursa olsun, sırf “insan” olduğundan dolayı karşıdaki insanın değerli olduğu düşüncesini içselleştirmek gerekir. Bu düşünce beraberinde hoşgörüyü getirir. Hoşgörünün olduğu toplumlarda da huzursuzluk çıkması imkânsızdır.

1.3. Üzerinde Güneşin Batmadığı İmparatorluk: İngiltere ve Sömürgeciliği

*“Sömürgecilik; ne İncil’i öğretmektir, ne hayırsever bir girişimdir; ne cehaletin, hastalıkların ve tiranlığın sınırlarını geriletme arzusudur, ne Tanrı’nın yüceltilmesi için üstlenilen bir projedir, ne de hukuk düzenini genişletme çabasıdır.”*¹⁰⁴

Aime Cesaire

Sözlük anlamıyla ‘sömürge’, “bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği, ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke, müstemleke” anlamına gelmektedir.¹⁰⁵ Tarihçi Marc Ferro, sömürgeciliğin yabancı bir toprağın işgalini, o toprağın islenmesini ve oraya göçmenlerin yerleşmesini

¹⁰² Zygmunt Bauman, *“Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları”*, (çev. İ.Türkmen), İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2000, s. 272

¹⁰³ Charles Taylor, *“Çokkültürcülük”*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 32

¹⁰⁴ Aime Cesaire, *“Sömürgecilik Üzerine Söylev”* (Çev: G. Ayas), İstanbul, 2005, s. 66

¹⁰⁵ TDK, Türkçe Sözlük, Ankara, Aksam Sanat Okulu Matbaası, 2005, s.1800.

içerdiğini ve sömürge (koloni) teriminin, bu tanımlama esas alındığında eski Yunan dönemine kadar gittiğini belirtir.¹⁰⁶ Ferro, sömürgeciliğin merkezinde ülkelerin topraklarını genişletme kaygısı bulunduğunu ifade eder.¹⁰⁷

“Sömürgecilik” terimi “emperyalizm” terimi ile birlikte kullanılan hatta bazen bu terimle yer değiştiren bir kavramdır. Bu nedenle ikisi arasındaki ilişkinin bilinmesi gerekir. Catherine Hall bu kelimelerin anlamlarını ve nasıl kullanıldıklarını şöyle açıklıyor.

“Sömürgecilik, sömürgeler yaratılması ve sömürgelerin sistemli yollarla sömürülmesi, Romalıların yeni fethettikleri topraklara yerleşmesi anlamına gelen Latince kökenli *colonia* teriminden türetilerek, sıklıkla emperyalizm terimiyle değiştirilebilir bir biçimde kullanılmaktadır. Ben “sömürgecilik” terimini Avrupa’nın coğrafi olarak başka topraklarda yaşayan “ötekiler” üzerindeki keşif, buluş ve egemenlik biçimini tanımlamak için kullanıyorum. “Emperyalizm” terimini ise, Avrupa imparatorluklarının resmi güçlerinin doruğa eriştiği on dokuzuncu yüzyıl sonlarını ve yirminci yüzyıl başlarını kastetmek için kullanıyorum.”¹⁰⁸

On beşinci yüzyıl sonlarından itibaren başlayan coğrafi keşiflerle elde edilen ham maddelerin işlenmesi gereksinimi, bilim ve teknolojinin getirdiği buhar gücü gibi yenilikler, Avrupa’da, özellikle İngiltere’de sanayileşme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. On sekizinci yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi bir yandan makineleşme sonucu üretim olanaklarını arttırırken, bir yandan da sanayi bölgelerinde ihtiyaç duyulan işçiler için yeni yerleşimler oluşturuyor ve kırsal kesimden sanayi bölgelerine göçe neden oluyordu. Bunun sonucunda, üretim ilişkileri hızla değişerek, kırsal üretim ilişkilerinden sıyrılmış bir işçi sınıfını meydana getiriyordu. Yeni üretim ilişkileri sonucu ortaya çıkan işçi sınıfı ve orta sınıf, toplum içindeki dinamikleri kaçınılmaz olarak değiştirmeye başlıyor, aristokrasi ve alt sınıfların değerlerinden farklı bir değerler sistemi oluşturuyordu.¹⁰⁹ Böylece sınıflar arası bir rekabet ve kendini kabul ettirme çabasıyla birlikte temel nedeni ekonomi olan çatışmalar ortaya çıkmıştır. Tüm bu çatışmalardan başka dünyanın farklı bölgelerinde, farklı sınıflar arasında da bir takım çıkar çatışmaları yaşanmıştır ve bu çatışmalar sömürgeciliğin temellerini oluşturmuştur.

¹⁰⁶ Marc Ferro, “*Sömürgecilik Tarihi*”, (çev. M. Cedden), Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 19

¹⁰⁷ A.g.e, s. 24.

¹⁰⁸ Catherine Hall, “*Cultures of Empire: Colonizers in Britain and the Empire in the Nineteenth and Twentieth Centuries: A Reader*,” , (çev. M. A. Çelikel), Manchester, Manchester University Press, 2000, s. 5.

¹⁰⁹ Mehmet Ali Çelikel, “*Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı*”, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s. 19-20

Bundan birkaç yüzyıl öncesine kadar uygarlıklar arasındaki karşılıklı etkileşimin oldukça marjinal düzeyde kaldığını söylemek mümkündür. İşte bu yüzden bu dönem içerisinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insan gruplarınca oluşturulmuş, gelenek görenekler, hayat tarzları, toplumsal kurumlar, ahlâk ve hukuk normları ve hatta inanç sistemleri kaçınılmaz olarak kendine özgü bir yapıda ortaya çıkmıştır. Farklı uygarlıklar ve kültürler arasındaki ilk büyük etkileşim sömürgecilik hareketi ile başlar. Bu dönemde kültürleri birbirinden ayrı tutan setler yavaş yavaş yıkılır. Özellikle Batı sömürgecileri, sömürdükleri toplum üyeleri üzerinde, onların kültürlerini değiştirmek yönünde ciddi bir baskı kurduklarını söyleyebiliriz. Sömürgecilik dönemi sırasında kültürler arası ilişki ve etkileşimler sadece sömürgeci toplumun kültürü ile sömürge toplumunun kültürü arasında değil, bu vesileyle kurulan, dünya çapındaki ekonomik ilişkiler ağı sayesinde diğer başka kültürler arasında da söz konusu olmuştur. Kurulan bu ilişkiler ağı, yeni kurulan endüstriyel alanlarda çalışmak üzere insanları göç etmeye teşvik etmiştir... Hem sömürgecilik hareketleri hem de ekonomik ve ticari amaçlı göçler, gidilen topraklarda yaşayan insanlar ve onların hayat biçimleri üzerinde oldukça yıkıcı etkiler yapmıştır. II. Dünya savaşını takip eden yıllarda sömürge toplumlarının bir kısmı bağımsızlıklarını kazandıysa da sınırlar sömürgecilerin siyasi ve ekonomik çıkarlarına uygun düşecek şekilde, orada yaşayan insanların etnik kimliği, kültürü dikkate alınmaksızın çizildiği için artık homojen bir kabile toplumundan, dolayısıyla tek bir kültürden söz etmek imkânsızdır. Sömürgecilik döneminin oluşturduğu kültürler arasındaki diğer bir etkileşim türü Afrika kıtasından, Amerika ve Avrupa kıtalarına köle ticareti yapılması suretiyle ortaya çıkmıştır. Bazı toplumlarda, köle işçilerin neslinden gelenler, netice itibarıyla egemen kültürün bir unsuru haline getirilmeye çalışılır ve bunda başarılı olunurken; bazı toplumlarda ise bu süreç etnik isyanlara, toplu katliam ve soykırıma varan çatışmalara dönüşmüştür. Yine sömürgecilik döneminde insan hak ve özgürlükleri bakımından da etnik ve kültürel gruplar arasında bir ayrım gözetilmiş, sömürgeciler ile yerliler arasında; efendiler ile köleler arasında, birincilerin lehine hak ve imtiyazlar ortamı yaratacak, hak ve özgürlük anlayışı tesis edilmiştir.¹¹⁰

Sömürgecilik faaliyetlerinin, dünya düzeni üzerinde tahmin edilemeyecek etkileri olmuştur. Sömürgeci ülkeler bu konuda soğukkanlı bir şekilde, menfaatleri doğrultusunda ilerlerken, yaptıklarının aslında global dünya düzeninin doğal bir sonuç

¹¹⁰ Ali Şafak Balı. *“Çokkültürlülük ve Toplumsal Adalet. ‘Öteki’ İle Barış İçinde Yaşamak”*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2001, s.188-189

olduğunu iddia etmişlerdir. Edward Said, “*Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu*” adlı eserinde Lenord Beaulieu’nun sömürgecilikle ilgili yorumlarını şöyle aktarır:

“Bir toplumun kendisi yüksek bir olgunluk ve güç düzeyine ulaştığında, sömürgeciliğe girer. Şekil verir, korur, gelişimini gözetir ve doğuşunu sağladığı bir topluma hayatıyet kazandırır. Sömürgecilik, toplumsal fizyolojinin en karmaşık, en hassas olgularından biridir... Sömürgecilik bir ulusun genişleyici gücüdür. Mekân için dal budak salmasıdır. Arzın büyük bir bölümünün o ulusun diline, geleneklerine, ideallerine ve yasalarına boyun eğişidir.”¹¹¹

Buna karşın sömürgeciliğin sonuçları sömürülen taraflar için tam bir felaket olmuştur. Sömürgeci, sömürdüğü toprağın insanlarından ziyade, maddi sonuç ile ilgilenir. Bu insanların duyguları, psikolojileri ya da gelecekleri asla düşünülmez. Durmuş Hocaoglu’nun tabiriyle, bir kaplanın bir ceylanı sadece yenilecek bir nesne olarak görmesi gibi, bir sömürgeci de bir sömürgeyi talan ve istimlâk edilecek bir yer olarak görür. Buraya ilişkin düşüncesi vatanlaştırmak olmadığı için kaynakları sonuna kadar sömürür ve kârlı olmaktan çıktığında da orayı terk eder.¹¹²

Sömürgeciliği sadece maddi yönüyle ele alanlar vardır. Sömürgeciliğin birincil nedeninin “daha fazla güç” elde etmek olduğu yadsınamaz. Bu “güç” ise ancak maddi olanakların artmasıyla olabilir. Sömürgeciliğe bu açıdan bakan Johnson’a göre sömürgecilik, daha güçlü milletlerin, hâkimiyeti altındaki daha zayıf olanlara uyguladıkları bir uluslar arası iktisadî sömürü sistemidir. Bu sistemin işlerliği askerî baskı, ürün ve pazar kontrolü gibi yollarla sağlanabilir. Sömürgecinin rolü, sömürgeci gücün düşük maliyetli üretim yapabilmesi için ona hammadde temin etmektir. Üretilen mallar ise, sömürgeyi de içeren dünya pazarında satılır. Sömürgeci ilişkide, sömürge ham maddelerini başkalarına satamaz ve bitmiş malları da sadece sömürgeciden satın almak zorundadır. Bu, sömürgeci güç için hem daha ucuz ham madde hem de esaret altına alınmış bir Pazar temini demektir.¹¹³

“Burjuvazi, kırı, kentin egemenliğine soktu. Çok büyük kentler yarattı, kentsel nüfusu, kıra kıyasla, büyük ölçüde arttırdı ve böylece, nüfusun oldukça büyük bir kısmını kırsal hayatın bönluğünden kurtardı. Kırı nasıl kentlere bağımlı

¹¹¹ Edward Said, “*Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu*”, (Çev. S. Ayaz), İstanbul, 1991, s.346.

¹¹² Durmuş Hocaoglu, “*Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk*”, Yoksulluk Sempozyumu, C.1, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul, Temmuz 2003, s. 284

¹¹³ Allan G. Johnson, The Blackwell Dictionary of Sociology, UK, USA, 2000, s.50

kıldıysa, barbar ve yarı-barbar ülkeleri de uygar olanlara, köylü ulusları burjuva uluslara, Doğuyu Batıya bağımlı kıldı.”¹¹⁴

Sömürgeci ülkelerin düşünce sistemini özetleyen bu bakış açısına göre; kırsal alanda yaşamak “bönlük” olarak nitelendiriliyor. Ayrıca kendileri dışındaki herkes “barbar ya da yarı barbar” olarak etiketleniyor. Bu ülkeleri sırf maddi çıkarları yüzünden pervasızca sömürüp ardından, sayelerinde elde ettikleri imkânlarla ve söz hakkıyla, sömürdükleri insanlarla alakalı bu şekilde yorum yapmaları oldukça şaşırtıcıdır. Ayrıca “barbarlık” teknolojiye bihaber, kendi halinde yaşamak mıdır, yoksa hiçbir şeyden haberi olmayan insanları, sırf maddi çıkarları yüzünden, kendi ülkelerinde yok pahasına çalıştırmak ve üstelik onları hor görmek midir? Bu soruyu, sömürgeci ülkelerin kendilerine sormaları gerekir. Heribert Adam’ın tespitleri de bu durumu destekler niteliktedir:

“Sömürgecilik faaliyetinde, siyahilerin hayatta kalmasına, ancak onlara ihtiyaç duyulduğu müddetçe müsaade edilmiştir. Aksi takdirde öldürülmüşlerdir. Mesela, yerli insanların işbirliğine ve emeğine ihtiyaç duyulmadığı avcılık gibi yerlerde öldürülmüşlerdir. Bu uygulamalarda, biyolojik ya da kültürel hor görme aracılığıyla da haklı olduklarını ilan etmişlerdir. Bu süreçte siyahiler egzotik bir faunanın parçası olarak ele alınmışlardır. Öyle ki onlar, eğlence sağlayan ama hiçbir tehdit oluşturmayan bir oyun parkının tabii malzemeleridir.”¹¹⁵

İster eski isterse yeni tip olsun, sömürgecilik Avrupalılaştırma davasının bir yönünü oluşturmaktadır. Öyle ki bu zaman zaman kanlı ve karanlık, zaman zaman sinsi ve barışçı yollarla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan sömürgecilik, bir oluşu belirtmektedir. Sömürgecilik, bir doktrinin, hiç değilse fikri ve hissi bir tutumun adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Irk, kavim, iktisat, siyaset ve ahlâk gibi sebeplere dayanarak sömürgeleştirmeyi ve onun yol açtığı durumu haklı çıkarmaya çalışır.¹¹⁶

M. Ali Çelikel, Edward Said’in *Orientalism* adlı eserinden yola çıkarak tarihin insan eliyle oluşturulduğunu ve yine sömürgecilik dahil tüm olaylara ideolojik olarak insanların rol biçerek anlam yüklediğini savunurken Said’in sömürgeciliğin nasıl ortaya çıktığı sorusuna bir cevap niteliğinde olan sözlerini aktarıyor:

¹¹⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, “*Sömürgecilik Üzerine*” ,(Çev. M. İ. Erdost), Ankara, Şahin Yayınları, 1997, s.13.

¹¹⁵ Heribert Adam, “*Yahudi Düşmanlığı ve Zenci Karşıtı Irkçılık: Nazi Almanyası ve Ayrımcı Güney Afrika*”, (Çev. A. Bahçıvan), Doğu Batı, Yıl:1, Sayı:2, 1998, s.211-213

¹¹⁶ Cemil Meriç, “*Kırk Ambar*” ,İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980, s.289.

Birkaç hektarlık bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir grup insan kendi toprakları ve hemen çevrelerinde “barbarların toprakları” olarak adlandırdıkları bölgelerle aralarında sınırlar çekmektedirler. Bir başka deyişle, bireyin aklında “bizim” olarak bildiği bir mekân ile “bizimkinin” ötesinde “onların” olarak bildiği bir mekân fikri oluşturan evrensel uygulama, bütünüyle keyfi olarak nitelenebilecek coğrafi ayrımlar oluşturma bir yoludur.¹¹⁷

Sömürgecilik çok yönlü bir süreçtir. En büyük dayanak noktası maddiyat olan sömürgeciliğin birçok farklı stratejisi vardır. Bunların en etkililerinden bir tanesi eğitimidir. Sömürgeci ülke sömürdüğü topraklara kendi kurduğu okullar açar ve bu okullarda çalıştırdığı öğretmenleri kendi belirler. Bu öğretmenler de ülkelerinin emellerine hizmet etmek amacıyla okula gelen öğrencileri kendi zihniyetine göre yetiştirir. Ali Mazrui’ye göre; sömürgeciliğin en önemli araçlarından birisi eğitim olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Zira eğitim kurumları, sömürgecilerin, sömürgelerine nüfuz etmelerinin ve sömürüye uygun hale getirmenin en önemli araçları olarak işlev görmüştür. Bu bakımdan Batılı eğitimin en vazgeçilmez gayelerinden olarak, Batılı ihtiyaçlara göre şekillenmiş insan gücü yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu bakımdan da eğitim kurumları birer doğrudan ya da dolaylı kâr amaçlı kurumlar haline gelmiştir. Bir taraftan uygun insan gücü üretilmekte diğer taraftan kültürel yozlaşma yoluyla pazarı yeniden belirleme yoluyla sömürü kolaylaştırılma yoluna gidilmiştir.¹¹⁸

Sömürgeci ülkelerin uzun vadede başarılı olmak amacıyla kullandıkları yöntemlerden bir tanesi de sömürdükleri ülkelerin tarihini yeniden yazmak ve bu yeni “tarihi” tüm insanlığa benimsetmektir. Bu, üzerinde çok düşünülmüş bir yoldur, çünkü bu şekilde hem sömürdükleri ülkelerdeki yeni nesle kendilerini olduklarından farklı tanıtabilirler, hem de dünya çapında “iyi niyetli” olduklarını ispatlayabilirler.

“Sömürgeleştirilen ülkenin tarihi, haberleşme araçları yardımıyla yapılan sürekli telkinlerle unutulmaya terk edilirler. Sömürgecilerin kaleme aldıkları tarih, sömürdükleri ülkelerin tarihi değil, sömürge insanının canını okuyan, iflahını kesen, onları açlığa mahkûm eden sömürgecilerin kendi tarihleridir.”¹¹⁹

¹¹⁷ Mehmet Ali Çelikel, *“Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı”*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s.23

¹¹⁸ Ali Mazrui, *“Çok Uluslu Bir Şirket Olarak Afrika Üniversitesi”*, Sömürgecilik ve Eğitim, (Haz.G.P. Altbach, -G.P.Kelly), (Çev. İ. Kalın), İstanbul, 1991, s.69

¹¹⁹ Zahar Renat, *“Sömürgecilik ve Yabancılaşma”*, (Çev. B. Doktor), İstanbul, 1999, s.44.

Paul Coonettorn ise tarihi yeniden kurma pratiğinin, önemli noktalarda toplumsal grupların hafızasından yol gösterici bir itici güç bulabileceğini, buna karşılık, toplumsal grupların hafızasının biçimlenişine önemli katkılar sağlayabileceğini vurgular. Bu türden etkileşimin uç örneklerinden biri, sömürgecilerin faaliyetlerine ya da totaliter rejimlerde ortaya çıkmaktadır. Burada devlet, vatandaşların hafızasını silme yolunda sistemli bir biçimde kullanılır. Tüm totaliter rejimler bunu yapar; totaliter rejim uyruklarının kafalarını tutsaklaştırmaya, onları hafızalarından ederek başlar. Bir büyük güç, küçük bir ülkeyi millî şuurundan yoksun bırakmak istediğinde, sistemli unutturma yöntemini kullanır. Zamanın yazarları mahkûm edilir, tarihçileri görevden alınır ve susturulup işinden uzaklaştırılmış kimseler, göze görünmez duruma düşüp unutulur. Burada ürkütücü olan sadece insan şerefının çiğnenmesi değil, aynı zamanda bazen geçmişin doğru dürüst tanıklığını yapacak kimsenin bırakılmamasıdır.¹²⁰

“...Bu tarz bir ırkçı toplumda, derisi renkli insanların kendilerine özgü tarihleri ve kültürleri bulunduğu hiçbir zaman kabul edilmemektedir. Çünkü her şeyin, standart olduğu iddia edilen beyaz burjuva toplumu şartlarıyla uyum içinde olması gereklidir. Dersi renkli insanlar tarafından yapılan, üretilip ortaya çıkarılan hiçbir şey, tarihî olarak orijinal, dinamik ya da yaratıcı sayılmaz. Bu kural, derisi renkli insanlara kendi tarihini yanlış öğretme konusunda da uygulanır. Gerçekten, stereotipin (basmakalıp) en sinsi ve haince ögesi; baskı altında tutulan insanların kendi tarih ve gelenekleriyle, kendi toplumsal yapıları, sevgileri, uğraşları ve değişimleriyle olan ilişkilerini koparmasıdır. İşte bütün bu sömürü anlayış ve uygulamaları, kendisini, toplumsal hayatın tamamında ve en temel insan hakları sahasında en adi şekillerde göstermektedir. Önemli mevkiiler beyazlar tarafından işgal edilmekte, yüksek eğitim kurumlarında derisi renkli insanların okuma imkânları çeşitli politikalarla engellenmektedir. Adalet mekanizması ise daha iç karartıcıdır. Suçlanan kişi kara derili olunca, adaletin kılıcı son derece keskindir. Bu bakımdan da hapishanelerin rengi gittikçe siyaha bürünmektedir.”¹²¹

Sömürgeciliğin ardından sindirilmeye çalışılan toplum bireylerinde, kendini bu denli zorlayan ve varlığını adeta yok sayan sömürgecilere karşı ister istemez bir intikam duygusu oluşur. Özgürlük alanı kısıtlanan ve kendi ülkesinde rahat edemeyen sömürülmüş ülkelerden, gelişmiş ülkelere doğru başlayan göçün temel nedenlerinden biri de bu “ezilmişlik duygusu”dur. R.W.Ellison’nun “Invisible Man” (Görünmez Adam) adlı eserinin teması sömürgeciliğin ardından ortaya çıkan bu durumu özetler niteliktedir. New York’a çalışmak için gelen zenci bir adamın yaşadıklarını anlatan

¹²⁰ Paul Connerton, *“Toplumlar Nasıl Anımsar”*, (Çev. A. ŞENEL), İstanbul, 1999, s.27-28.

¹²¹ Manning Marable, *“Siyah Amerika”*, Fatihler Yargılanıyor, (Çev. K. Kutlu), İstanbul, 1992, s. 97-119.

Ellison, etrafındaki insanlara oranla oldukça iri yarı olmasına rağmen ten renginden dolayı beyazlar tarafından yok sayılmakta, kaale alınmamaktır. Yazar “Görünmez Adam” ismini dev cüssesine rağmen yok muamelesi gören zenciye tanımlamak için aslında ironik bir dil kullanmıştır.

Sömürgeciliğin, sömürülen ülkeler açısından uzun vadede oldukça acı sonuçları vardır. Sömürülen ülke, maddi kaynaklarının yanında manevi değerlerini de yitirir. Önce tarihi ile birlikte, kültürel değerleri unutturulur. Tamamen “tek tip” insan görmeyi hedefleyen sömürgeci Batı toplumu bununla da yetinmez. Ardından bu insanlar, sömürge ülkeleri tarafından, renginden ya da farklı bir etnik kökene ait olduğundan dolayı hor görülür. Hatta Manning Marable’ın belirttiği gibi aynı suçu işleyen bir beyazla bir siyah farklı cezalar alır ve tahmin edileceği gibi siyahın cezası beyazinkinden ağır olur.

Dipesh Chakrabarty sömürülen üçüncü dünya ülkeleri adına, tarihlerinin sömürgeciler tarafından değiştirilmesinin nedenini sorgularken, bir yandan da buna inandıkları için sömürülen ülkelerin insanlarını suçluyor. Chakrabarty’e göre, akademik tarih söylemi-yani üniversitenin kurumsal bölgesinde üretilen bir söylem olarak “tarih”-söz konusu olduğunda, “Avrupa” tüm tarihlerin, bizlerin “Hint”, “Çin”, “Kenya” vb. tarihleri adını verdiklerimiz dahil olmak üzere tüm tarihlerin hükümler, teorik öznesi olmaya devam eder... Üçüncü dünyanın tarihçileri Avrupa tarihi hakkındaki çalışmalara gönderme yapma ihtiyacı duyarken, Avrupa’nın tarihçileri buna bir karşılık vermeye hiç gerek duymaz... Üçüncü dünya toplumbiliminin gündelik paradoksu, Avrupa kaynaklı teorilerin, doğaları gereği “bizi” bilmemelerine rağmen kendi toplumlarımızı anlama konusunda yararlı olduklarını düşünmemizdir. Ampirik açıdan tamamen cahili oldukları toplumlar konusunda böyle bir gapten haber verme yeteneğini modern Avrupalı bilgelere bahşeden nedir? Bizler, bakışı bir kez daha niçin geri döndüremiyoruz?”¹²²

Sömürgeci ülkelerin sömürge ülkeleri üzerinde daha etkin olabilmek adına kullandıkları bir başka yöntem de, kendi insanlarını sömürdükleri insanların gözünde “üstün” görünmelerini sağlamaktır. Edward Said de, V.G. Kiernan’ın fiziksel görünüm bağlamında, sömürgecilerin sömürdükleri halkın gözünde yarattıkları dış görünüşe dayalı imgelerine verdikleri öneme ilişkin saptamasını şöyle aktarır:

¹²² Dipesh Chakrabarty, “*Postcoloniality and the Artifice of History, Who Speaks for ‘Indian’ Pasts?*”, *Representations* 37 Kış, s.1-3, 1997

“On dokuzuncu yüzyılda, İngiltere’de, Hindistan’daki ve başka yerlerdeki yöneticileri elli beşlerine varır varmaz emekli etmek genel bir uygulama haline geldiğinde, Şarkiyatçılıkta da daha incelikli bir düzeye ulaşılmış oldu; hiçbir Şarklının bir Batılıyı yaşlanıp bozulmuş haliyle görmesine izin verilmediği gibi, hiçbir Batılı da kendi görüntüsünün bağımlı ırkın gözlerine dinç, akılcı ve her zaman tetikte olan bir Raca’dan farklı bir şey olarak yansıma olasılığına katlanmak zorunda kalmadı.”¹²³

Eski tip sömürgecilikte sermaye akışının takibi oldukça belirgindir. Günümüzde ise aldatıcı bir kavram olarak “çokuluslu” ya da “ulus ötesi” ile nitelendirilen şirketler karşımıza çıkmaktadır. Bu tür şirketlerin vatanının, bayrağının, dininin ve dilinin olmadığı ifade edilir. Ancak şirketlerin elde ettiği kazançların izi sürüldüğünde “anayurtla olan bağlantı”nın devam ettiği görülür. Bu yeni sömürgecilik hareketleri kendine has özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Artık “yeni” yerleşkeler üzerine zor kullanarak yerleşmek yerini “yabancı sermaye yatırım”ına bırakmaktadır. Klasik dönemde sömürgelerden ham madde temin edilmekte, ucuz bir maliyetle anayurda taşınmakta ve buradan da mamul maddeler halinde tekrar pazarlanmakta iken günümüzde doğrudan doğruya ham maddenin ve ucuz işgücünün bulunduğu yerlerde yatırımlar yapılmaktadır. Böylece bir taraftan ham madde nakliyatı ve onun elde edilmesi ile ilgili sorunlar yerinde giderilmekte, diğer taraftan köle ya da göçmenlerle karşılanmaya çalışılan emek gücü daha düşük maliyetle ve daha az tehditle yerinde giderilmektedir. Söz konusu bölgelerde nüfusun oldukça fazla oluşu emek arzını da arttırmakta bu da maliyeti hayli düşürmektedir. Toplumsal hakların ve hareketlerin gelişmemiş olması, çevre bilincindeki yetersizlikler ve çevre korumaya ilişkin yasal düzenlemeden mahrumiyet maliyeti daha da düşürmektedir. Ayrıca göçmenler, özellikle iktisadî kriz dönemlerinde önemli bir sorun oluşturmakta, toplumsal bütünleşmeye yönelik sıkıntılarla da birlikte tehdide dönüşmektedir. Bu bakımdan ham madde ve ucuz işgücü getirmektense oraya gitmek daha kazançlı olmaktadır. İşte yeni sömürgeleri belirleyen ana unsurlar da bu şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹²⁴

Edward Said, sömürülen ülkelerdeki insanların psikolojilerini ve sömürge sonrası dünya düzenini anlatırken, aslında “sömürge sonrası” diye adlandırılan dönemin bu şekilde anılmasının yanlış olduğunu, çünkü sömürgeciliğin ve etkilerinin bitmiş gibi görünse de devam ettiğinin altını çiziyor. Said’e göre; birçok bölgesi, ikinci dünya savaşı sıralarında büyük ölçüde bağımsızlığa ulaşmış olan Afrika ve Asya’nın çeşitli

¹²³ Edward Said, *“Kültür ve Emperyalizm”*, (çev. N. Alpay), Hil Yayınları, 2004, s. 51

¹²⁴ Taner Tatar, *“Sömürge Sosyolojisi”* (Ders notu), Malatya, 2009, s.6-7.

yerlerinde Batılı güçlerin sömürgeci mevcudiyeti sürmekteydi. Yani “sömürge”, millî egemenliğini kazanmış ve bu yüzden artık dağılmış olan tarihsel bir grup değil, yeni bağımsız devletlerin sakinlerinin yanı sıra hâlâ Avrupalıların idaresi altında olan komşu ülkelerdeki tâbi halkları da içeren bir kategoriydi. Irkçılık, çirkin sömürge savaşlarında ve katı, despotik yönetimlerin elinde ölümcül sonuçlar doğuran önemli bir güç olarak kalmıştı. Bu yüzden, Batı’ya bağımlı olarak, Batı’nın tebası, madun halklar olarak yaşadıkları tecrübe, son beyaz polis çekip gittiği ve son Avrupa bayrağı indiği zaman sona ermemiş olan bölgeler ve dünya halkları için, sömürgeleştirme tecrübesi çok şey ifade ediyordu. Sömürgeleştirilmiş olmak, özellikle de millî bağımsızlık kazanıldıktan sonra, kalıcı, hatta grotesk denecek ölçüde adaletsiz sonuçları olan bir kaderdi. Bir yanda yoksulluk, bağımlılık, az gelişmişlik, iktidarın çeşitli patolojileri ve yozlaşma; diğer yanda ise savaş, okuryazarlık ve ekonomik kalkınma alanlarında sağlanan kayda değer başarılar: bir düzeyde kendilerini kurtarmış ama başka bir düzeyde geçmişlerinin kurbanı olarak kalan sömürgeleşmiş halklara işte bu özellikler karışımı damgasını vuruyordu.¹²⁵

İngiltere’nin sömürgecilikle alakasına gelince; aslında geçtiğimiz günlerde İngiltere başbakanının Pakistan ziyareti esnasında, ülkesinin sömürgecilik tarihiyle adeta yüzleşircesine kurduğu cümleler durumu özetler niteliktedir:

“Dünyadaki sorunların üçte ikisi bizim suçumuz.”

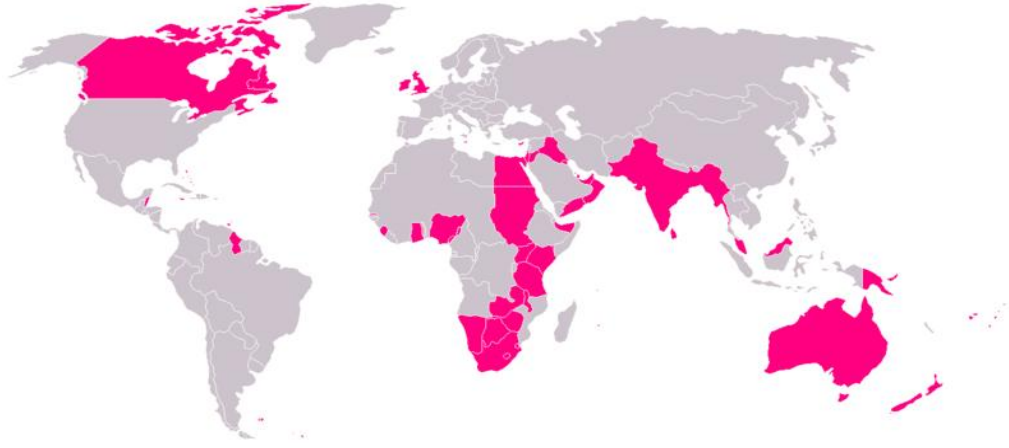
David Cameron¹²⁶

İngiliz sömürge tarihine göz attığımızda, ülkenin, dünyada sömürülen birçok bölgenin sömürülmesinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olduğunu görüyoruz. Öyle ki; Johnson’un tabiri ile İngiliz kamuoyu, on dokuzuncu yüzyılda emperyalizmi ve sömürgeciliği “aydınlanmanın bir aracı ve gurur duyulacak bir uygarlığın tanıtımı” olarak görmüştür ve yine yazarın tespitine göre; “1900 yılında, Britanya İmparatorluğu dünyanın beşte birini kaplamakta, birçok farklı inançtan ve etnik gruptan dört yüz milyon insanı yönetmekteydi.”¹²⁷

¹²⁵ Edward Said, *“Kış Ruhu”*, (Haz. ve Çev. T. BİRKAN), İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s.44-45.

¹²⁶ <http://www.haber1.com/ingiltereden-tarihe-gececek-somurgecilik-itirafi.html> İngiltere Başbakanı David Cameron’nın 07.04.2011 tarihli Pakistan ziyaretinde açıkça beyan ettiği itiraf. (21.03.2011)

¹²⁷ Robert Johnson, *“British Imperialism”*, Gordonsville, VA, USA, Palgrave Macmillian, 2003, s.1-3

Şekil 1. İngiltere Sömürge İmparatorluğu Haritası (1921)¹²⁸

Britanya İmparatorluğu'nun sömürge girişimleri, sömürgeleştirilen ulusların kendi yönetim haklarını geri almalarıyla son bulmaya başlamıştır. Bu süreç, üç ayrı dönemle özetlenebilir. Birinci dönem, 18. yüzyılın sonlarına doğru Amerika'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle Amerikan sömürgelerinin kaybedildiği dönemdir. İkinci dönem, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına dek süren, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika sömürge devletlerinin egemenliklerini kazanması sürecidir. John Mcleod'ın da belirttiği üzere, bu devletler, yerleştikleri bölgelerin asıl sahipleri olan yerlileri, yani Kanada'daki Kızılderilileri, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki Aborijinleri ve Güney Afrika'daki zencileri, yerlerinden edip vahşi bir biçimde katleden yerleşimciler olarak da bilinmektedirler. Bu yerleşimciler, bir süre daha İngiliz İmparatorluğu'na ait egemenlikler olarak devam ettikten sonra basta Kanada (1867) olmak üzere sırasıyla Avustralya (1900), Yeni Zelanda (1907) ve Güney Afrika'nın (1909) bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle özerklik kazanmışlardır. Sömürgeciliğin yok olması bağlamında öneme sahip olan üçüncü dönem ise II. Dünya Savaşından hemen sonra gelir. Güney Asya, Afrika ve Karayipler, II. Dünya Savası sonrasında ulusal mücadeleyle bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Hindistan ve Pakistan 1947'de, Sri Lanka 1948'de, ilk bağımsız Afrika ülkesi sayılan Gana 1957'de, Nijerya 1960'ta, Jamaika ve Karayipler'deki Trinidad ve Tobago 1962'de bağımsızlıklarını kazanmışlardır.¹²⁹ Mcleod'un anlatımıyla, sömürgecilikten kurtuluş yalnızca

¹²⁸ <http://www.tarihportali.org/20-yuzyil-baslarinda-dunya-haritalari/4915-ingiltere-somurge-imparatorlugu-haritasi-1921-a.html> (02.05.2011)

¹²⁹ John Mcleod, *"Beginning Postcolonialism"* Manchester, Manchester University Press, 2000, s. 9

bağımsızlığın ilanı ya da bayrakların göklere çıkarılması değil aynı zamanda zihinlerdeki değişiklik, egemen olan görüşlere bir meydan okumadır.¹³⁰

Humbert Deschamps 20. yüzyılı, İngiliz yönetimine maruz kalan milyonlarca insanın bağımsızlığını elde ettiği, bir başka deyişle sömürge döneminin fiilen ortadan kalktığı dönem¹³¹ olarak tabir ederken; sömürgeciliğin 21. yüzyılda da devam ettiği şu sözlerle daha net anlaşılır:

“Ben durumumuzun 19. yüzyıldan çok daha farklı olduğunu düşünmüyorum. 1800’de Batılı güçlerin yeryüzünün %35’ini, 1880’de %67’sini ve 1914’e vardığımızda dünyanın %85’ini farklı formlardaki tahakkümlerle sömürgeleri haline dönüştürdüklerini gözümüzün önüne getirirsek ya da 1800’lerde zengin ülkeler ile geri kalmış ülkeler arasındaki GSH dengesinin 3:1 iken 1990’larda bu paritenin 82:1 olduğunu hatırlarsak değişenin gerçekten ne olduğunu sormamız gerekir. Bugünün dünyası, yaşlı yeryüzünün daha önce hiç görmediği kadar büyük zenginlik ve yaygın fakirliğin bir arada olduğu tenakuz portreleriyle dolu. BM, 5 ay önce açıkladığı raporda “Zengin %2, dünya zenginliğinin yarısını elinde bulunduruyor” sonucuna ulaşmışsa da, bu vahim sonuç analizlerde kendisine yer bulamamaktadır.”¹³²

İngiliz sömürgeciliği, Avrupa sömürgeciliğinin hammadde gereksinimini karşılama ve coğrafi keşiflerde bulunma amaçlarına, uygarlık götürme ve aydınlatma misyonunu da ekleyerek, kültür emperyalizminin güçlü bir başlangıcını oluşturuyordu.¹³³ On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında, Avrupa “göçmen ihraç eden”, insanların “yoksulluktan, kıtlıktan, fırsatsızlıktan, dinsel baskılardan ya da zorunlu askerlikten kaçmak için terk ettiği” bir bölge iken, özellikle yirminci yüzyılın ortalarında “eski sömürgelerden gelen insanlar İtalya, Fransa, İngiltere ve Hollanda’daki metropollere” akmaya başlıyor ve “güneyden gelen göçmenler zaten pek çok ülkede ikamet etmekte olan geçici işçilere katılıyordu.”¹³⁴ Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, “çok sayıda göçmen, göçebe işçi ve mülteci Avrupa ülkelerinde güvenlik, ekonomik fırsatlar ve sığınma” aramaya başlıyordu.¹³⁵

¹³⁰ Ag.e, s. 22

¹³¹ Humbert Deschamps, “*Sömürgeciliğin Sonu*”, (çev. J. ve F. Orsan). İstanbul: Yükselen Matbaası, 1965 s.6

¹³² <http://www.setav.org/public/HaberAyrıntı.aspx?Dil=tr&hid=12078&q=taha-ozhan-la-somurgencilik-ve-yeni-somurgencilik-uzerine-soylesi> (06..5.2011)

¹³³ Mehmet Ali Çelikel, “*Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı*”, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s.27

¹³⁴ Sidone Smith, Gisela Brinker-Gabler, “*Writing New Identities: Gender, Nation and Immigration in Contemporary Europe*”, Minneapolis, Minnesota University Press, 1997, s. 6

¹³⁵ Ag.e, s.1-2

Sömürgecilik sonrası dönemde, İngiliz kültüründe de benzer bir yabancılaşma ve melezleşme yaşanmaktadır. On altıncı yüzyıl başlarında coğrafi keşiflerle başlayan, uygarlaştırma misyonu ile yayılan ve güçlenen İngiliz sömürgeciliğinin yarattığı imparatorluk, sömürgecilik sonrası göçlerle, yüzyıllar boyunca kendi kültürünü götürerek melezleştirdiği sömürge kültürleri tarafından melezleştirilmekte ve yeni bir kimliğe bürünmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan sömürgecilik sonrası göçlerin ardından, İngilizler de kendi vatanlarına yabancılaşmaya, geçmişteki kültürleriyle sömürgecilik sonrası göçmenlerle bir arada yaşadıkları bugünleri arasında her şeyin farklı yapılmaya başladığını, bugün yaşadıkları vatanlarının artık yabancı bir ülkeye benzediğini fark etmektedirler.¹³⁶ M. Ali Çelikel'e göre yirminci yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere'nin kültürel yapısında köklü değişikliklere yol açan sömürgecilik sonrası göçün nedenleri, bir başka deyişle bağımsızlığın kazanılmasına ve sonrasında göçlerin yaşanmasına neden olan süreç sömürgeci yönetim altında yaşayan toplumlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.¹³⁷

İngilizler sömürgelerindeki “ekonomik büyüme, hukuk ve düzen, yolsuzluktan arınmış hükümet, özgür kurumlar, bireysel özgürlükler, kabile ve komin savaşlarının sona ermesi, altyapının gelişmesi”¹³⁸ gibi olumlu durumlardan kendilerine pay çıkarmaktaydılar. Ancak şu anki tabloya baktığımızda ya da sömürülen ülkelerin vatandaşlarını dinlediğimizde durumun tam tersini gösterdiğini söyleyebiliriz. Sömürgeci ülkeler, payına düşeni aldıktan sonra, geride bıraktığını asla umursamaz. Sömürgeci ülkeler, sömürdükleri ülkeleri gelişim açısından yıllarca geriye götürmüşlerdir. Nitekim İngiltere de sömürgeleri ile olan ticaretinde “hiçbir zaman görüldüğü kadar egemen”¹³⁹ olamamıştı. İngiltere'nin bu iddiasında ne kadar samimi yetsiz olduğu, ülkede “sırf maliyeti yüzünden sömürgelerin terk edilmesi”¹⁴⁰ çağrılarının ortaya çıkmasından anlaşılır.

Sömürge sonrası dönemde, dünya düzeninde birçok değişiklik meydana gelmiştir ve bunların sonuçlarından hem sömüren ülkeler, hem de sömürülen ülkeler etkilenmişlerdir. Dahası “güç” hiçbir zaman herhangi bir ülkenin tekeline kalmamıştır:

¹³⁶ Mehmet Ali Çelikel, *“Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı”*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s. 10

¹³⁷ Mehmet Ali Çelikel, *“Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı”*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s. 48

¹³⁸ Robert Johnson, *“British Imperialism”*, Gordonsville, VA, USA, Palgrave Macmillian, 2003, s. 8

¹³⁹ A.g.e, s.8.

¹⁴⁰ A.g.e, s. 9

“İngiltere’nin artık bir sömürge imparatorluğu olmadığı ve sömürgecilik sonrası bir ulusa dönüştüğünün anlaşılmasından sonra, kültürel kimlikle ilgili sorular ulusal hayallerin önüne geçmiştir. Yüzyıllar boyunca İngiltere’deki beyazlar, ırk olarak ötekileştirilmiş olanlara karşı uyguladıkları güçten kaynaklanan bir üstünlük duygusu yaşamaktaydılar. Bu gücün kaybı, İngiltere’nin dünyanın büyük sorunlarında artık küçük bir oyuncu olduğunun anlaşılması, çok uzun süren zor bir sorundu.”¹⁴¹

Şu an şartlar gereği durum değişmiş olsa da, İngiltere dünya üzerindeki birçok ülkeyi doğrudan ya da dolaylı olarak sömürmüştür ve bunu çoğunlukla gurur duyarak yapmıştır. Sömürgeciliği daima ya bir “iyi niyet” eylemi olarak lanse ederek, sömürgelerini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmıştır ya da zaten beyazların “üstün” olduğunu varsayarak sömürgeciliği doğal bir süreç olarak görmüştür. Şu an, İngiltere sömürdüğü ülkelerden gelen göçmenlerle doludur ve bu insanlar kimlik bunalımı yaşamaktadır. Hoşgörülü olarak bilinen çokkültürlü politika, ülkede son günlerde tam tersine işlemektedir. Çalışmamızda inceleyeceğimiz Chris Cleave’in “Küçük Arı” adlı eserinde, ülkenin sömürge politikasını ve bu politikanın göçmenlerin hayatında ne gibi değişikliklere neden olduğunu daha net bir şekilde göreceğiz.

1.4. Sömürgeciliğe Elverişli Bir Alan Olarak Ekonomik, Toplumsal ve Politik Özellikleri Nijerya

İncelenen eserde sömürülen bir ülke olarak adı sıkça geçen Nijerya’ya ilk olarak 15. yüzyılda Avrupa sömürgeciliğini ve zulmünü getirenler, Portekiz ve İngiliz esir tüccarı denizciler olmuştur. Böylece, Avrupalıların işgalleriyle Atlantik esir ticareti başlamıştır. 350 yıl kadar süren bu vahşet, 20.000.000 Nijeryalının esir olarak satılmasıyla Avrupa tarihinde kara bir leke olarak kalmıştır. İngiltere, 19. yüzyıl başlarından itibaren, Nijerya içişlerine karışmaya başlar ve somut anlamda ilk olarak Lagos, 1861 yılında bir İngiliz kolonisi haline gelir, ardından 1885te Gine Körfezi civarı, İngiltere himayesine girer. Bundan sonra İngiltere, Nijerya’yı iki himaye bölgesine ayırır. İkisini birden tek vali yönetiminde tutar. Birinci Dünya Savaşından sonra başlayan milliyetçilik hareketleri, Nijeryalılar arasında yabancılara karşı isyan

¹⁴¹ Catherine Hall, “*Histories, Empires and the Post-Colonial Movement*” in *The Post Colonial Question: Common Skies, Divided Horizons* by Iain Chambers- Lidia Curti, London, Lawrence&Wishard, 1990, s. 67

etme ve bağımsızlığı elde etme düşüncesini getirir. 1950 yılında, idare gücünü, merkezi otoriteyle üç ayrı bölgenin meclisleri arasında paylaştıran yeni bir federal sistem getirilir. 1954 yılında ilan edilen anayasa ile Kuzey, Batı ve Doğu bölgeleri güçlü bir merkezi hükümete bağlı olarak yönetilmeye başlar. Böylece, Nijeryalılara sahip olmaları gereken kanuni haklar verilmiş olur.

Görünürde üç ayrı bölgeye ayrılmış olan Nijerya, eski döneme göre bazı avantajlar edinmiş gibi görünse de, merkezi hükümetin talimatları ile yönetilmek ülkenin sömürge tarihinin pek değişmemiş olduğunun göstergesi olmuştur. Nitekim ülke, merkezi hükümetin kontrolü olmadan bir tek karar veremeyecektir. İngiltere, iş başına kendi çıkarlarını koruyacak bir hükümeti getirmeyi planlar, ülkede üç büyük parti kurulur ve 1959 yılında seçimler yapılır. Bu seçimlerde kuzey bölgenin Nijerya Halkları Kongresi (NPC) kazanır. İngiltere'nin sömürgeci zihniyetinin farkında olan Kuzey bölge iktidara gelince, ilk iş olarak 1960 yılında bağımsızlığını ilan eder. Nijerya bundan sonra 1963 yılında Cumhuriyeti ilan eder ve akabinde 1965 yılında yeni seçimler yapılır. Ama bundan sonra Nijerya'da iç karışıklıklar başlar. 30 Mayıs 1967 de Doğu Bölgesi Biafra Cumhuriyeti adıyla isyan ettiyse de, Nijerya hükümeti dış güçlerin yardımıyla bu isyanı bastırır. 20. yüzyılın en kanlı ve korkunç çatışmalarından biri olan bu iç savaş 30 aydan fazla sürer. Bilançosu binlerce ölü ile büyük çapta maddi hasar olan söz konusu iç savaş 1970 yılından sonra yatışır. Bu arada bulunan petrol yatakları Nijerya'nın hayatını değiştirir.¹⁴²

İngiltere'nin Batı Afrika'daki en geniş sömürgesi olan Nijerya, temelde birbirinden tamamen farklı 3 bölgeden oluşmaktadır: Logos Bölgesi, Kıyı Nijer Hamiliği (Petrol Yatağı) ve Nijer Kraliyet Şirketinin belirlemiş olduğu bölge.¹⁴³ Çalışmamıza konu olan Nijerya'daki petrol bölgesi, Nijerya tarihinde önemli bir yere sahiptir, çünkü petrolün bulunması ile ülke genelinde ekonomik ve toplumsal anlamda çok büyük değişiklikler olmuştur.

İlk bakışta, bir başarı öyküsü için gereken her şeye sahip olan Nijerya, yoksul bir Afrika ülkesi iken birdenbire muazzam bir servete kavuşur. 1956'da Nijer Deltası'nın bataklıklarından ilk petrol fışkırır fışkırmaz, ülkede zenginlik hayalleri de aynı güçle filizlenir. Dünya pazarları, kolayca rafine edilerek benzine ve dizele dönüşen delta ham petrolüne, Bonny Light adı verilen bu az kükürtlü "tatlı" sıvıya büyük rağbet gösterir.

¹⁴² <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/nijerya.html> (15.06.2011)

¹⁴³ David Dorward, "*Nigeria*" in Colonialism (An International Social, Cultural and Political Encyclopedia) Volume Two, ABC Clio, Greenwood, 2003, s.423

1970 ortalarına gelindiğinde Nijerya, OPEC'e (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) katılır ve devlet bütçesi petro-dolarlarla dolup taşar. Nijerya'nın her anlamda köklü değişikliklere sahne olmasına neden olan petrolün ülke üzerindeki etkilerini araştıran O'Neil, petrolün, Güney Nijerya'daki her şeyi kirlettiğini ifade etmiştir. Yazarın Rivers eyaletinin başkenti olan Port Harcourt'ta edindiği bilgilere göre, boru hatlarından sızan petrol, toprağı ve suyu zehirlmeye devam ederken, petrolden sağlanan kârı hortumlayan politikacıların ve generallerin elleri de kirlenmekten geri kalmamıştır. Ve yine bu sıvı servetten pay almak adına -silah kullanmaktan, boru hattına sabotaj düzenlemeye, yabancı petrol çalışanlarını kaçırmaya kadar- her yola başvurabilecek gençlerin geleceğini karartmıştır.¹⁴⁴

Ülkenin kasaları bir taraftan petrolle birlikte gelen dolarlarla dolmaya başlarken, bir taraftan da bu nimetlerden hiç faydalanamayan, hatta fakirlik nedenleri ülkedeki petrol olan bir kesim sefaletle savaştırmaktadır. Ülkenin durumuna bizzat ülkeye giderek şahit olan Tom O'Neill gördüklerini şöyle özetliyor:

“Çöp yığınlarıyla dolu kalabalık gecekondu mahalleleri kilometreler boyunca uzanmıştır. Bir açık hava mezbahasından çıkan boğucu kara dumanlar, evlerin üzerine çöreklenmiş. Sokaklar çukurlarla ve tekerlek izleriyle delik deşik. Habis çeteler okullarda kol gezerken, seyyar satıcılar ve dilenciler benzin kuyruklarında bekleyen araçlara üşüşmekten geri durmamaktadır. ABD ile Meksika rezervlerinin toplamından daha büyük bir petrol rezervinin tam ortasında yer alan, Nijerya petrolünün merkezi ve Rivers eyaletinin başkenti olan Port Harcourt'ın ışıldıyor olması gerekirken kent çürümeye yüz tutmuştur. Toprak duvarlı kulübelerle paslı barakalardan ibaret köyler ve kasabalar, nehir kıyılarına tutunmuşken yarı çıplak, aç çocuklarla işi gücü olmayan asık yüzlü büyükler, gruplar halinde toprak yollarda dolanıp durmaktadır. Şehirde ne elektrik, ne temiz su, ne ilaç, ne de okul vardır. Balık ağları kupkurudur; ağaçtan oyulmuş kanolar hiç kullanılmaksızın çamurlu kıyılarda öylece yatmaktadır. Onlarca yıldır süren petrol sızıntıları, yanan gazdan kaynaklanan asit yağmurları ve boru hatları için mangrovların¹⁴⁵ yok edilmesi balıkları öldürmüştür. Nijerya'yı yıkıma götüren, ülke ihracat gelirlerinin yüzde 95'ini ve toplam gelirin yüzde 80'ini oluşturan, ona umut vaat eden şey, petrolün ta kendisidir. 1960'ta Nijerya'da ihracatın neredeyse tümünü palmiye

¹⁴⁴ <http://ngm.nationalgeographic.com/2007/02/nigerian-oil/oneill-text> (17.06.2011)

¹⁴⁵ Gelgit sonucu oluşan haliçlerde, tuzlu bataklıklarda ve çamurlu kıyılarda sık ormanlar oluşturan bazı ağaç ve çalı türlerine ve oluşturdıkları ormanlara verilen addır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mangrov> (05.07.2011)

yağı ve kakao çekirdeği gibi tarım ürünleri oluştururken, bugün bu ürünlerin ülke dış ticaretindeki payı oldukça azalmış durumdadır. Öyle ki; bu ürünler artık ülke ekonomisine katkısı önemsiz ticaret malları olarak tanımlanmıştır. 130 milyonluk nüfusu ile Afrika'nın bu en kalabalık ülkesi, gıda konusunda kendine yeterken, artık ürettiğinden daha fazlasını dışarıdan almak zorunda kalmıştır. Rafinerilerinin sürekli arızalanması nedeniyle, petrol zengini Nijerya, akaryakıtının büyük bölümünü de ithal etmek zorundadır. Buna rağmen, yeterince benzin temin edilemediği için benzin istasyonları çoğunlukla kapalıdır. Kısa süre önce hazırlanan bir Birleşmiş Milletler raporuna göre, Nijerya, hayat kalitesi endeksinde Libya'dan Endonezya'ya kadar belli başlı tüm petrol ülkeleri arasında sonuncu sırada yer almıştır. Dünya Bankası, silahlı çatışma, salgın hastalık ve kötü yönetim riskleriyle kuşatılmış Nijerya'yı “kırılgan devlet” sınıfına değerlendirmektedir.”¹⁴⁶

Bulunduğu ilk an, piyasada gördüğü rağbet dolayısıyla tüm dünyanın hayallerini süsleyen ve insanların adeta bir kurtuluş kaynağı gibi gördüğü petrol, Nijerya'ya uzun vadede refah yerine felaket getirmiştir. Halk kendi ülkesindeki petrolden faydalanmaya gelen sömürgeciler yüzünden, iç çatışmalardan göçe kadar her türlü olumsuz olayla karşı karşıya kalmıştır. Ülkelerine gelip, hem gelir kaynaklarına el koyan, hem kendilerini yurtlarından etmeye çalışan sömürgeciler karşısında Nijeryalılar çoğunlukla sinmiştir. Maruz kaldıkları durumu ve fakirliği kaderleri olarak görüp hayatlarına devam etmek zorunda kalmışlardır. Sömürgeci ülkelerin baskılarına dayanamayıp göç etmeyi tercih edenler ise, gittikleri ülkelerde “öteki” olarak etiketlenmiş ve hiçbir zaman sıradan vatandaş muamelesi görememiştir.

Afrika kıtası petrolün getirdiği felaketlerin yanı sıra sömürgeci ülkelerin birçok oyunuyla da cebelleşmek zorunda kalmıştır. Daha önceden de değindiğimiz gibi bir ülkeyi ele geçirmek orada sıcak savaş yapmaktan ziyade, ülke halkına kendi kültürünü, inancını ve değerlerini unutturmakla mümkündür. Nitekim Avrupa ülkeleri bu ilkeyi rehber edinerek hareket etmiş, kıtayı bu şekilde içten içe çatışmalara sürükleyip maddi manevi sömürmüşlerdir. Afrika kıtasının şu anki hali, aslında uzunca bir çabanın ve sinsice planların eseridir. Tarih sayfalarına göz attığımızda görürüz ki; ülke maddi olarak sömürülmenin yanı sıra yönetimini de sömürgecilere teslim ederek adeta bir kukla haline getirilmiştir. Kıtadan faydalanma adına atılan en bariz adım ise

¹⁴⁶ <http://ngm.nationalgeographic.com/2007/02/nigerian-oil/oneill-text> (06.07.2011)

misyonerlik faaliyetleri olmuştur. Eski Kenya başbakanlarından Chief Dan George bu gerçeği şöyle dile getirmiştir:

“Beyaz adam buralara geldiğinde bizim elimizde toprak, onların ellerinde ise İncil vardı. Gözlerimizi kapatmamızı istediler. Kapattık, açtığımızda bizim ellerimizde İncil, onların ellerinde ise toprak oldu.”¹⁴⁷

Nijerya tarihini ayrıntılı bir şekilde analiz eden Daniel E. Harmon sömürge dönemi öncesinde ve bu dönem esnasında misyonerlerin Afrika’da ilk okullarını kurmaya başlamış olduğunu dile getirmiştir. Harmon’a göre sınırlı ödenek ve mürettebatla çalışan koloni yönetimleri, Afrikalı çocukların misyonerlerce eğitilmesini görmekten hoşnuttular. 1925’te İngilizler Afrika’daki koloni hükümetlerinden, misyoner okullarına yardım etmelerini, onları geliştirmelerini ve yönetimlerini üstlenmelerini istemiştir. Bu dönemden II. Dünya Savaşına kadar (1939-1945) İngiliz kolonisi olan Afrikalıların yaklaşık dörtte biri en az dört yıllık resmi eğitim almıştır. Avrupalılar yerlilerin hevesli ve zeki öğrenciler olduğunu görmüştür. Yerliler Avrupalılar gibi iletişim kurup problem çözdüğünü anladılar. Çok geçmeden belli oldu ki; Afrikalıları isterlerse zamanla kendilerini mükemmel bir şekilde Avrupa tarzında yönetecektir. Özgürlük rüzgârları ham misyoner okullarında esmeye başlamıştır.”¹⁴⁸

Misyoner okullarında eğitilen Afrikalı çocuklar üniversite eğitimlerini genellikle Avrupa’da alırlar. Muhakeme gücü yüksek olanlar her bilgiyi olduğu gibi ezberleyip Avrupalıların sömürge emellerine hizmet ederek kendilerini ve ülkelerini kullandırmak yerine, Avrupa ülkelerinden edindikleri gözlemlere dayanarak geçmişlerini sorgulama yoluna gitmiştir. “Bir İngiliz vatandaşı bir yabancı tarafından yönetilmeye asla tahammül edemezken, bu durumun neden Nijer deltasında yaşayan insanlar için farklı olduğu”¹⁴⁹ sorusu kafa kurcalamaktadır. Bu bilinç düzeyine sahip bireylerin bulunduğu bir bölge olan Afrika kıtasının hala sömürge emellerine hizmet ediyor olması akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Kıtanın içinde bulunduğu durumun nedenlerinden biri bilinç düzeyi yüksek bireylerin henüz yeterli sayıya ulaşmaması olabilir. Bir diğer nedense mevcut düzene alışmış olan ve sömürge devletlere hizmet edip ülkesini maddi bedeller

¹⁴⁷ <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/nijerya-yolculugu.html> (05.07.2011)

¹⁴⁸ Daniel E. Harmon, “*Nigeria: 1880 To the Present : The Struggle, the Tragedy, the Promise (Exploration of Africa: the Emerging Nations)*”, Chelsea House Publishers, U.S.A., 2001,s 87-88

¹⁴⁹ Daniel E. Harmon, “*Nigeria: 1880 To the Present : The Struggle, the Tragedy, the Promise (Exploration of Africa: the Emerging Nations)*”, Chelsea House Publishers, U.S.A., 2001,s 90

karşılığında satacak kadar gözü dönmüş bencil insanların sayıca çokluğu veya hâkimiyet alanlarının genişliği olabilir.

Nedeni ne olursa olsun şu an gözler önünde tüm çarpıcılığıyla duran bir gerçek vardır: Bir grup insanın maddi emelleri yüzünden başta Afrika Kıtası olmak üzere dünyanın muhtelif yerlerinde insanlar her yönden sömürülmeye devam etmektedir. İnsan haklarının savunucusu olarak lanse edilen Avrupa, insan haklarını hiçe saymaktan geri durmamıştır. Sömürülen ülkesinde yabancı muamelesi görüp geçinemeyecek düzeye gelen ve çareyi göç etmekte bulan insanlar ise ne yazık ki sığındıkları ülkelerde de hor görülüp dışlanmışlardır. Dünya böyle bir gerçekle karşı karşıya iken ve bu insanların varlığı ve duyguları hiçe sayılırken bu çalışma ile amaçlanan gücün sözünün karşısında sözün gücünü kullanarak sömürülen ülke insanların ve göçmenlerin neler yaşadığını dile getirmektir. Nitekim bu çalışmaya konu olan *Küçük Arı* adlı eser de petrol yüzünden “yabancı şirketlerin” üşüştüğü bir ülke olan Nijerya’da doğan ve petrole sahip olma adına öldürülen veya işkencelerle vatanlarını terk etmeye zorlanan ailelerden birinin üyesi olan küçük göçmen bir kızın hikâyesidir.

II. Bölümde, çalışma boyunca ele alınan “sömürgecilik, göç, göçmen, ötekilik, çokkültürlülük” gibi kavramların daha iyi anlaşılması açısından üçüncü dünya ülkelerinin karşı karşıya olduğu problemler, eserden alıntılar yapılarak ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ESER BAĞLAMINDA ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE ÖTEKİLİK

Günümüz dünyasında sömüren-sömürülen ilişkisi açısından dünün despotik ve vahşi görüntüsü olmasa da bu ilişki günümüzde başka şekiller altında devam etmektedir. Görünüşte dünün sömürge ülkeleri “bağımsızlıklarına” kavuşmuşlar; kültürlerini, dillerini, geleneklerini, yaşatmanın önünde duran yabancı bir güç kalmamış. Ancak görüntü böyle olsa da, gerçeklik başka tarzda tahakkuk ediyor. İşte Postkolonyalizm (sömürgecilik sonrası) kavramı aslında bu durumun niteliğini açıklığa kavuşturmada başvuru olan genel bir değerlendirmenin adı olmuştur. Bu çalışmada, edebi ve eleştirel bir metod olarak postkolonyalizme yaklaşılabilecek ve *Küçük Arı* adlı eser bu yönüyle ele alınacaktır.

Postkolonyalizm, sömürgeciliğin bıraktığı mirası sorunsallaştıran bir dizi felsefi ve edebi teoriyi içine alır. Bir edebiyat kuramı ve eleştirel yaklaşım olarak postkolonyalizm, bir zamanlar başka devletlerin, özellikle de Avrupa’nın büyük sömürgeci güçleri Britanya, Fransa ve İspanya’nın sömürgeleri olan ülkelerde üretilen edebi eserleri irdeler; hâlâ kolonyal düzenlemeleri bulunan ülkeleri (Kanada, Avustralya vb.) de ayrıca kapsar. Bunun yanında, postkolonyal edebiyat sömürgeci ülkelerin vatandaşları tarafından yazılan, sömürülen ülkeleri ve insanlarını ana konusu yapan eserleri de içine alır. Sömürge ülkelerden, özellikle de İngiliz sömürgelerindeki insanların Britanya’daki üniversitelere gelmeleri, burada kendi topraklarında mevcut olmayan bir eğitimi almaları, postkolonyalizmin, çoğunlukla edebiyatta, özellikle de romanda yeni bir eleştiri anlayışı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Postkolonyal teori 1970’lerde eleştiri alanının bir parçası haline gelmiştir. Postkolonyalizmle ilgilenen birçok düşünür, Edward Said’in *Oryantalizm* isimli kitabını bu teorinin baş eseri olarak kabul eder.¹⁵⁰ Edward Said’in (*Oryantalizm*, 1978), Homi Bhabha’nın (“Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse”, 1984) ve Gayatri Spivak’ın (“Can the subaltern speak?”, 1988; *Outside in the Teaching Machine*, 1993) sömürgeci söylem kuramına ilişkin metinleri, sömürge sonrası kuram (postkolonyalizm) için başlangıç noktası görevi görür. Ancak sömürge sonrası kavramını ilk kez Bill Ashcroft, sömürge

¹⁵⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Postkolonyalizm> 07.10.2011

toplumlarındaki kültürel etkileşimleri incelediği *The Empire Writes Back* (1989) adlı kitabında kullanmıştır.¹⁵¹

Ania Loomba'ya göre, Kolonyalizm çağı sona erdiğinden ve bir zamanlar kolonileştirilmiş olan halkların ahfadı her yerde yaşamakta olduğundan, tüm dünya postkolonyal bir görüntü sunabilir. Oysa bu terim, birçok açıdan, hararetli tartışmaların konusudur. Birincisi “post” öneki, “sonrası”nı iki anlamda ima ettiği (sonradan gelme anlamında zamansal bir sonra ve öncekinin yerini alma anlamında ideolojik bir sonra) için sorunları karmaşıktır. Terime eleştirel yaklaşanların itiraz edilebilir olduğunu düşündükleri anlam da bu ikinci imadır. Eleştirmenler, kolonyal egemenliğin yarattığı adaletsizliklerin yok edilmediğine dikkat çekerek, kolonyalizmin ölümünü ilan etme zamanının gelmediğini savunur. Bir ülke hem postkolonyal (biçimsel açıdan bağımsız olma anlamında) hem de aynı zamanda nekolonyal (ekonomik ve/veya kültürel açıdan bağımlı kalma anlamında) olabilir. Ne biçimsel olarak koloni konumunun sona ermesinin önemini ne de kolonyal yönetim esnasında tesis edilen eşitsiz ilişkilerin günümüzdeki “birinci” ve “üçüncü” dünya arasındaki dengesizliklere yeniden kazındığı gerçeğini bir yana bırakabiliriz. Yeni küresel düzen tamamen egemenlik kurmaya dayanmıyor. Ama bu düzen, bazı ülkelerin başka bazı ülkelere ekonomik, kültürel ve (değişen derecelerde) politik yönden nüfuz etmesine izin verir. Bu durum, bir zamanlar kolonileştirilmiş ülkelerin, isabetli bir şekilde “postkolonyal” olarak görülüp görülemeyeceğini tartışmalı hale getirmektedir.¹⁵²

Görüldüğü gibi postkolonyalizm teriminin anlamı konusunda mutabakata varılamamıştır, ama bu kelime duyulduğunda ilk akla gelen ve en yaygın kullanılan anlamı “sonradan gelme anlamında zamansal bir sonra” manasındaki “sömürge sonrası”dır. Terimin bir edebi kuram ve eleştirel bir yaklaşım olarak Üçüncü Dünya Ülkeleri’nde ortaya çıkma ve sıkça kullanılma nedeni ise bu ülkelerin sömürgecilğe birebir maruz kalmaları ve postkolonyal edebiyat yolu ile yaşadıklarından insanlığı haberdar ederek sorunlarına çare bulabilme çabasıdır. Sömürge sonrası dönemde sömürülen ülkelerde yaşayan insanların en büyük problemlerinden bir tanesi ülkelere farklı emellerle gelen sömürgeciler tarafından gördükleri psikolojik ve fizyolojik baskılardır. Bu baskılara maruz kalanların tepkisi ise üç şekilde olmuştur:

¹⁵¹ Nagy-Zekmi, Silvia (2003), “**Images of Sheherazade [1]: representations of the postcolonial female subject**”, *Journal of Gender Studies*, 12(3):172.

¹⁵² Ania Loomba, “*Kolonyalizm Postkolonyalizm*”, (çev. M. Küçük). İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s.24

- 1) Sömürgecilerin yaptıklarını sindiremeyip canı pahasına da olsa ülkesinde kalıp direnmek.
- 2) Çaresizce durumu kabullenip, hayat tehlikesi olmadığı müddetçe sömürgecilerin her türlü hakaretine karşılık tepkisiz kalmak.
- 3) Maruz kalınan işkence ve psikolojik baskıya dayanamayıp göç etmek.

Üzerinde çalışılan eser Afrika Kıtasında bir İngiliz sömürgesi olan Nijerya’da yaşayan ama ülkesinden İngiltere’ye kaçmak zorunda kalan küçük göçmen bir kızın hikâyesidir. Yazar Chris Cleave’in eseri kaleme alma nedeni, 2001 yılında Angola’dan ailesi ile İngiltere’ye kaçan mülteci Manuel Bravo adlı göçmenin gerçek hayat hikâyesinden çok etkilenmesidir. Manuel ve ailesi İngiltere’de kaçak olduklarından dolayı, sınır dışı edilmeleri halinde öldürüleceklerinin farkındadırlar. Dört yıl boyunca bu korkuyla yaşayan Manuel Bravo, 2005 yılının eylül ayında, on üç yaşındaki oğlu ile beraber tutuklanıp Güney İngiltere’deki Mülteci Nakil Merkezi’ne getirilir. Ertesi sabah sınır dışı edileceklerini öğrenir. Ülkesindeki hayat şartlarını beğenmeyip ailesine daha iyi bir gelecek hayaliyle göç ettiği bu ülke şimdi onun trajik sonunu hazırlayacaktır. Ya buradan sınır dışı edilip ülkesine gönderilecek ve orada bir dizi ağır travmalarla geçecek olan uzun hapis hayatına razı olacak veya büyük ama bir o kadar da trajik bir fedakârlıkla oğlunu kurtarmak adına kendi hayatına son verecektir Çünkü İngiltere’de sahipsiz küçük çocukların sınır dışı edilmediğini bilmektedir. O gece oğlunun gözleri önünde kendini asarak intihar eder. Oğlunun hayatı için kendi hayatına son veren Manuel Bravo’nun oğlu yetkililere babasının öldüğünü haber verirken onun son sözlerini şöyle aktarıyor: “*Cesur ol. Çok çalış. Okulda başarılı ol.*” Duyduğu bu olaydan çok etkilenerek “Küçük Arı” adlı eseri yazmaya karar veren Chris Cleave, olayın başkahramanını derinden etkileyen ve Bravo hikâyesinde büyük bir yer işgal eden mülteci merkezi yazarın daha sonra yazacağı eseri için üzerinde çokça düşüneceği bir öge olur. Bu nedenle Cleave, Mülteci Kampları realitesini eserinde yaşatmak ve "yaşanılmış" duygusunu verebilmek için bu kamplara bir dizi ziyaret gerçekleştirir. İnceleme ve gözlemlerde bulunur. Burada kalanlarla konuşur; sıkıntılarını, hayat şartlarını, gördükleri baskıları ve her birinin ayrı ayrı hikâyesini kendilerinden öğrenir. Tüm bu gözlem ve bilgileri yazar yazacağı *Küçük Arı* adlı eserinde kullanmak üzere romansal kurgu düzleminde ele alır.

Yazar, efendi-köle, siyah-beyaz, sömüren-sömürülen ilişkisini veya başka bir açıdan iki farklı dünyayı, oradaki insanları, hayatları betimleyecek iki temel dinamik

üzerine romanını yerleştirmiştir. Sömüren-sömürülen güçlerin tüm ekonomik çıkar ve planlarından uzak kendi varoluşsal koşulları içinde hayatlarına devam eden Udo ile Sarah O'Rourke'yi karşı karşıya getirip onları belli bir ilişki içinde tanıştırması anlamlıdır. Sömüren tarafın bireyi olarak Sarah O'Rourke ile ülkesi, ailesi, geleceği, kısaca tüm varlığı elinden alınan sömürülen, ezilen tarafın bireyi olan Küçük Arı'yı yazarın buluşturmasının arka planında şöyle bir bakış açısının olduğunu düşünmekteyiz: sömürgeci ülkeler çoğu kez hatta her zaman devletin yapısı, işleyişi içine sinmiş olan kapitalist canavarın tahrik ettiği küçüğü, zayıfı, benden olmayanı yut düşüncesiyle sömürü hareketlerine kalkışılar. İdarecileri bu gibi insan dışı planlar hazırlayıp uygulamaya koyarken bu ülke insanları ise olan bitenden çoğu kez habersiz veya kendilerine başka türlü gösterilen bir şekilde günlük hayatlarını sürdürürler. Yazarın bu iki insan tipini karşı karşıya getirmesi, aynı zamanda Sarah'nın şefkat ve merhamet duygularıyla Küçük Arı'ya yaklaşması, onu himaye etmesi bu söylediğimizin bir göstergesidir. Aslında belki de bu eserde okurun anlaması gereken en önemli nokta Cleave'in sömürgeci sistemi sorgulamaya açmış olmasıdır. Sarah'nın tüm mücadelesi yalnızca ezilmiş, hakları elinden alınmış bir çocuğa insani ve insancıl yardım şeklinde ortaya çıkmaktadır eserin bütünlüğü içinde. Eserdeki bu olgu, yani iki sistemin çarkları arasında kalan ve iradeleri dışında planlarına obje olan bireylerin durumu, ilişkileri ve birbirlerine yaklaşımları sistem içindeki insanların sömürgeci süreci tasvip etmedikleri, istemedikleri hatta reddettikleri sonucu çıkmaktadır.

Burada belki paradoks gibi görünen bir durumu da açıklığa kavuşturmakta yarar vardır. Sömüren sistem ve güç menfaati gereği süreci işlettiğine göre, sömürülen ülkenin bu sürece bir şekilde katılmasını nasıl anlamalı? Sömürgecilik tarihine baktığımızda, büyük devletler gitmeden önce, sömürdükleri ülkenin genellikle diktatör olan yöneticileriyle belli bir karşılıklı yarar çerçevesi içinde anlaşmaya varır. Bunun olmadığı durumlarda ise, ya oranın muhalifleriyle, ya farklı bir etnik grubuyla, ya da sömürdükleri ülkenin buldukları en zayıf noktasiyla eyleme geçerler. Eser bu çerçevede incelendiğinde tüm çıplaklığı ile bir sömürge klasiği haline gelmiş Nijerya'daki olumsuz atmosferle karşılaşmak mümkündür. Nitekim Nijerya'da bir takım güç odaklarıyla İngiltere'nin önceden yapmış olduğu hazırlık ve plan çerçevesinde tüm olayların gerçekleştiği, tüm tedhiş ve baskı unsurlarının yerel güçlerle ortaklaşa yapıldığı romanın ilk sayfasından itibaren anlaşılır. Yazarın her iki sistemi (sömüren-sömürülen) buluşturup ikili ilişkileri içerisinde okura vermesi, yalnızca ezen güç

açısından değil, aynı zamanda ezilen taraf için de bir sorgulama sürecini başlatmaktadır. Bu nokta belki de eserde zımnen ve dolaylı olarak anlatılan ancak sömürgecilik tarihi açısından önemle üzerinde durulmayı gerektiren problemin temel aktörlerindendir.

Öte yandan, eserde görülen bu global ve kapitalist düzen sorgulamanın dışında, romana konu olan ve kahramanlarıyla, mekanlarıyla, gerçekçi öğeleriyle hikâyeyi meydana getiren romansal kurgu bağlamında da aynı zihniyetin sorgulandığını söylenebilir. Küçük Arı ve Sarah'ın kesişen hayatları üzerinden yazar, aynı sorunsal gündeme taşır ve sorgulama sürecini romansal öğeler (kahramanlar, kişiler, olaylar, dramlar vs...) üzerinden sürdürür. Yani, bir yanda küçük dünyasında yaşarken anlamadığı, anlamlandıramadığı bir şekilde evlerini yıkan, ailesini ve komşularını, diğer köylüleri öldüren silahlı insanlardan kaçmaya çalışan bir küçük kız ile; İngiltere'de yaşayan, kariyerinin zirvesinde, modern hayatın ve global dünyanın dayattığı düzene tam anlamıyla kendini kaptırmış olan bir dergi editörünün (Sarah O'Rourke) hayat hikayeleri üzerinden anlatılmaya çalışılan bir sorgulama yöntemi. Bu anlamda okur, eser karşısında iki defa kendisinin bu iki sistemi (kapitalist sömürgeci sistemle suç ortakları olan sömürge ülke sistemini) sorgulama sürecine davet edildiğini görür. Bu ikinci sorgulama yöntemi, yani Cleave'in kurgusal düzlemde konuyu okura taşıması işlemi, eserin ulaşabildiği her çeşit okurun farklı bakış ve ideolojilerle sorgulama sürecine katılması sonucunu doğurmaktadır.

O halde, *Küçük Arı* adlı eser okunduğunda, yazarın romanını bu iki temel dinamik ve öge üzerinde yapılandırıldığını göz ardı etmeden değerlendirme ve eleştiri yapılmalıdır. Bu tür çalışmalarda istenen sonuca varmak için eserdeki olayın en azından temel özellikleriyle okur tarafından bilinmesi gerekir. Bu durumun okuru değerlendirme ve eleştirme sürecine sokmakta da katkısı olacaktır.

İngiltere'de bir derginin editörlüğünü yapan Sarah, evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra eşi Andrew ile iletişim problemi yaşamaya başlar. Hatta boşanma aşamasına gelen Sarah, eşini bir iş arkadaşı ile aldatmaya başlar. Bir süre sonra bunun çare olamayacağını düşünerek, çocuğu için evliliklerini kurtarmaya çalışır. İkinci bir balayının hem eşine hem kendisine iyi geleceğini düşüncesiyle kısa bir tatil planı yapar. Nereye gideceklerini düşünürken dergiye gelen reklam şirketlerinin broşürlerinden biri dikkatini çeker. Afrika sahillerinde unutulmayacak bir tatil vadeden şirketin teklifi genç editöre cazip gelir.

Üç yaşındaki çocuklarını anneannesine bırakarak yola çıkan Sarah ve eşi aralarındaki buzları eritmek üzereyken hiç beklenmedik bir olayla karşılaşır. Kumsalda yürürken duydukları silah sesleri üzerine otel güvenlikçisi tarafından otele geri dönmeleri gerektiği konusunda uyarılırlar. Tatile çıkmadan evvel Afrika sahillerinde ülkedeki petrol nedeni ile çatışmalar olduğundan haberdar olan Sarah, silah

seslerine köpek sesleri de eklenince avcılarının ava çıkmış olabileceğini düşünüp otele dönmekten vazgeçer. Çok kısa bir süre sonra, koşarak kendilerine doğru gelen ve yorgunluktan halsiz düştükleri her hallerinden belli olan iki kız gören çift daha ne olduğunu sormadan kızlardan küçüğü adının Küçük Arı olduğunu söyleyip yalvararak yardım talebinde bulunur. Silah ve köpek seslerinin kendilerini takip eden tanımadıkları adamlara ait olduğunu, bu kişilerin köylerindeki petrole el koyarak tüm köylüleri öldürdüğünü ve olaylara şahit oldukları için kendilerini de öldürmek istediklerini telaşla anlatır. Bu arada, dehşetli bir tavırla bahsettiği teröristler yanlarına iyice yaklaşmıştır. Otel güvenlikçisi bir yandan Sarah ve eşinin güvenlikleri açısından kızlara aldırış etmeden derhal geri dönmeleri gerektiğini söylerken, bir yandan da ateş açarak yaklaşan teröristlere karşılık vermeye çalışmaktadır. Kızların hallerine çok üzülen Sarah, ne pahasına olursa olsun onları kurtarmaları gerektiğini düşünerek yaklaşan teröristleri beklemeye koyulur. Andrew, önce onu kolundan çekip zorla otele götürmeye çalışır. Ama kızlar çifti takip edip kendilerini kurtarmaları için yalvarınca Sarah dayanamayıp eşini ikna eder ve korku dolu gözlerle kendilerine doğru yaklaşan adamları seyrederek. Çok geçmeden yanlarına gelerek kızları isteyen adamlara kızları rahat bırakmaları gerektiğini, aksi takdirde otel güvenlikçisinin kendilerini öldüreceğini söyleyen Sarah adamların alaycı gülüşmelerine şahit olur. Saniyeler içinde grubun lideri olduğu anlaşılan adam cebinden bir bıçak çıkarıp güvenlikçinin boynuna saplar ve dönüp kızlardan büyük olanına sıranın kendisinde olduğunu söyler. Yaralanan güvenlikçinin gözleri önünde kan kaybedip öldüğünü gören dehşet içindeki Sarah, kızlar karşılığında ne isterlerse vereceklerini dile getirir. Andrew cüzdanını çıkarıp para teklif ettiğinde içindeki parayı alıp cüzdanı yere fırlatan grup lideri genç çifte iki seçenek sunar: Ya Andrew güvenlikçiyi öldürdüğü paslı bıçakla orta parmağını kesip kızların ikisinin de serbest kalmasını sağlayacak ya da şahit olmalarına rağmen genç çiftin hayatı kurtulacak ama her iki kız öldürülecekti. Öldürdüğü kurbanlarının organlarından aksesuar yapıp boynuna takmak gibi sapıkça bir huyu olan gözü dönmüş teröristin vahşi teklifi karşısında tüm gözler Andrew'e çevrilir. Sarah yalvararak kendisinden istenileni yapması gerektiğini, iki kişinin hayatı karşısında bir parmağın hiç bir değerinin olmadığını anlatmaya çalışır. Üzerinde ölen güvenlikçinin kanı bulunan paslı bıçağı eline alan Andrew, kendisinden istenileni yapmaya çalışır, ama bu zorlu karar karşısında geri adım atarak bıçağı yere fırlatır. İstediklerini elde edemeyen teröristler, kızları almaya kalkışırken Sarah yerdeki paslı bıçağı alıp hiç tereddüt etmeden orta parmağını keserek koparır ve acı içinde kıvranmaya başlar. Memnuniyetsizlik içinde homurdanan teröristler, Andrew'in parmağı yerine Sarah'nın parmağı ile ancak kızlardan küçük olanının kurtulabileceğini söyleyip, kızlardan büyük olanını önlerine alarak uzaklaşırlar. Ortalık Sarah'nın çığlıkları ve Andrew'in öfke dolu sözleri ile inlemektedir. Yaşadıkları olayın şokunu atlatmaları imkânsız gibidir. Sarah büyük kızın ölümünden Andrew'i sorumlu tutar. Bu, onda bir obsesyona dönüşür ve eşini bunalıma sokar. Tatilin ardından evde adeta donuk bir silüet gibi dolaşan Andrew, odasından çıkamaz olur. Hatta bir ara bu korkunç olayın temellerine inebilmek için Afrika ülkeleri ile ilgili bir takım araştırmalar da yapar. Sarah, içine düştüğü derin psikolojik bunalım ve iç acısı sonucu iğrendiği ama kendini unutmak, bunalımdan çıkmak düşüncesiyle eşini aldatmaya devam eder. Ancak unutmak adına yaptığı her türlü gayret, her an gördüğü kesik parmağıyla başarısızlığa uğrar. Olayın üstünden iki sene geçmiştir. Bir gün ev telefonları çalar ve telefona cevap veren Andrew hiç konuşmadan beş dakika kadar bekleyip ahizeyi yerine koyar. Bu telefondan sonraki gün Sarah iş yerine gelen iki polisten eşinin intihar ettiğini duyar; ama ölüm haberine çok fazla üzülmez. Çünkü kızın ölümünden kocasını sorumlu tutmaktadır. Sarah, cenaze töreni hazırlıklarını yaparken

evinin kapısında iki yıl önce parmağı karşılığı kurtarabildiği küçük kızı görünce ilk şaşkınlığın ardından önce öfkelenerek eşini onlar yüzünden kaybettiğini haykırır. Cenaze töreninin ardından küçük kızla konuşmaya karar verir. Küçük kızın anlattıkları Sarah'ı günlerce düşünmeye ve hayatı ile ilgili kökten kararlar almaya sevk eder.

İki yıl önce öldürülen kız Udo'nun ablasıdır. Sarah ve Andrew otele döndükten sonra teröristlerin ablasını nasıl öldürdüklerine şahit olmuştur. Saklandığı yerden teröristlerin ablasına işkence yaptıklarını, ona tecavüz ettiklerinin sonra da öldürdüklerini görmüştür. Yakalanma korkusuyla yürürken Andrew'in yerdeki cüzdanını bulmuş ve evlerinin adresini ve diğer bilgileri buradan almıştır. Ardından bir İngiliz yük gemisine gizlice binerek kurtuluş hayalleri kurarken, İngiltere'deki mülteci gözetim merkezine götürüldüğünde hayatının büsbütün karardığını görecektir. Mülteci kampında barınabilmek için ya çok iyi İngilizce konuşmak ya da çok güzel görünmek gerekmektedir. Ancak, küçük kız güzel görünmemek için elinden geleni yapar, çünkü mülteci kampında erkeklerle aynı ortamı paylaşmak zorundadır ve her erkek ona ablasının başına gelenleri hatırlatmaktadır. O da bir İngiliz gibi konuşmak için çabalar. Aslında bir İngiliz sömürgesi olan ülkesi Nijerya'nın da resmi dili İngilizcedir. Ama küçük kızın ülkesinde konuşulan İngilizce, mülteci kampında öğrenmesi gereken İngilizceden çok farklıdır. Küçük Arı dilindeki yabancı aksandan kurtulmak için radyo dinler, gazete okur. Bu arada, küçük kız nedenleri kültürel, etnik, dilsel, toplumsal baskılar olan ciddi bir psikolojik bunalıma girer. Çünkü göçmen olduğu bu ülkede sınır dışı edilmeden kalabilmek için büyük bedeller ödediğini düşünmektedir. Bir yanda, Mülteci Merkezinin adı konmamış baskıcı ve insanlık dışı uygulamalar (ağır hapis hayatının tüm olumsuzlukları, kadınların cinsel şiddete maruz kalmaları, suçlu gibi görülmeleri vs...), öte yanda kimliğinden, kişiliğinden, toplumsal, psikolojik, kültürel, dinsel inançlarından sürekli taviz vermesi. Ancak Küçük Arı Mülteci kampında ülkesindeki petrolü aldıkları gibi başta ailesi olmak üzere pek çok insanı öldüren İngilizlerin kendilerini hiçbir zaman kabul etmediklerini öğrenir. Nihayet bütün tehlikeleri göze alan küçük kız kamptan kaçmayı başarmıştır.

Her an büyük bir dikkat ve sabır ile kaçak hayatını yaşamaya başlayan küçük kız, yakalandığında sınır dışı edileceğini bilmekte ve orada kendisini ölüm cezasının beklediğini bilmektedir. İşte o gün Andrew'le telefonda konuşan Küçük Arı'dan başkası değildi. Ona İngiltere'de olduğunu, adreslerini bildiğini ve onları ziyaret etmek istediğini söylemiş ancak hiçbir ses alamamıştı karşıdan. Andrew, büyük şaşkınlık ve dehşet içinde bir taraftan büyük kızın ölümünden duyduğu acı, diğer taraftan küçük kızın bir anda çıkagelmesi karşısında yeniden Afrika'daki dehşet verici olaya döner. Bu telefon onun intiharına neden olur. Ve şimdi Sarah'nın karşısındadır. Tüm hikâyeyi dinleyen Sarah, gazeteci kimliğiyle onun ve göçmenlerin sorunlarını dile getireceğine söz verir.

Küçük Arı tüm çabalara rağmen bir polis memuru tarafından tutuklanıp sınır dışı edilirken, uçakta Sarah ve küçük oğlu da vardır. Gazeteci kimliği ile Nijerya'ya gidip iki hafta kadar mücadele eder ancak küçük kızın kaderini değiştiremez. Küçük Arı'nın askerler arasında uzaklaşmasını seyreden Sarah'nın yüzünde acıyla beraber elinden geleni yapmış olmanın verdiği karışık duygular sezilir.

Eser boyunca en çok dikkat çeken ve insanın adeta tüylerini ürperten sahne sömürgecilerle işbirliği yapan teröristin öldürdüğü kurbanlarının organlarından aksesuar yapıp boynuna takmak gibi sapıkça bir huyu olan gözü dönmüş teröristin kızların hayatı karşılığında Andrew'in parmağını istemesidir. Bu terörist aslında Afrikalı iken

İngiltere’de eğitim görmüş ve daha sonra İngiliz sömürge mantığının bir maşası haline gelmiş İlk bakışta insanlık dışı olarak nitelendirilebilecek olan bu olayı Jung’un teorisi olan *arketip* ile açıklayabiliriz. Arketip insanların ortak bilinçaltındaki bir takım davranışlar olarak tanımlanabilir. (Yıldandan korkmak gibi.) Bir başka deyişle arketip ataların davranış biçimlerinin şimdiki nesillerde ortaya çıkmasıdır. Bu psiko-toplumsal bir durum olarak açıklanabilir. Arketiplerin tekerrür ilkesi (repetition) vardır. Bu ilkeye göre ilkel çağlarda atalarımız tarafından ortaya konan her tutum ve hareket sonraki zamanlarda buna benzer şekilde yapılan hareketlerin modelidir. Eserdeki olayın arketipik yönü ise vahşi Afrika kabilelerinin çeşitli hayvan organlarından (diş, deri, kulak, bağırsak...vb) çeşitli aksesuar malzemesi yapma geleneğinden ileri gelmektedir. Katilin sözkonusu vahşi alışkanlığının simgesel değeri Afrika kabilelerinin bu eğiliminden kaynaklanmaktadır. Öte yandan yerli işbirlikçilerin insanlara bakışı onları hayvandan farksız bir konuma getirdiklerini de göstermektedir. Böylelikle bir organı kesilen bir hayvanla bir parmağı kesilen bir insan teröristin bakış açısından bir tutulmaktadır.

Eserin bazı bölümlerinde Küçük arı gibi kurbanların durumunu, ne tür hayat şartlarından geçtiklerini, yaşadıkları korkunç maceralarını ve akıbetlerini anlatan Cleave, kendi kahramanın akıbeti hakkında nedense okuru bilgilendirmemiştir. Bu tutum, edebiyat ve eleştiri kuramları açısından elbette ki açıklanabilecek bir şeydir. Mesela bu tavır "*alımlama estetiği*" açısından kolayca açıklanabilir. Bilindiği gibi bu eleştiri kuramına göre, yazar, eserinin bazı bölümlerinde veya genellikle sonunda bir takım soru işaretleri uyandıran, farklı yorumlara açık olan, her okurun kendi bakış ve estetiğine göre değişik yönlere çekebileceği tarzda boşluklarla, sonu belli olmayan cümlelerle veya sona doğru ani kesmelerle eserini bitirir. Yazarın bu belirsizliği vermesini alımlama estetiği kaygısıyla yapıp yapmadığını kesinlemek kuşkusuz ki son derece zordur. Ancak her ne olursa olsun, böyle bir belirsizliğin kişiyi götürdüğü asıl nokta Küçük Arı'nın ve onun gibi Udo'ların akıbeti üzerine karşı karşıya kalınan insani kaygı ve düşüncelerdir.

Şimdi tüm bu anlatılanların esere bakan yönleri üç farklı başlık altında incelenecektir:

2.1. Post-Kolonyal Dönemin Tipik Bir Karakteri Olarak Küçük Arı (Udo):

Trajik Bir Var Oluş Süreci

2.2. Anti-Kolonyalizmin ve Sağduyunun Sesi: Sarah

2.3. Udo ve Sarah'nın trajik varlığına postmodern bir bakış.

2.1. Post-Kolonyal Dönemin Tipik Bir Karakteri Olarak Küçük Arı (Udo): Trajik Bir Var Oluş Süreci

Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işine¹⁵³ “göç” denmektedir. Göçmen (muhacir) ise, bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla göç eden kişidir. Hukuki olarak göçmen veya göçmenler, en az iki ülkeyi ilgilendirmektedir. Biri geride bırakılan ülkedir, öteki yerleşilen ülkedir. Geride bırakılan ülke için göç bir dışa göç (emigration), yerleşilen ülke içinse bir iç göç (immigration) olayıdır. İç göçene immigrant, dışa göçene emigrant denir.¹⁵⁴ Göçün tarihsel sürecini göz önünde bulundurulduğunda bu hareketliliğin yakın tarihteki en önemli nedenlerinden birinin sömürgeci ülkelerin bencil politikaları ile attıkları adımlar olduğu görülür. Bu görüşü destekler nitelikteki çalışmasında Çelikel, söz konusu hareketliliğin temel nedeninin sömürülen ülkelerinde rahat edemeyen insanların başkaldırması ve özgürlük çabaları olduğunu ifade ediyor. Çelikel’e göre, 1950’lerde sömürgelerde başlayan çözülme, “1960’larda zirveye ulaşıyor ve sömürgelerin birer birer bağımsızlıklarını kazanmasıyla” birlikte dikkate değer bir tarihsel olaya dönüşüyor ve milyonlarca sömürgecilik sonrası göçmen imparatorluk merkezinde yaşamaya başlıyordu. Yirminci yüzyılın ikinci yarısı, bir başka deyişle, sömürgelerin dağılmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllar on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda sömürgecilerin sömürge topraklarına gerçekleştirdikleri göçlerin bir karşılığı olarak, eski sömürge uluslarının imparatorluk merkezine göç etmesine sahne oluyordu.¹⁵⁵

Bir insanın göç etme nedenleri çeşitlidir. Bunlardan belki en yaygın olarak görülenini, ekonomik sistemlerin hareketliliği bağlamı içinde düşünmek gerekir. Eğer belli bir yerde geçim, iş ve istihdam problemi yaşanıyorsa ve bu sorunların büyük bir kısmının başka bir yere gidilerek çözülme imkânı varsa insanların göç etmesi çoğunlukla görülen bir durumdur. Tüm bu söylenenlerin temel dayanağı ise ekonomidir. Ekonominin insan hayatındaki önemi herkesçe malumdur, öyle ki; dünya üzerindeki

¹⁵³ <http://tr.wiktionary.org/wiki/g%C3%B6%C3%A7> (11.09.2011)

¹⁵⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6%C3%A7men> (12.09.2011)

¹⁵⁵ Mehmet Ali Çelikel, “*Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı*”, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011, s. 62

problemlerin neredeyse tamamı ekonomik temellidir. Bu çalışmaya konu olan göç, ötekilik, çokkültürlülük, postkolonyalizm gibi birçok kavram da derinlemesine incelendiğinde şu veya bu şekilde ekonomi ile ilişkilendirilebilirler. Nitekim incelenmeye çalışılan eserde de problemin temel nedeni, fakir ülkeleri sömürerek kalkınmayı politika edinen ekonomik anlamda doymak bilmez ülkeler içinde yadsınamayacak pay sahibi olan İngiltere'nin, Afrika kıtasındaki petrolere göz dikmesidir. Sömürgeci zihniyetin mantığında insani birçok değer ilgası söz konusudur. Kapitalist döngünün devamını sağlayacak her bir araç veya yöntem meşru ve en azından mazur sayılır. Aslında sömürgecilikle kapitalizm birbirini besleyen, büyüten bir mekanizmanın en önemli iki ögesidir. Özellikle Sanayi devrimi sonrası Avrupa'da ve tabii ki İngiltere'de sömürgeleştirme hareketinin başlangıcının sanayi devrimiyle çakışması bir rastlantı değildir; bu iki ögenin birbirini tamamlayan bir sistemin parçaları olmasındandır. Sanayide büyük hamleler gerçekleştiren Avrupa yeni üretim biçimleri sayesinde kullanımı pratik, çekici, kolay ve bir bakıma kendine bağımlı kılan bir üretim faaliyeti ortaya koyar. Bu önemli adım Avrupa'da çok büyük kullanıcı-tüketici kitlesinin doğuşuna zemin hazırlamış ve zamanla arz talebi karşılamakta yetersiz kalmıştır. İşte hem bu talebi karşılamak hem de kapitalist mantığın doymak bilmez çarkları dönem Avrupasının güçlüleri olan İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkeleri kıta dışına sürüklemiştir. Gözlerini diktikleri çoğu Asya ve Afrika ülkeleri ise, ilkel denebilecek hayat şartları içinde kıvranırken altlarındaki maden yataklarının, ham madde zenginliklerinin farkında değillerdi. Bu durum, XX. yüzyıla geldiğimizde ise sadece biçim değiştirmiş ve petrolün bulunmasıyla bu ülkelere yapılan istilaların sayısı modern çağda da artmaktan geri durmamıştır. Ne yazık ki insani tüm değerlerden mahrum olan ve insanı yalnızca bir homo-economicus olarak gören vahşi kapitalizm onu bir meta ve mal olarak değerlendirmiş ve ona verdiği değer de onun ekonomikliğiyle doğru orantılı olmuştur. İşte kapitalizmin tedarikçi gücü diyebileceğimiz sömürgecilik ise bu bencil düşüncelerini hayata geçirirken kan dökmekten, masum insanların canlarını hiçe saymaktan çekinmemiştir. Yalnızca ülkeleri, ülkelerinin tüm ekonomik değerleri ve özgürlükleri ellerinden alınmakla kalmayan buradaki insanların aynı zamanda canları da tehlike altına girmiş ve türlü bahanelerle toplu katliamlara, işkencelere maruz bırakılmışlardır. İşte böyle bir atmosfer içinde çareyi kaçmakta bulan birçok insan için ise asıl zorluk şimdi başlamıştır. Kendilerini sömüren ülkeye, yani sömürgeci ülkeye kaçışı veya sığınmayı çare gören bu

insanlar ise burada da türlü türlü eziyetler, hak ihlalleri ve insanlık dışı muameleye tabi tutulmuşlardır. Böylece ne kendi ülkelerinde, ne de uygarlık getiren(!) bu ülkelerde yaşamak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Çünkü bu ülkelerde kaçak olarak yakalandıklarında sınır dışı edilip kendi ülkelerine iade edilirler. Ülkelerinde ise çoğu kez başta ölüm cezası olmak üzere pek çok ağır cezalar kendilerini beklemektedir. Ülkeye resmi bir şekilde giriş yapıldığında ise gözetim merkezlerinde “oryantasyon” adı altında göçmenler insanlık dışı muamelelerle ülkeye adapte olabilmeleri(?) için uzunca bir müddet tutulurlar. Bu gözetim merkezlerinden onay alıp çıktıktan sonra da o ülkenin bir vatandaşı gibi muamele görmek neredeyse imkânsızdır.

“Siyah kimlik ve İngiliz kimliği arasındaki çatışmanın temel nedeni toplumun, ırkına veya rengine bakılmaksızın siyah bir kızın her hangi bir İngiliz vatandaşı gibi muamele görmesi gerektiğini anlama konusunda ki yeteneksizliği ya da isteksizliğidir.¹⁵⁶”

Aşağıda ele alınacak değerlendirmelerde başlığa da paralel bir şekilde eserin başkahramanı Udo bir göçmen olarak ve büyük hayallerle gittiği İngiltere’de değerlendirilecektir. Ailesi ve yakınları öldürülmüş, yakalanması halinde ülkesine gönderilip belki de hayatına son verilecek olan küçük bir kız çocuğunun ağzından aşağıda vereceğimiz parçalarda Udo’nun modern ve medeni bir ülkede yaşadığı hayal kırıklıklarını göreceğiz. Hemen söylemeli ki, yazarın bu gibi yerlerdeki tavrı ironik ve eleştirel bir tutumdur. Yapayalnız bir küçük kızın dünyasında yaşanan trajik olayların, yine onun ağzından yani bir çocuk dili ve hayal gücüyle verilmesi yazarın ironik niyetinin de en güzel göstergesidir. Bu durumda okur, küçük bir kızın dili ve hayal gücüyle verilen benzetme, anlatım ve ifadeleri karşısında duyduğu acıma ve merhamet duygularıyla olayları takip eder. Çoğu yerde gördüğümüz "vahşet ve dehşet tabloları"nın çocuk tarafından kanıksanmış bir psikolojiyle anlatılması, aslında yazarın ironisinin ne derece başarılı olduğunu da gösteriyor.

Udo İngiltere’ye ilk ayak bastığında ilk şokunu da yaşar. Gördüğü muamele ve biçilen değeri anlattığı aşağıdaki parçada geçen Udo’nun sözleri bir çocuk için oldukça

¹⁵⁶ Şebnem Toplu, “**Home(land) or ‘Motherland’: Translational Identities in Andrea Levy’s Fruit of the Lemon**”, *Anthurium: A Caribbean Studies Journal*, Vol. 3, Issue 1, Spring 2005, Anthurium Online, Retrieved December 25, 2006, from <http://anthurium.miami.edu/volume_3/issue_1/toplu-homeland.htm>

anlamlıdır. Bu bağlamda ele alındığında, birçok göçmenin yaşadıklarını vermesi açısından da önemlidir. Udo aşağıdaki ifadeleri ile bir mülteci olarak sığınmak zorunda kaldığı İngiltere'de bir insanın nasıl değersizleştirildiğini, “metalaştırıldığını” dile getirir:

“Çoğu zaman Afrikalı bir kız olacağıma madeni bir İngiliz sterlini olmayı isterim. Herkes geldiğimi görmekten mutlu olurdu. Belki bir hafta sonu sizi ziyarete gelirdim; sonra çok kararsız olduğum için, köşedeki dükkânda duran adama giderdim; ama siz o sırada tarçınlı kurabiye yiyip, soğuk kutu kolanızı içmekte olduğunuz için buna üzülmez ve bir daha beni hiç düşünmezsiniz.”¹⁵⁷

Burada en çarpıcı olan öge, küçük bir çocuğun gördüğü "öteki olma"dan kaynaklanan önemsizleşme ve değersizleşmedir. Bunu tek kelimeyle ifade etmek gerekirse, o da "hayal kırıklığı"dır. Bu hayal kırıklığının en çarpıcı temsilcisi de yapılan karşılaştırmadır. Bu karşılaştırmada kullanılan unsurlar ise hayal kırıklığını daha da dramatize etmektedir. Küçük bir çocuğun, insani bir varlığın sadece ve sadece hak ettiği değeri bulmak adına tüm insani kimliğinden vazgeçip basit bir nesneye, bir madeni sterline dönüşmek istemesi son derece anlamlı ve trajikomik bir durumdur. Yazarın bize vermek istediği asıl mesaj bu denklemde, "öteki" sorunsalının Batı'da hangi boyutlara vardığını, hangi kapitalist değerlerin, hangi insani değerler yerine geçtiğini göstermesi açısından altı çizilmesi gereken bir noktadır. Küçük bir kızın metaya dönüşmek istemesi, o çocuğun eksiklik, kompleks veya basitliğini değil, aksine ona bu duyguyu yaşatan Batı dünyasının geldiği aşamayı, daha doğrusu düştüğü derekeyi göstermesi açısından anlamlıdır. Ve yazarın burada kendisinin de mensubu olduğu Batı toplumunun yozlaşmış tarafını en çarpıcı haliyle vermesi, onun da nesnel ve hümanist tarafını göstermektedir.

Yazarın anlatımını ve anlatımına konu olan olayları evinden, yurdundan uzakta, tüm aile bireyleri öldürülmüş, kendinin de can emniyeti olmayan küçük bir kız çocuğunun dil, hayal dünyası ve imgeleriyle anlatması okur üzerinde büyük etkiler oluşturmaktadır. Aşağıda yine aynı dilin kullanılması yazarın ironi ve eleştirisine büyük değer katmaktadır. Cleave, yukarıdaki tabloya benzer bir başka sahneyi de bize sunmaktadır. Aşağıda Udo'nun sözlerini okunduğunda Orwell'ın “Hayvan Çiftliği (Animal Farm)”adlı eserinde belirttiği “Tüm hayvanlar eşittir ama bazıları diğerlerinden

¹⁵⁷ Chris Cleave, *“Little Bee”*, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 1.

daha eşittir.¹⁵⁸” biçimindeki iğneleyici sözlerini hatırlamamak mümkün değildir. Orwell'in bu sözlerinden hareketle şöyle bir denkleme varmak imkânı her zaman için vardır: evet, tüm insanlar eşittir; ama bazıları daha eşittir. Veya tüm insanlar saygıdeğerdir, üstündür, değerlidir; ama bazıları daha saygıdeğerdir, üstündür, değerlidir. Bu gerçek, yani terazinin hep Batı ülkeleri lehine işlemesi durumu Küçük Arı'nın dilinden ironik bir şekilde, gümrük memurları ve İngiliz sterlini arasındaki konuşmayla aktarılmıştır:

“Bir İngiliz Sterlini olmak ne kadar da hoşuma giderdi... Bir sterlin emniyetle yolculuk etmekte ve biz de onun gidişini seyretmekte özgürüz. Bu, insanoğlunun zaferidir. Buna globalleşme diyorlar. Benim gibi bir kız göç sırasında durdurulurken; o turnikeleri aşp, üniformalı büyük adamların engellerinden sıyrılarak orada bekleyen bir havaalanı taksisine atlayabilir.”

“Ne tarafa bayım?”

“Batı Medeniyetine dostum, ama çabuk.”¹⁵⁹

Bir göçmenin ifadeleri ile küreselleşme (globalleşme) kavramına değinen yazarın cümlelerinden anlaşılıyor ki; küreselleşme doğal bir süreçtir ve insanlık bu durumu kabullenmiştir. Ama Cleave'in Küçük Arı vasıtası ile üstü kapalı bir şekilde dile getirdiği gibi globalleşme süreci herkesin eşit düzeyde faydalanacağı bir unsur olmaktan ziyade yalnızca Batı ülkeleri lehine kullanılan bir süreçten öteye gidememiştir. Udo'nun sözlerinde geçen “globalleşme” kelimesiyle anlatılmak istenen şey, modern dünyadaki pek çok kavram gibi bu kavramla da genel nitelikleriyle en azından iki kutuplu bir dünya yaratmaya yönelik bir bakışın gösterilmesidir. “Batılı olan ve Batılı olmayan” gibi bu denklem modern dünyanın bir kavramı olan “globalleşme” kavramı özünden oluşturulan “düalite” ye işaret etmektedir. Bu bağlamda Udo'nun “Batı Medeniyetine dostum, ama çabuk” gibi sözleri yazarın modern kavramlarla yaratılan ikili bir dünya anlayışını ironik bir dille vurgulaması açısından anlamlıdır. Özdemir de bir çalışmada bu kavramın etkilerinin Batılı olan ve olmayan ülkelerde farklı olduğunu öne sürer. Özdemir'e göre; Batılı ve Batılı olmayan ülkelerin küreselleşme deneyimleri farklıdır. Küreselleşme ile birlikte Batının kültürel kimliği evrim geçirerek melezleşmekte, Batı dışındaki ülkelerde ise kimliksel kriz olarak nitelenebilecek ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun temel nedeni ise, küreselleşmenin içeriğinin Batılı değerlerle çelişmezken, aynı sürecin Batılı olmayan

¹⁵⁸ George Orwell, “*Animal Farm*”, U.S.A, Signet Classic Edition, 1996, s. 133

¹⁵⁹ Chris Cleave, “*Little Bee*”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 2

lkelerde çelişkiler şeklinde hissedilmesidir. Özellikle Batılılaşma, modernleşme ve demokratikleşme kavramları Avrupa’da geliştirilmiş modellerdir. Söz konusu modeller diğer ülkeler tarafından kabul edilmek ve benimsenmek zorunda olan ifadelerdir.¹⁶⁰

Batı’nın dayattığı düzene ayak uydurmaktan başka çaresi olmayan göçmenlerin karşılaştıkları en temel problemlerden bir diğeri de, daha yüksek standartta bir hayat hayali ile gittikleri ülkelerden bazılarının kendilerini adaptasyon sağlamalarını kolaylaştırmak(?) adına, mülteci kamplarına alıp burada bir kaç yıl geçirme mecburiyetinde bırakmalarıdır. Eserin büyük bir kısmında bu kamplardan birini tüm ayrıntıları ile betimleyen Cleave, bu gerçekçi tanımlama ve değerlendirmeleri yaparken temel dayanağının şu an İngiltere’de mevcut olan on gözetim merkezinde yaşayan yüzlerce insanın ifadeleri olduğunu dile getirir. Anlatılanların gerçek yaşamdan kesitler olduğunu bilmek okuru derinden etkilerken kafalarda soru işaretleri bırakmaktan da geri kalmaz. Çünkü mülteci kamplarında görülen muamele insanlık dışıdır. Burada kalanların karşılaştıkları durum, ayak baştığı ülkede adaptasyona alınıp belli bir eğitim ve oryantasyon sürecinden sonra yeniden topluma kazandırılması için yapılan bir düzenleme değil, daha çok modern çağın “kürek mahkumlarına” benzeyen bir tablo içinde görünüyorlar. Yazarın en fazla eleştirdiği ve üzüldüğü noktalarından biri bu durumdur. Bunu, küçük kahramanı ve diğerleri yardımıyla iyice dramatize edip okura sunuyor. Bu gibi yerlerdeki betimleme ve anlatımı hem başarılı hem de samimiyetini göstermektedir. Örneğin buralarda kalanların onlarca insanla aynı odayı paylaşması, günün sadece belli zamanlarında etrafı tellerle çevrili kampın içerisinde dolaşma izinlerinin olması, kamp yöneticilerinin buradaki zor şartlardan yararlanarak kadınları cinsel obje haline getirmeleri... gibi çirkinlikler karşısında okurun hem acıma duygusu körükleniyor, hem de kapitalist-emperyalist sisteme duyulan öfke artıyor. Problemin temeline inildiğinde ise göçmenlerin g nedenlerinin ekonomik emellerle bencilce ülkelerine girip kendilerini açlığa, yoksulluğa ve sefaletle mahkûm eden emperyalist ülkeler olduğu, yine aynı ülkelerin hayat mücadelesi vermek adına g kaçınılmaz gören insanlara kucak açar gibi görünüp aslında ne tür eziyetler ve baskılar uyguladıkları ve bu yolla ülkeleri istila edilmiş bu zavallı insanları yıldırıp kendi ülkelerinde kalmalarını sağlayarak g engellemeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yaşananlar insanlığa sığmayacak kadar dehşet verici, bir o kadar da zcdr. Nitekim

¹⁶⁰ Haluk zdemir, “*Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye geninde Kimlik Parçalanması ve Kimlik Yönetişimi*”, Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Cilt:3, Sayı:9, Bahar 2006, s. 191

Cleave'in esere adını veren başkahraman Küçük Arı vasıtası ile aktardıkları da, söylenenleri tüm gerçekçiliği ve çarpıcılığı ile gözler önüne sermektedir:

“Gözetim merkezindeki hikâyelerden kafam karışmıştı. Bütün kadınların hikâyesi “Adamlar-geldiler-ve” diye başlıyordu. Ve hepsi “sonra-beni-buraya-koydular.” diye bitiyordu:

*Adamlar-geldiler-ve
köyümü- yaktılar
kızlarımı-bağladılar-
kızlarımı-tecavüz- ettiler-
kızlarımı- aldılar-
kocamı-kırbaçladılar-
göğüslerimi-kes tiler-
ben-kaçtım
çalılıkların-arasından-
bir-gemi-buldum-
denizi-geçtim-
sonra-beni-buraya koydular.¹⁶¹*

Bu kelimelerde yaşanan dehşetin anlatımı açısından yazarın kullandığı form ve anlatım tekniği oldukça dikkat çekicidir. Yazar buraya kadar çoğunlukla dil ve anlatımına hâkim olan ironiyi bir tarafa bırakıp kesikli, kopuk, cümle bütünlüğünden mahrum, alt alta dizilmiş kelimeler, birbirine tire işareti (-) ile bağlanmış öznesiz, yüklemsiz düşük cümleler şeklinde bir tekniğe başvurmuştur. Bu anlatım biçimi, okura, mağdurların yaşadıkları dehşet ve vahşetin boyutlarını göstermesi için adeta bir tür *sayıklama* halinde oldukları, yaşadıkları travmanın hala etkisinde oldukları duygusunu vermektedir. Mağdurların her birinin aynı işkence ve baskı formlarıyla biten farklı hikâyeleri, yine okuru yaşanan olayların *vahametine taşımada* büyük başarı kazanmaktadır. Öte yandan, bu anlatım formunda dikkat çekici bir başka şey de görselliktir. Bir romanda, bir nesirde mısrayı hatırlatan bu alt alta diziliş şekli yaşananların hem niteliksel hem de niceliksel yoğunluğunu ve çeşitliliğini pekiştirmektedir.

Cleave'ın *Küçük Arı* adlı eserinde yukarıda değindiğimiz gibi dil, anlatım ve üslubunda en çok dikkatimizi çeken şey romanın çoğu yerinde başvurduğu ironidir.

¹⁶¹ Chris Cleave, “*Little Bee*”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s.11

Hatta romanın genel karakterinin retoriğin bu ögesiyle elde edildiğini söylersek yanlış yapmamış oluruz. İroni bilindiği gibi, söylenenin tam tersinin kastedildiği ifadedir. Söylenen ya da yapılan eylem, ciddi görüntüsü altında karışıt söylemi ya da eylemi çelişki noktasına çekerek alaya alır ve eleştirir. Bu üslup formu, direk eleştiri ve yermeden çok daha etkilidir ve kullanım amacı da bu yöndedir. Esere döndüğümüzde ise, yazarın ironiyi tam da bu niyetler amacıyla kullandığı son derece açıktır. Ama ironiyi daha etkileyici kılan bir başka faktör kullanmıştır yazar. O da, ironik anlatımın pek çok trajik ve zorlu olayı yaşamış küçük bir kız çocuğunun ağzından, dünyasından, hayalinden ve saflığından yola çıkarak anlatmasıdır. Bu bağlamda, Udo'nun yaptığı benzetmeler, kurmaya çalıştığı cümleler, saf kalbi ve sınırlı bilinciyle çözümleyemediği olaylar karşısındaki bocalama, tutukluluk ve çaresizlik durumu, kimi zaman da bu olayları anlamlandırma ve bir sonuca varmaya çalışması gibi tüm tutum ve davranışları roman karşısındaki okuru anlatıya daha fazla sokmakta, okurda adeta küçük kızı elinden tutup yol göstermeye çalışma duygusu oluşturmaktadır. Temel eksenini konu olarak emperyalizm ve içerik olarak da Batı, ötekileştirme, iki yüzlülük, çok dillilik, çokkültürlülük olan romanın aldığı asıl değer ve yarattığı temel etki, yazar tarafından dil ve anlatım biçimini ironinin belirlediği üsluptur.

Yazar bu ironik niyetinin en temel göstergesi olarak daha romanın ilk sayfasına bir epigraf olarak eklediği ve İngiltere'nin kendisine ait bir büyük meziyet olarak kimi yerlerde kullandığı şu cümleyi not eder:

*“İngiltere, zulüm ve çatışmadan kaçan insanlara güvenli bir sığınak sağlama geleneğiyle gurur duymaktadır.”*¹⁶²

(Birleşik Krallık, İçişleri Bakanlığı, 2005)

Henüz eserin başında, okuru bu epigrafla karşı karşıya bırakmak okurda önce bu durumun gerçekliği ile ilgili bir zihinsel arayış başlatır. Romanın sayfaları çevrildikçe okur karşılaştığı “tezat”ın bir ironi olduğunu anlamaya başlar. Bu durum ise, yazarın ironik niyetinin başarı derecesini de ortaya koyuyor. İngiliz vatandaşlığına geçmek isteyenlere verilen kitapçıktan alıntı olan yukarıdaki sözü eserin ilk sayfasına yazmayı

¹⁶² *“Life in the United Kingdom: A Journey to Citizenship”* UK Home Office, 2005 (İngiliz vatandaşlığına geçmek isteyenlere verilen bir kitaptır.) Chris Cleave'in “Küçük Arı” adlı eserinin giriş sayfasından alıntıdır. Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. giriş sayfası

tercih eden Cleave, bunu elbette İngiltere ile hoşgörü arasındaki ilişkiyi çarpıcı olarak anlatmak arzusuyla yola çıkmıştır. Sömürgeci ülkelerin içine düşmüş olduğu bu ikiyüzlülük kitabın muhtelif yerlerinde sıkça karşımıza çıkacaktır.

Yazar, Batı'nın ikiyüzlü politikasını eleştirmek için roman boyunca farklı tablolara başvurur. Tabi ki bu tabloları kahramanı Küçük Arı'nın trajik diyebileceğimiz hayatta kalma mücadelesi aracılığı ile oluşturmaktadır. Bu yüzden aşağıda Udo'nun karşılaştığı farklı trajik sahneleri ele alacağız. Bu tür sahnelerin tümünün ortak paydası ise, görüleceği gibi bir büyük Batılı ülkenin ikiyüzlü politikası karşısında küçük bir kızın verdiği mücadelenin yazar tarafından ironize edilmesidir. Denilebilir ki, yazar betimlediği her sahnede, anlattığı her tabloda mukayesesiz iki aktörü (İngiltere ile Udo) karşı karşıya getirerek sürekli keskin, ironik bir dil kullanmakla küçük kahramanın trajedisine bizleri de ortak etmeye çalışmaktadır. Udo'nun karşılaştığı bu tirajikomik durumları, olayları, tecrübeleri yazarın bu niyeti ile doğru orantılı olarak değerlendirmek gerekir.

Aşağıdaki sahnede yazar yine ilginç bir durumu, bir çelişkiyi, bir paradoksu vermektedir. Mülteci kampındaki insanlara durumdan, yaşananlardan habersiz İngiliz halkı tarafından gönderilen muhtemelen iyi niyetli bağış ve hediye kutularının Udo ve onun gibiler üzerinde yarattığı olumsuzluklar tirajı komik bir olgu oluşturmaktadır. En temel hakları olan “kimlik ve özgürlük” lerinden mahrum bırakılan bu yarı tutuklu insanların gönderilen hediyelerden, makyaj malzemelerinden, giyeceklerden...vs zevk alacakları hiçbir şey yoktur. Baskı altındaki insanlara süslü objelerin gönderilmesiyle doğan bu paradoksal durum, yazar açısından bir başka olgunun da habercisi olmaktadır: Resmi söylemle halk arasında ciddi bir bilgi kirliliğinin ya da dezanformasyonun yaşandığı izlenimi verilmek istenmektedir. Böylece Küçük Arı gönderilen bu hediyelerin ruhsal durumunu nasıl daha olumsuz etkilediğini bize şu sözlerle anlatır:

“Gözetim merkezinin şakası yoktu. Bu konuda ne söyleyebilirim? Sisteminiz çok zalim ama çoğunuz bana karşı nazik davrandınız. Bağış kutuları gönderdiniz. Dehşetimi çizmeler ve renkli tişörtlerle donattınız. Onun tırnaklarını boyayacak şeyler gönderdiniz. Ona kitaplar ve gazeteler gönderdiniz. Artık dehşet Kraliyet İngilizcesi konuşabiliyor.”¹⁶³

Britanyalı kültürün merkezinde, İngiliz hâkim sınıflarının hayatı -değerleri, kodları ve hassasiyetleri- yer alır. Buna göre yalnızca ötekiler, çifte kültür

¹⁶³ Chris Cleave, *“Little Bee”*, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 46

aidiyetlerinden kaynaklanabilecek sadakatsizlik tehlikesine karşı ikaz edilmelidirler. Kimse kendine özel şartlar koyarak yahut seçmeci bir temele dayanarak Britanyalı olamaz. Açıkça çelişki arz ettikleri bir durumda çifte aidiyete yer yoktur. Bu da demek oluyor ki, bir şekilde kültür Britanyalılıkla bağdaştırılamıyorsa Britanya hayatına katılım en nihayetinde “kişinin kültürel köklerini unutmamasını” pekâlâ gerektiriyor. Demek ki farklılık ancak ve ancak –zaten dışsal olarak zorunlu olduğu- Britanyalı kimliğiyle çatışmıyorsa hoş görülüyor.¹⁶⁴ Asad’ın İngiltere’nin çokkültürlülük politikası ile ilgili yaptığı bu tespit aslında “çok kültürlü” olduğunu iddia eden birçok ülkenin “hoşgörü” maskesi altında uyguladığı politikayı özetlemektedir. Yani kişi göç ettiği ülkede kendi değerlerinden vazgeçip, hâkim kültüre ayak uydurduğu müddetçe bir nebze tolere edilebilir. Aksi takdirde karşılaştığı her insan ona “öteki” olduğunu hissettirme hakkını bulur kendinde. Bu muameleye maruz kalmamak adına atılan somut adımlardan ilki gidilen ülkenin dilini o ülkenin insanları gibi konuşabilmektir. Cleave’in eserinde üzerinde en çok durduğu ötekileştirme öğelerinden biri de dil ve buna bağlı olarak aksan sorunudur.

Bir İngiliz sömürgesi olan Nijerya’da resmi dil İngilizcedir ve bu ülkede yaşayan insanlara anadilleri olan İbo¹⁶⁵ unutturulmaya çalışılmıştır. Ama bir toplumun hafızasından anadilini ve kültürünü silmek öyle kolay değildir. Her halükarda bir yerlerde bu değerlerinin izleri ile karşılaşsınız. Kaçak olarak geldiği İngiltere’de diğer tüm göçmenler gibi gözetim merkezine götürülen Küçük Arı da, İngilizce bildiği halde “Kraliyet İngilizcesi” konuşmaya zorlanır. Bu uğurda epeyce zaman ve emek harcar ama ne yaparsa yapsın anadilinden tamamen kopamaz. Bu ikilem esnasında neler hissettiğini ise şöyle dile getirir:

“Benim hayatta kalışımın tek nedeni Kraliyet İngilizcesini öğrenmiş olmam. Belki bunun çok zor olmadığını düşünüyorsunuz. Ne de olsa İngilizce, ülkem Nijerya’nın resmi dili. Evet ama sorun bizim İngilizceyi kendi ülkemizde sizden daha iyi konuşuyor olmamız. Kraliyet İngilizcesini konuşabilmek için kendi ana dilimin en iyi özelliklerini unutmak zorunda kaldım.¹⁶⁶ Kraliyet İngilizcesini öğrenmek, dans gecesinin ertesindeki sabah, ayak tırnaklarındaki kırmızı ojeyi çıkartmak gibi bir şeydir. Çok zamanınızı alır ve kenarlarda, yaşadığınız güzel saatleri size hatırlatacak kırmızı bir leke mutlaka kalır.”¹⁶⁷ Ya Nijeryalı bir kızın

¹⁶⁴ Talal Asad, *“Çokkültürcülük ve Britanyalı Kimliği Rüşdi Olayının Ardından”*, (Çev. A. Tekin), Tezkire Dergisi, Sayı:43–44, Nisan\ Eylül, 2006, s. 21

¹⁶⁵ İbo ya da Igbo; Afrika’da, yoğunlukla Güney ve Güneydoğu Nijerya’da yaşayan etnik grubun ve kullandıkları dillerin adı.

¹⁶⁶ Chris Cleave, *“Little Bee”*, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 2

¹⁶⁷ A.g.e., s. 3

sanki İngilizce ile İbo¹⁶⁸, atmosferin üst katmanlarında çarpışmış da yağmur olup ağzına dökülmüş ve neredeyse onu boğacakmış gibi kırık bir İngilizceyle, parlak Afrika renkleri ve kızarmış muz üzerine hoş masallar anlatması gerektiğini kim söylüyor? Bir hikâye anlatıcısı gibi değil de sömürgecilik sularını ciğerlerinden öksürerek çıkaran, sel baskınından kurtulmuş bir kazazede gibi konuşması gerektiğini kim söylüyor?”¹⁶⁹

Avrupalılaştırılmış sömürge insanının kişiliği, sömürgecinin güçlü kültürünün cazibesine kapılmak ile egemen olan kendi köken kültürüne duyduğu sadakat arasında kalarak parçalanır.¹⁷⁰ Bu arada kalmışlık durumundan dolayı kişi kendini ne doğduğu ülkeye, ne göçtüğü ülkeye ait hissedir. Bunca zorluğun üzerine göç edilen ülkedeki gözetim merkezlerinde maruz kalınan baskı ve insanlık dışı muamele eklenince kişide özgüven eksikliğinin ortaya çıkması kaçınılmaz bir hal alır. Küçük Arı bu durumu şu cümlelerle aktarıyor:

“Yani ben, bir mülteciyim ve çok yalnızım. Bir İngiliz kızı gibi görünmemek ve bir Nijeryalı gibi konuşmamak benim suçum mu?”¹⁷¹ ...Mülteci gözetim merkezine kapatılan Afrikalı kız, zavallı çocuk, asla gerçekten kurtulamadı ...Ve gözetim merkezinden salıverilen bu kadın, bu yaratık; yani ben, insanlığın farklı bir türüyüm. Bende doğal olan hiçbir şey yok. Ben esaret altında doğdum, hayır esaret altında yeniden doğdum. Dilimi gazetelerinizden öğrendim, giysilerimi eskilerinizden aldım ve yokluğuyla ceplerimi sızlatan da sizin paranız. “Çocukları Koruyun” başlıklı bir dergi reklamından kesilmiş, yerel süper marketinizdeki geri dönüşüm kutusundan alınma eski püskü pembe elbiseyi giyen ve Times’ın başyazarı gibi İngilizce konuşan, gülümseyen bir genç kadın düşünün, lütfen. Ben bile kendimden kaçmak için yolun karşısına geçtim. Gerçekten bu, sizin ülkenizin insanları ile benim ülkem insanlarının hemfikir olduğu tek konu. Onlar derler ki: “Bu mülteci kız bizden değil”. Bu kız bize ait değil. Bu kız bir yaratık, doğal olmayan bir çiftleşmenin çocuğu, ayın yabancı yüzü.” Gelişmekte olan dünyanın yeniden doğmuş vatandaşıyım ve rengimin gri olduğunu size kanıtlayacağım.”¹⁷²

Bu paragrafta kahramanın iç dünyasındaki bunalım ve sarsıntı tüm çıplaklığı ile gözler önüne serilmiştir. Hem kendi toplumu tarafından “hoş görülme”, hem de içerisinde bulunmak zorunda kaldığı İngiliz toplumu tarafından “benimsenme” den mahrum olan, hiçbir yere ait olamama duygusuyla, kimlik ve benlik parçalanmasıyla yüz yüze gelen Küçük Arı ve onun gibilerin psikolojik travmasını anlatması açısından

¹⁶⁸ İbo ya da Igbo; Afrika’da, yoğunlukla Güney ve Güneydoğu Nijerya’da yaşayan etnik grubun ve kullandıkları dillerin adı.

¹⁶⁹ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 8

¹⁷⁰ Dominique Schnapper, Sosyoloji Düşüncesinin Özünde “Öteki” ile İlişki, (Çev. A. Sönmezay), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 243

¹⁷¹ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 8

¹⁷² Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 7-8

çarpıcı sözlerdir bunlar. Kendisini “yaratık, farklı bir tür, doğal olmayan bir çiftleşmenin ürünü” gibi nitelemelerle anlatması aslında “ötekileştirilme” nin yarattığı psikolojik çöküşten başka bir şey değildir. Her iki toplumdan da dışlanmanın ifadesi olan “gri renk” sonunda Udo’nun isyanının sembolü olmaktadır. İroninin hâkim olduğu bu sözlerde, Udo, yeni bir dünyanın, gelişmekte olan bir dünyanın vatandaşı olarak, gri renkli hiçbir yere ait olamamış bir insan olarak isyan etmektedir. Bu, aslında Batı’nın bir “ucube” gibi yarattığı yeni bir dünyadır.

Bireysel bir varlık olduğu kadar insanın toplumsal bir varlık olduğu ve onu oluşturan toplumsal kimliğinin içinde bulunduğu toplum tarafından pekiştirilerek şekillendirildiği bilinen bir gerçektir. B. Parekh bu olgudan hareketle bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde kendi iç varlığına dayanması gerektiğini vurgular. Ona göre bireyin özgürlük kazanması dışarıdan yapılan dayatmalarla değil, yaşadığı toplumun ahlâkî değerlerinden özüne uygun olanları almasıyla oluşturduğu bir kişilikle olur. Böylece bireyin özgün kimliği kendi içine, içsel özüne yönelmesi ile oluşur. “İnsan” olarak her birimizin özgün bir var olma biçimimiz bulunduğunu öne süren Herder, herkesin kendi ölçüsü olduğunu savunmuş, modern zamanı işaret eden düşüncelerin temelini atmıştır. XVIII. yy sonlarına kadar, insanlar arasındaki farklılıkların ahlâksal açıdan bu tür bir önem taşıdığı kimsenin aklına gelmemiştir. Bu ideal insanın kendisiyle, kendi iç niteliğiyle temas içinde olmasına, ahlâki bir anlam yüklemektedir. Kişi kendi özüyle temas halinde olmalıdır. Hayat, dış koşullara uyma taleplerine göre biçimlenmemelidir. Uyulacak modelin ana unsurları kişinin kendi içindedir. Yani kişi, kendi kültürüne sadık olmalıdır. Bu fikir sahicilik olarak adlandırılabilir ve tıpkı haysiyet fikri gibi sıradüzensel toplumun çökmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Eski toplumda, bu gün kimlik dediğimiz şey, toplumsal konuma göre saptanmıştır. Demokratik toplum ise kişiden özgün Varoluş biçimini keşfetmesini beklemektedir. Tanımı gereği, bu var oluş biçimi, topluma dayatılarak ortaya çıkarılamaz. Tersine içsel olarak yaratılması gerekir.¹⁷³

Söz konusu “özgün” varoluş biçiminin zorla oluşturulmaya çalışıldığının en somut örneği, incelediğimiz eserdeki küçük göçmen kızın yaşadıklarıdır. Öyle ki, kendisine dikte edilen hayat tarzı onu anadilinden, kültüründen, geleneklerinden tamamen koparıp, bambaşka biri olmaya zorlamıştır. Nitekim Küçük Arı’nın ifadeleri de söylenenleri destekler niteliktedir:

¹⁷³ Bhikhu Parekh, “*Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*”, Ankara, Phoenix Yayınları, 2002, s. 70.

“İleri doğru adım atacak olursam toprağın havalanıp beni dışarı fırlatacağını hissettim. Üzerimde doğal olan hiçbir şey yoktu. Ağır çizmelerimin içinde, göğüslerim bantla sarılı, ne bir kadın, ne de bir kız; kendi dilini unutup sizin dilinizi öğrenmiş, geçmiş un ufak olmuş bir yaratık olarak duruyordum.”¹⁷⁴

Görünür bir ortaklık içinde farklı dünyalarla, tarihlerle, kültürlerle ve deneyimlerle karşılaşmak çok yüklü ve gerilimli bir pratiktir. Bu daima belirsizlik ve korkunun eşlik ettiği bir buluşmadır, kendinizi yola koymaktır.¹⁷⁵ “Görünür” bir ortaklık ilişkisi olan göçmen ve ev sahibi arasındaki çatışma Cleave’ın “Küçük Arı” adlı eserinde vurgulamak istediği en can alıcı noktalardan biridir. Yazarın vermek istediği en bariz mesaj da, eserde defalarca altı çizilen “kimlik bunalımı”nın temel nedeninin insanlığın karşılıklı saygı ve hoşgöründen yoksun olmasıdır. Tok’un buna paralel olarak ortaya koyduğu tespitinde de dile getirdiği gibi, insan sadece büyük bir toplum içinde, tek başına yaşayan bir birey değildir. Onun kendi var oluşu üzerinde her zaman derin izler bırakan etnik, kültürel ve dini aidiyetleri ile birlikte ele alma zorunluluğu bulunmaktadır. Eğer bir kişi kendini ait hissettiği kültürel grubun üyesi olduğu devlet tarafından olumlu bir kimlik olarak tanındığını görürse, kendisini o sisteme daha fazla ait hissedecektir. Kendi kültürel var oluşlarının tanındığına inanan grup üyeleri böylelikle bütünün bir parçası olarak, büyük toplumla bütünleşebileceklerdir. Grup üyeleri kamusal alanın, onların kimliklerinin doğal bir uzantısı olarak görülmesi gereken kültürlerini, dillerini, tarihlerini ve ümitlerini yansıttığını gördükleri zaman, kendilerini yabancı bir ortamda değil, evlerinde hissedeceklerdir.”¹⁷⁶ Küçük Arı’nın kendini evinde hissedememe nedeni Tok’un söz ettiği be eksiklikten kaynaklanmaktadır.

Küçük Arı’nın olay örgüsünde göçmenlerin göç etme nedeni tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi bu ülkelerin sömürülmeleri olarak gösterilmiştir. Sömürgecilik olgusu ve sonuçları ise, yazarın göçmen problemlerini ve bu problemlerin gerçek kaynaklarının irdelenerek ve belli bir bakış açısı ile ortaya konularak eleştirilmesidir. “Sömürgecilik” kavramının tanımları ve etkileri ile ayrıntılı bilgi çalışmamızın ilk bölümünde mevcut olduğundan burada, sömürgecilik ve göçmen problemleri ilişkisini yine eserden

¹⁷⁴ Chris Cleave, *“Little Bee”*, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 19.

¹⁷⁵ Iain Chambers, *“Göç, Kültür, Kimlik”*, (Çev. İ. Türkmen, M. Besikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 48

¹⁷⁶ Nafiz Tok, *“Kültür, Kimlik ve Siyaset”*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 167.

hareketle anlatmaya çalışacağız. Bir ülkenin topraklarını genişletmek ya da ekonomik anlamda büyümek amacıyla kendisinden daha güçsüz olan bir başka ülkeyi her anlamda esaret altına alması olarak anlaşılabilecek sömürgecilik faaliyetinin sonuçları sömürülen ülke için her zaman büyük kayıplar anlamına gelir. İngiltere-Nijerya ilişkisi ise bu durumun canlı bir örneğidir. İnsanları göç etmeye iten güç, sömürdüğü ülke insanının bu gününü ve geleceğini çalarak onları her anlamda sefalet içinde bırakır. Bir ülkenin kaynakları onun geleceğidir. Bu kaynakların çalınması geleceğin çalınması demektir.

Cleave, eserinde sömürgeci ülkelerin sömürge ülkeleri kendilerine nasıl bağımlı hale getirdiğine de küçük bir nüansla değinmiştir. Öyle ki söz konusu sömürge ülkeleri sınırları içerisinde barındırdıkları zenginliklerden ya bihaberdir, ya da bu zenginliklerin sömürgecilerce alınıp ülke dışına çıkarılmasını artık olağan karşılamaktadır. Böylelikle, adeta bir “öğrenilmiş çaresizlik” durumu söz konusu olmaktadır. Bu “öğrenilmiş çaresizlik” durumu bir çocuk masumiyeti ile Küçük Arı tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Çay ülkemin doğusunda, arazinin bulutlara doğru yükseldiği ve nemli hava yüzünden ağaçların uzun, yumuşak yosundan sakallarının çıktığı topraklarda yetiştirilmesine rağmen, biz köyümüzde hiç çay tatmamıştık. Doğuda tarlalar yeşil tepeliklere doğru uzanıp, sisin içinde kaybolurlar. Üzerlerinde yetişen çay da kaybolur. Sanırım, hepsi ihraç edilir. Ben de onunla birlikte ihraç edilene kadar hiç çay tatmamıştım.”¹⁷⁷

Bu ifadelerde üzerinde durulması gereken en önemli nokta Küçük Arı’nın ülkesindeki zenginliklerle birlikte kendisi de “ihraç edilmiş” olarak görmesidir. Cleave’in bu kelimeyle tüm sömürge tarihini özetlemesi yazarın bir realiteyi kendine has üslubu ile ifade etmesi açısından önemlidir. Yukarıdaki alıntı ile verilmeye çalışılan mesajı destekler nitelikteki bir diğer bölümde de benzer şeyleri konu edinen Cleave, sömürge ülkelerdeki durumun vahametini tüm çıplaklığı ile ifade etmiştir. Şöyle ki; dünyanın en çok petrol ihraç eden sekizinci ülkesi¹⁷⁸ olan Nijerya’da, buna rağmen motorlu araç nimetinden faydalanılamaması düşündürücüdür. Cleave, Küçük Arı’nın dilinden söz konusu trajikomik durumu ve bize sıradan görünen olayların sömürülmüş ülke insanları için ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Küçük Kız’ın köyüne yıllar önce getirilmiş olan ve bir daha çalışmayan arabaya bir gün bir başka

¹⁷⁷ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 128.

¹⁷⁸ ABD Enerji Bilgi Kuruluşu (EIA) “En Büyük Petrol İhracatçıları 2006”

aracın çarpması köyde büyük bir heyecan yaratır. Çarpan araç şoförünün mahcup tavrına karşın köy halkının tutumu oldukça ilginçtir:

“Benim köyümde iki araba vardır; bir Peugeot, bir Mercedes. Peugeot ben doğmadan önce gelmişti. Bunu biliyorum çünkü sürücüsü babamdı ve Peugeot’nun iki kez öksürüp kırmızı toprakta düşüp kaldığı yer benim köyümdü. Mercedes ben beş yaşındayken geldi. Sürücüsü sarhoştı; babamın bıraktığı günden beri olduğu yerde duran Peugeot’suna çarptı. Sürücü Mercedes’inden inip ilk ve gitti; babamla karşılaştı, “Özür dilerim” dedi. Babam ona bakarak gülümsedi ve “Size gerçekten teşekkür borçluyuz, bayım, köyümüzün yerini haritada belli ettiniz; bu bizim ilk trafik kazamız.” dedi.¹⁷⁹

Küçük Arı’nın babasının bu ilginç sözleri, bu insanların dünya ölçeğinde hangi ekonomik ve teknolojik katılım düzeyinde olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Bu ironik tespit, yerli halkında aslında gerek kendi yöneticilerini gerekse sömürgeciler tarafından ne kadar geri bırakıldıklarının bilincinde olduklarını da göstermektedir.

Sömürgeci ülkelerin, çıkarları doğrultusunda yurtlarından ettikleri insanları, kendi vatandaşları olarak kabul etmek için birçok kuralı vardır. Mülteciler dışlanmama adına bu kuralların çoğuna riayet ederler. Ancak mültecilerin ellerinde olmayan sebeplerden dolayı değiştiremeyecekleri durumlar da vardır. Çünkü bir insan doğacağı yeri, ten rengini, anadilini...vb seçme imkanına sahip olamadığı için, o insandan sahip olduğu bu değerlerden kopmasını beklemek her şeyden evvel akıl kârı değildir. Ama ne yazık ki göçmenlere dayatılanlar da bu türdendir. “Öteki” dilinden, kültüründen, benliğinden kısacası sahip olduğu tüm değerlerden vazgeçse de genellikle hâkim kültür mensupları tarafından kabul göremez. Bunun nedeni ise göçmenlere “öteki” muamelesi yapanların sömürge kültürünü benimsemiş olmalarıdır. Böylece göçmenleri dışlayan sömürgeci mantıktan onları gerçek anlamda anlamasını beklenemez.

Ania Loomba’da kolonileştirilen halkın yaşadıkları zorlukların kolonileştirenler tarafından asla tam anlamıyla hissedilemeyeceğini iddia eder. Loomba’ya göre beyaz yerleşimciler tarihsel olarak kolonyal egemenliğin failleriydiler; o yüzden daha sonraki kültürel ve ekonomik gelişimleri onları öbür kolonileştirmiş halkların safına yerleştirmez. Anayurttan farkları ne olursa olsun, buradaki beyaz nüfus yerli halkların ya da başka kolonilerin hissettikleri soykırım, ekonomik sömürü, kültürel katliam ve politik dışlanmaya maruz kalmamıştı.”¹⁸⁰ Kurallara ne kadar çok uyulursa uyulsun,

¹⁷⁹ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 83.

¹⁸⁰ Ania Loomba, “*Kolonyalizm Postkolonyalizm*” (çev. M. Küçük). İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 27

mülteciler tarafından görülen muamele hep aynıdır. Salman Rushdie' nün de ifade ettiği gibi bu, “dünyada doğup”, “Batı’da” yaşayıp, tam anlamı ile “Batı’ ya ait olamama” duygusudur. Nitekim Küçük Arı’ da bu bocalamayı yaşarken bir İngiliz vatandaşına artık “kendisi” olmadığını ve buna rağmen ezildiğini anlatmaya çalışır:

“İki yıldır ülkenizdeyim. Dilinizi de öğrendim, kurallarınızı da. Kendimden daha fazla benim artık.” Benim beyaz biri kadar zeki olabileceğimi aklın almıyor. Beyaz biri kadar bencil olabileceğimi de.”¹⁸¹

Cleave’in Loomba’nın fikirlerine paralel olarak altını ısrarla çizdiği bu ifadeler, eserin muhtelif yerlerinde tekrar tekrar vurgulanmıştır. Yukarıdaki alıntıda dikkat edilecek noktalardan bir tanesi “öteki” olarak görülen göçmenin bu durumu değiştirebilmek adına kendinden verdiği ödünler sonucu benliğinden uzaklaştığıdır. Diğeri ise “öteki” nin gözündeki sömürgeci insan portresidir. Sömürgeci ülkeler için sömürülen ülkedeki insanlar her zaman zekâ seviyesi düşük, dayatılan her şeyi itirazsız kabul eden uyuşuk varlıklardır. Ancak esrin başkahramanı, sömürge ülkelerdeki insanların tüm gerçeklerden haberdar olduğunu dile aktarırken sömürgeci insanların bencilliğini dile getirmekten de geri durmamaktadır. Sınır dışı edileceği zaman gördüğü memura küçük kahramanımız arasındaki diyalog, bu durumu destekler niteliktedir:

“Sizler gibi konuşmayı öğrenirsem, kalabilirim sanmıştım.”
 “Nasıl konuştuğunun önemi yok, var mı sence? Sizler devlet bütçesine yüksünüz. Mesele şu ki, siz buraya ait değilsiniz.”
 “Ama lütfen, ne demek bu? Buraya ait olmak ne demek?”
 “İngiliz olmalısın, değerlerimize sahip olmalısın.”¹⁸²

Kimlikler (Asyalı, Avrupalı, kadın, erkek, Hristiyan, Müslüman...) kamusal açıdan nasıl bir önem taşır? Bu noktada kamu dünyasının alacağı tavır “yansızlık” olmalıdır.¹⁸³ Taylor’un bu tespiti özellikle göç alan ülkelerin, kendilerine sığınan göçmenlere nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili önemli bir ipucudur. “Çokkültürlülük politikası”nı kabul eden ülkeler için ise bu tavır kaçınılmaz olmalıdır. Özünde “hoşgörü” kavramını barındıran çokkültürlülük politikasının uygulamadaki sonuçları

¹⁸¹ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010., s. 189.

¹⁸² Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 246.

¹⁸³ Charles Taylor, “*Çokkültürcülük*”, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 60

ise, birçok ülkenin kavramı tam anlamsız ile anlayamadığının ya da anlamak istemediğinin en bariz örneğidir.

Bu çerçevede düşünüldüğünde, ekonomik anlamda belli bir seviyeye gelmiş olan birçok ülke için “çokkültürlülük” kavramı piyasada göz boyamak ve yetki alanını genişletmek için kullanılan bir olgudan öteye geçmez. Böylece yazarın gözüyle egemen, sömürgeci güçlerin bir takım modern, görünüşte eşitlikçi ve hümanist kavramların nasıl algılanıp kullandığını görüyoruz. Örneğin aşağıdaki İngiliz memuruna ait sözler yine bir modern dünya tabiri olan “global ekonomi” kavramının içinde Batı’lılarca nasıl doldurulduğunun belirtilmesi açısından anlamlıdır.

“Asıl parayı yapanlar büyük araçlar. Şimdi benim çalıştığım Hollanda firması bütün işleri yönetiyor. Gözetim merkezlerini ve iadeleri onlar yönetiyorlar. Yani sizi evinize de yollasak, burada kilit altında da tutsak, her halükarda onlar kazanıyor. Hoş değil mi? Bu günlerde böyle düşünmek zorundasın, öyle değil mi? Global ekonomi bu işte”¹⁸⁴

Cangızbay’ın tabiri ile bir yanda herkesin ve her şeyin, üzerinde sadece birer meta, yani alınıp satılabilir birer ‘şey’ olarak yer aldığı tek ve evrensel bir ‘pazar’, diğer yanda tüketimin tek alanı olarak herkese bir ‘ev’. İnsan, sadece ‘ev’inde insan ama sadece tüketirken/ tüketimiyle/ tükettiğiyle insan; ‘pazar’ üzerinde iken ise ‘şey’dir.¹⁸⁵ Dünyayı bir pazar, insanı ise pazar üzerinde ekonomik açlıklarını giderecek birer eşya olarak gören Batı dünyasının yaşanan onca haksızlığı, zulmü, işkenceyi kulak ardı etmesi olağandır. Bu görüşlere paralel olarak Cleave de, söz konusu durum karşısında eleştirel bir dil kullanmıştır. Öyle ki sınır dışı edilmek üzere olan Küçük Arı, ülkesinde kendisini bekleyen tabloyu çizerken, insana verilen değeri de bir kez daha dillendirmiştir:

“Tüfekler, onları taşıyanlardan daha belirgindi. Yanlarındaki adamlar titrerken, onlar dümdüz, belirgin bir biçimde görülebiliyorlardı. Sanki silahlar, gururla ve güneşte parlayarak adamları katır gibi sürüyorlardı; altlarındaki hayvan öldüğünde diğerine bineceklerini bilerek. İşte gelecek, beni ülkemde böyle karşılıyordu”¹⁸⁶

Makinelerin, insanları adeta köleleştirdiği günümüz toplumu göz önüne alındığında, Küçük Arı’nın bu tespiti oldukça doğrudur. Silahlar üretim amaçlarına

¹⁸⁴ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010s. 249.

¹⁸⁵ Kadir Cangızbay, “*Komprador Rejimin Anatomisi*”, Ankara, Öteki Yayınevi, 2000, s. 109.

¹⁸⁶ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010s. 260.

uygun olarak görevlerini ifa ederken, onları kullanan insanların insanlık adına ne kadar çaba harcadığı tartışılır. Küçük Arı'nın cümlelerinden anlaşılıyor ki mevcut acımasız düzen bu gün olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. İşte bu düşünce yazarın Nijerya gibi ülkelerde daha uzun yıllar boyunca bu ülke insanlarını neyin beklediğini göstermesi açısından ilginçtir. Küçük Arı'nın ağzından söylenen bu sözler yazarın gelecekle ilgili kaygı ve pesimizmini de su yüzüne çıkarıyor. Acaba yazar gereksiz bir pesimizme mi giriyor? Sömürgecilerin durumuna ve ülke içindeki işbirlikçilerine bakılırsa yazarın çok da haksız olmadığı, kötümser olmak için ciddi sebepleri olduğunu söylemek gerek.

Böylece şunu da ilave etmek gerekir ki, yazarın tavrı roman içinde çoğu yerde ironik, trajikomik, realist, trajik biçiminde olmuştur. Bu, yazarın romanla neyi yapmak istediği hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. O, bu tür vahşetin karşısına her türlü insani duyguyla yüklü olarak çıkmaktadır. Tüm olayı on dört yaşında bir kız çocuğunun kimliği üzerinden dramatize etmesini de iki tarzda açıklamak mümkündür. Öncelikle olaya bir küçük kızın kahraman olarak seçilmesi okurda acıma ve merhamet duygularını harekete geçirmek için olabilir. Diğer de realist bir tutumla bu tür göçmen hareketlerinde her yaştan insanın olabileceği gerçeğinden hareketle belki de göçmen kamplarında gördüğü bu yaşlardaki bir çocuğu eserine taşımış olabilir. Böylece yazar romanda takındığı tüm anlatım ve betimleme, yöntem ve üslup, seçtiği olayların kurgusu ve kahramanlarla sömürgeciliğin nasıl bir insanlık suçu olduğunu en derininden ve en yüksek perdeden vurgulamak amacını gütmektedir.

2.2. Anti-Kolonyalizmin ve Sağduyunun Sesi: Sarah

“İlerlemeye inanmıyoruz artık. Kanıtlanmış doğrularla keyfi savları birbirine karıştıran usdışıcı akımlara karşı hâlâ savunuyoruz kendimizi, ama bunu eskisi gibi yürekten yapamıyoruz. Bir korkudan ya da bir düş kırıklığından daha derin bir bunalım geçiriyoruz. Modernlik, bizi biz yapanın yaptıklarımız olduğunu kesinlemişti, hatta en güçlü kesinlemeseydi bu; oysa yaşadıklarımıza bakılırsa, bizi biz yapan artık yaptıklarımız değil. Deneyimimizi düzenleyen ekonomik, siyasal ya da ekin sel çarkların etkisiyle oluşan davranışlara günden güne yabancılaşıyoruz. Kimimiz kitle toplumunun bilgi ve ürün akışına bırakıyoruz kendimizi; kimimiz de üretimin, tüketimin ya da kitle

iletişiminin kışkırtmalarını süzerek kendi kimliğini koruyan yeni bir topluluk oluşturma çabasıdayız.”¹⁸⁷

Sömürgeciliğin doğurduğu sonuçları kavramsal ve somut olarak Küçük Arı'nın yaşadıklarından kesitler sunarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Sömürülen ülkeler üzerinde sömürgeciliğin etkileri artarak devam etmektedir ve bu nedenle her geçen gün “Küçük Arı”ların sayısı artmaktadır. Sömürgeci ülkelerin gazabından dolayı ülkesinde rahat göremeyen insanların kaderleri ne yazık ki göç ettiklerinde de pek değişmemektedir. Göçmen sorunlarının son bulamamasının temel nedenlerinden birinin modern hayatın hızlı ve duygudan yoksun çarklarına kendini kaptırmış insanların maruz kalınan onca insanlık dışı muameleye şahit olmalarına rağmen tepkisiz kalarak durumu bir nevi desteklemeleri olduğu söylenebilir. Bu bağlamda “çokkültürlü” ülkelere göç edenlerin gördükleri muamelenin farkında olup bu sıkıntılara çözüm bulmak isteyen insanların sayısı ise tabiri caizse bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Göçmenlerin yeryüzünde her insan kadar özgür olduğunu hissedip hak ettiği değeri görebilmesi ise bu hassasiyete sahip insanların sayısının artması ile mümkündür. Ama ne yazık ki, teknoloji ilerledikçe sayıca çoğalan makineler insanların kalplerini de mekanikleştirmiştir. İncelediğimiz eserde, günümüz insanının tipik bir örneği olan Sarah, modern dünyanın yoğun ve boğucu temposundan bunalmış bir dergi editörüdür. Tıpkı yeryüzünde sayısı her geçen gün artan emsalleri gibi, Sarah da kitle toplumunun bilgi ve ürün akışına kendini kaptırmış ve gittikçe insani değerlerden biraz daha ödün verir hale gelmiştir. Nitekim çalışmamızda Sarah gibi bir karakterin yer almasının başlıca çıkış noktası, Cleave'in eserde betimlediği herkesin kendinden bir parça bulabileceği, kendi gerçeği ile yüzleşebileceği Sarah profilinin modern dünyanın o albenisinden sıyrılmayı başarabilmesidir. Buna ek olarak genç kadının eşi ile çıktığı tatilde yaşadığı olayların ardından tam bir değişime uğrayıp kendisi ile yüzleşmesi ve göçmenler için hayatındaki en değerli varlıklardan vazgeçecek düzeyde fedakâr ve hassas biri haline gelmesi yazarın modern insanın karşısına koyduğu modeldir. Bu yönüyle Sarah, yazar tarafından çevrenin, insanlığın, umudun tükenmediğini gösteren kişi olarak yerleştirilmiştir. O da bu durum karşısında iç dünyasında bir parçalanmışlık, bir kimlik bunalımı yaşar. Bu bağlamda, Afrika sahillerinde şahit olduğu olayların

¹⁸⁷ Alain Touraine, *“Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecekmiyiz”* (çev. O. Kunal), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.33

üzerine alışageldiği hayatı sürdürüp bu trajediyi görmezden gelmekten ziyade Sarah vicdanın, sağduyunun, insanlığın sesi olarak her türlü fedakârlığı göğüslemiştir. Göçmenler için türlü özverilerde bulunan Sarah, eserde bu özelliği ile geleceğe ait umudun adresi olur. Bir yanıyla da Sarah, sömürgeci ülke vatandaşlarının kendi devletlerinin gerçek yüzüne ne kadar yabancı olduklarını da ortaya koymaktadır. Yavaş yavaş yaşadığı konforu, sahip olduklarının kaynağının nerelerden geldiğini sorgulamaya başlamıştır. Tüm bu özellikleriyle Sarah karakteri, romancının insanlık lehine esere koyduğu “optimizmin” sembolü gibi durmaktadır.

Eserin özetini verdiğimiz bölümde belirttiğimiz gibi Sarah ve eşi Andrew evliliklerini kurtarmak adına Afrika sahillerinde bir tatil merkezine gitmeye karar verirler. Petrol nedeni ile iç çatışmanın olduğu bu topraklarda yanlarına gelip kendilerinden yardım isteyen iki kızdan yalnızca bir tanesini kurtarabilmek genç çiftin hayatını alt üst eder. Çünkü kızların peşine düşen teröristler çifte hunhar bir teklifte bulunmuştur. Andrew bir parmağını keserse iki kız da hayatta kalacaktır. Andrew bunu yapamayacağını anladığı an, Sarah kızları kurtarma adına parmağını kesse de büyük kızın öldürülmesine engel olamaz. Ölen kızın Andrew yüzünden öldüğünü söyleyen Sarah ise eşini tam bir bunalım içine sürükler. Cleave tüm bu yaşananları Sarah aracılığı ile şöyle dile getirir:

“Plajda olanları inkâr etmeye çalışarak iki yıl geçirdim. Andrew’nun da yaptığı buydu ve sonunda kendini öldürdü.¹⁸⁸...Onu ayağı boşluğu adımlarken bulmuşlardı; ayakları ülkesizliğin toprağına dokunurken. Ölüm, elbette bir sığınaktır. Yeni bir ismin, maskenin ya da pelerinin artık seni kendinden saklamaya yetmediği zaman gittiğin yerdir. Artık vicdanının prensliklerinden hiçbirisi sana sığınma izni vermediğinde kaçtığın yerdir.”¹⁸⁹

Sömürge ülkelerde yaşanan dehşetin failleri olan sömürgeci ülkeler yaptıklarını meşru zeminlere oturtup komu oyuna olduğundan farklı yansıtırlar ya da olayları örtbas ederler. Bu nedenle sömürgeci ülkelerin vatandaşlarından bazıları ülkelerinin vahşi politikasından bihaberdir. Nitekim Cleave’in Sarah ve Andrew karakterleri ile vurgulamak istediği, bu ülkelere ait vatandaşlardan gerçekleri gören bazılarının hala insanlık hasletlerini yitirmedikleridir. Bunun en bariz örneği ise Sarah’nın kendilerinden yardım isteyen Nijeryalı kızlardan büyük olanının ölümüne sebep olduğunu düşündüğü Eşi Andrew’in intiharını olağan karşılamasıdır. Eşinin duyduğu vicdan azabından dolayı

¹⁸⁸ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s.172

¹⁸⁹ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010,s. 22.

kaçacak bir yeri olmadığı için intihar ettiğini ifade eden Sarah, olayın hemen ardından kendini, etrafındakileri ve ülkesini sorgulamaya koyulur. Sarah ve sevgilisi arasında geçen diyalog bu sorgulamanın ilk basamağını teşkil eder:

“Geriye dönüp düşündüğünde dünyayı daha iyi hale getirmek için ne zaman gerçekten bir şey yaptığını hatırlıyor musun?”
 “Yanlış adamla konuşuyorsun. Merkezi hükümet için çalışıyorum ben, hatırladın mı? Bir şey yapmak bizim engellemek için eğitildiğimiz bir konudur aslında.”¹⁹⁰

Yukarıdaki alıntıyı teyit eder nitelikteki bir başka konuşmada da benzer bir yaklaşım görüyoruz:

“Ne zaman derinlikli ve anlamlı bir şey yayınlasak, tirajımız düşüyor.”
 “Çünkü insanların hayatı yeterince güç. Başka birilerinin de hayatının ne kadar boktan olduğunun kendilerine anlatılmasını istememelerini anlayışla karşılamalısın.”¹⁹¹

Yukarıdaki alıntıda Cleave, aslında sömürgeci bir ülkede yaşamasına rağmen gördüğü olaylar karşısında ülkesinin ikiyüzlülüğünü idrak eden biri ile ülke genelinde hakim olan görüşü karşı karşıya getirmektedir. Sarah’nın sağduyu çağrısına karşın aldığı cevap sömürgeci ülkelerde düzenin nasıl işlediğine dair ip ucu vermesi açısından önemlidir. Cleave eleştirel bir bakış açısı ile betimlediği sömürge mantığının kaynağı olarak merkezi hükümeti işaret etmiştir. Dikkat çekici noktalardan bir tanesi de hükümetin çalışma yöntemidir. Çalışanlarını haksız politikasına ortak etmeyi başarmış olan hükümet, aynı başarıyı insanları duyarsızlaştırma anlamında da elde edebilmiştir. Ancak hükümetin tüm çabalara rağmen ülkede pek de başarılı olamadığını Sarah’nın, eşinin İngiltere ile ilgili görüşleri üzerine yaptığı şu tespitlerinden anlaşılır:

“Sanıyorum İngiltere’nin gerçekten dibe battığına inanmaya başlamıştı. Suç yayılıyor, okullar başarısız oluyor ve toplumsal ahlâk çöküyordu. Sanki bütün kötülükler yayılıyor, genişliyor, bir şeylerin içine sızıyor ve ben nefessiz kalıyordum.”¹⁹²

Yukarıdaki cümleleri ile Cleave, ülkedeki olumsuz havanın adeta sigara dumanı gibi ortamdaki herkesi etkisi altına aldığını söylerken, durumun farkında olanların

¹⁹⁰ A.g.e, s.206

¹⁹¹ A.g.e., s.207

¹⁹² Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010.s 151.

hoşnutsuzluğunu da Sarah örneği üzerinden dile getirmektedir. Nitekim Sarah farkına vardığı haksız politikaya daha fazla dayanamayıp harekete geçecektir. Sarah içerisinde bulunmak zorunda olduğu mevcut düzenin gerçek yüzünü görmüştür. Şimdi sıra bu haksız düzeni düzeltmek adına üstüne düşeni yapmaktır. Bunu hem kendisi ve oğlu için hem de hayatını her yönden değiştiren Küçük Arı için yapmalıdır. Sarah'nın ilk işi bir göçmen olarak Küçük Arı'nın sınır dışı edilmesine izin vermemektir. Genç editör söz konusu durumla ilgili hükümetin izlediği politikayı şöyle dile getirir:

“...kendi bahçesinde duran kanlı canlı Nijeryalı bir kızın varlığını-hükümetler bu tür şeyleri inkâr edebilirler ya da istatistikî bir hata olarak başlarından savabilirler-hiçbir insan reddetmez.”¹⁹³

Evet, Sarah'nın da ifade ettiği gibi göçmenlerin varlığını hiç kimse inkâr etmez ancak asıl problem onlara yokmuş gibi davranılmasıdır. İnsanların birbirlerini yok sayacak kadar duyarsızlaştığı Batı toplumunda, sağduyulu olan ve mevcut düzeni değiştirme adına uğraşan Sarah gibilerinin gösterdikleri tepkiler eserde de ifade edildiği gibi ne yazık ki genellikle olumsuz karşılanmaktadır. Bunun temel nedeni ise “bireyselleşme” dir. Bu bağlamda herkes, sadece kendi sorunlarıyla ilgilenir. “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın” mantığıyla hareket eden insan, zamanla bir insanda olması gereken hasletleri yitirerek adeta robotlaşır. Mevcut düzen yapılması gerekeni dayattıktan sonra, çoğu insan, kolay yolu tercih ederek, sorgulamadan isteneni yapar. Bunun sonuncundaysa, Küçük Arı gibi kimsenin umursamadığı nicelerinin hayatı, yalnızca kendini düşünen materyalist mantık nedeniyle son bulur. Sarah çabaları ile herkese örnek olabilecek bir karakterdir. Genç editör, hakkında sınır dışı kararı alınan Küçük Arı için adeta hükümete kafa tutmuş ve her şeyini geride bırakıp küçük göçmenin ülkesine kadar gitmiştir. Zulme karşı duyarsız kalmak aslında onu kabullenmektir. Bunun farkına varan Sarah çabalarının sonucunda Küçük Arı'nın sınır dışı edilmesini engelleyemese de, elinden geleni yapmış olmanın huzuru ile yaşamaya devam etmiştir. Sarah'nın başarılı olamama nedeni modern toplumda kendisi gibi duyarlı insanların sayıca azlığıdır. Peki, insana maddi anlamda istediği her şeyi sunabilen “modern” dünya onu neden bu denli duyarsız hale getirmiştir? Modern insanın bencilliği onu mutlu edebilmiş midir? Cleave bu sorunun cevabını eserin muhtelif yerlerinde dolaylı olarak vermeye çalışmıştır. Biz de Cleave'in konu ile ilgili

¹⁹³A.g.e., s 98.

fikrine paralel bölümleri bir araya getirip *Udo ve Sarah'nın trajik varlığına postmodern bir bakış* başlığı altında incelemeye çalışacağız.

2.3. Udo ve Sarah'nın Trajik Varlığına Postmodern Bir Bakış

*“Teknik her şeyi saran bir niteliğe bürünürken, mekanize bir dünya bilinci oluşturmıştır. Hayatın tamamını kuşatmakla, insan için zahiri olmaktan çıkmış, onun bizatihi özü olmuştur.”*¹⁹⁴

Jackues Ellul

Postmodernizm; XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarındaki modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerin adıdır.¹⁹⁵ Modernizmle bu denli alakalı olan postmodernizm teriminin daha iyi anlaşılması için öncelikle “modernizm” olgusu üzerinde durmakta fayda olacağına düşünüyoruz. Çünkü postmodernizm olgusu modernizm üzerine temellendirilmiştir.

Modernizm; aydınlanmayla birlikte gerçekleşen entelektüel dönüşümün ortaya çıkardığı dünya görüşünü; hümanizm, dünyevileşme ve demokrasi temeli üzerine yükselen bilimci, akılcı, ilerlemeci ve insan merkezci ideolojiyi ifade eder.¹⁹⁶ Modernizmin temel dayanakları veya tezahür unsurları ise; kapitalizm, endüstriyalizm, şehirleşme, demokrasi, akılcılık, laiklik, bürokrasi, ihtisaslaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi ve milli devlet şeklinde sıralanabilir. Böylece modern döneme giren insanlık, - özellikle Batı toplumları- 1880-1930 yılları arası dönemde nitelik ve nicelik itibarıyla daha önceki dönemlerden çok daha farklı bir hayata kavuşmuş olur. Hayat tarzı, kültür, sanat, bilim gibi insan ve toplum hayatının hemen her alanında büyük tesirler bırakan dönem, modern çağdır. Modernizmin veya modern çağın insanoğlunun hayatına pek çok imkân ve kolaylık getirdiği inkâr edilemez. Bununla birlikte modernizmin birçok olumsuz gelişmelere zemin hazırladığı da bir gerçektir. Söz konusu olumsuz gelişmeleri kısaca şu şekilde sıralanabilir: Bütün dünyaya ideal olarak sunulan Batı kaynaklı ekonomik ve siyasi modeller, zaman içinde gerçek kimlikleriyle tanınmış ve insanların bu modellere olan güveni sarsılmış; demokrasi ve insan hakları konusundaki çifte standartçı tutum yakinen görülmüş; çok yoğun bilgi bombardımanı ve hızla gelişen teknoloji insanı esir almış; kontrolsüz sanayileşme pek çok çevre problemine sebep

¹⁹⁴ Jacques Ellul, *“Teknoloji Toplumu”*, (Çev. M. Ceylan), İstanbul, Bakış Yayınları, 2003, s.16.

¹⁹⁵ **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 2005

¹⁹⁶ Ahmet Cevizci, *“Felsefe Sözlüğü”*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999

olmuş ve dünyayı yaşanmaz hale getirmiş; pragmatizm bütün değerlerin üstünde tutulup diğer değerlerin ölçüsü ve belirleyicisi haline getirilmiş; madde ilahlaştırılırken anlam yok sayılmış; teknolojinin kölesi haline getirilen insan ise kalabalıklar içinde yalnızlığa itilmiştir. Böylece insan yabancılaşma, yalnızlaşma, tatminsizlik, güvensizlik, inançsızlık bunalımları içinde ne olduğu ve ne olması gerektiği soruları arasında bir kimlik krizine düşmüştür.¹⁹⁷ ... Modernizmin hatası dünyanın kendi içinde bir biçimi olduğu, inanç temelli, düşüncesinden kaynaklanmaktadır.¹⁹⁸

İşte postmodernizm böyle bir kimlik bunalımının yaşandığı ortamda hayat bulmuştur. Çünkü postmodernizmin doğuşunda, kimliğini kaybeden insanın gerek kendini, gerekse modernizmi sorgulaması yatmaktadır.¹⁹⁹ Bir başka deyişle, yüzyıllardan beri insanı mutlu etme vaadi ile ortaya çıkan modernizmin insanı gerçek anlamda mutlu etmediği apaçık görülünce, modernizmin dayattığı “meta” kaynaklı düzeni (kapitalizmi), bireyselliği, demokrasiyi, pozitif bilimleri...vb eleştiren bir yaklaşım olarak postmodernizm ortaya çıkmıştır. Postmodernizmin Batı Edebiyatındaki etkileri 1960’lardan itibaren görülmeye başlanmış iken, akımın asıl yaygın kullanımının ve günlük hayata giriş tarihinin 1980’lerin başı olduğu söylenebilir.

Postmodernizmin esere bakan yönünü, başlıkta da belirtildiği gibi, Sarah ve Udo’nun hayatlarından kesitler sunularak incelenecektir. Örneğin Küçük Arı (Udo) Nijerya’nın ilkel bir köyünde, modernizmden, medeniyetten uzak, hatta bizler için olmazsa olmaz sayılan elektrikten bile yoksun köyünü eserde hasretle anmaktadır. Bir göçmen olarak gelmek zorunda olduğu İngiltere’de, köyünde yaşadığı dönemlerde ne kadar mutlu olduğunu, şu an uygarlığın merkezinde bulunmasına rağmen ilkel köyünü buraya değişmeyeceğini ifade etmektedir. Buna bağlı olarak Cleave, modernizmin insanı mutlu etmediğini, hatta gittiği yerlerde felakete yol açtığını bir çocuğun ağzından şu cümlelerle aktarmıştır:

“Küçük bir kızken her şey mutluluk ve şarkı doluydu. Bunun için çok zaman vardı. Acele etmezdik. Elektrik, temiz su ve keder de yoktu; çünkü bunların hiçbiri köyümüze bağlanmamıştı henüz. Limba ağacımın kökleri arasında oturup, Nkiruka’nın öne arkaya sallanmasını seyreliyordum. Salıncağın ipi çok uzundu, bu yüzden bir uçtan diğerine gitmek uzun zaman alıyordu. Salıncağın da acelesi yoktu. Onu gün boyunca seyredirdim ve köyümdeki huzurlu

¹⁹⁷ İsmail Çetişli, “*Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*”, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 156-157

¹⁹⁸ Eagleton, T. “*Postmodernizmin Yanılsamaları*”. (Çev. Mehmet Küçük) İstanbul, Ayrıntı yayınları. 1999, s. 46

¹⁹⁹ A.g.e., s. 157

dönemin son anlarını sayan bir saat sarkacını seyrettiğimi hiç fark etmemiştim. Rüyamda öne arkaya, öne arkaya sallanan salıncağa bakıyordum; köyde bir petrol sahası yapıldığını ve yakında adamların çılgın bir telaş içinde petrol kuyuları açmak için kavga edeceklerini henüz bilmiyorduk. Bu mutluluğu bozan bir şeydi; her şey adamların istediği gibi oldu.”²⁰⁰

Küçük Arı’nın yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere ilkel bir köyde rüya gibi bir hayat yaşayan insanların hayatları modernitenin dayattığı unsurlar ile bambaşka bir hal alıp adeta cehenneme dönmüştür. İlk bakışta, medeniyetten ve moderniteden uzakta, tüm dünyası “elektriksiz, susuz ve kedersiz” küçük bir köy olan Küçük Arı için postmodernizmden bahsetmek bir paradoks gibi görünebilir. Ancak postmodernizm tam da burada yazar tarafından devreye sokulur. Çünkü olaylar dikkatle incelendiğinde Cleave, adı modernite ve uygarlık ile birlikte anılan sömürgeci zihniyetin ilkel ama mutlu insanların hayatlarına müdahalelerini eleştirel bir dille aktarır. Bu bağlamda yazar postmodern eleştiri oklarını Küçük Arı’nın o düşsel, cennetimsi çocukluğunu bir anda cehenneme çeviren modern hayata ve dolayısı ile sömürgeci zihniyete yöneltmektedir.

Yazarın bu eserdeki postmodernist niyetini sadece Afrika üzerinden değerlendirmek şüphesiz onu dar kalıplar içerisine sığdırmak olur. Aynı durumu bu çalışmaya da konu olan ve medeniyetin beşiği olarak adlandırılan Avrupa ve İngiltere üzerinden de görmek mümkündür. Akla gelebilecek her türlü imkânı elde etme olanağına sahip olan Batı insanının elindekiler onun psikolojik bunalımına çare olamamıştır. Teknolojik anlamda zirve noktasını yakalayan Batı insanı, toplumdan kaçan, mutsuz, bunalım içinde bir hayat mücadelesi vermeye çalışmıştır. Yani modernizm mutluluk yerine “mutsuzluk” getirmiştir. Nitekim Cleave eserin muhtelif yerlerinde, kariyerinin zirvesinde, her türlü lüks ve konforun içerisinde yaşayan, istediği her şeyi aynı anda elde etme imkânı olan Sarah’nın mutsuz, huzursuz ve sürekli bir arayış içerisinde olduğu sahneleri işlemiştir. Aşağıdaki alıntılar modern dünyadan bunalmış olan Sarah’nın kendisine ve etrafındaki insanlara dair düşünceleridir:

“Üç gün önce, Heathrow’a gitmek üzere evden ayrılmadan hemen önce, bahçemizdeki beton kaplı alanda durmuş Andrew’e lanet olası cam evini ne zaman yapmayı planladığını soruyordum. Hayatımdaki en büyük mesele buydu; cam ev ya da onun eksikliği. Bu olmayan cam ev ile geçmiş ve geleceğin bütün binalarının, daha büyük bir eksiklik olan, kocamla aramdaki duygusal eksikliğin

²⁰⁰ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s.78.

üzerinde yükselmeleri yararlı olabilirdi. Modern bir kadındım ve hayal kırıklığı korkudan daha fazla aşına olduğum bir duyguydu.”²⁰¹

“Çalışanlar sabah kahvelerini mukavva tepsilerde dengede tutmaya çalışarak İçişleri Binası’nın lobisinden ayaklarını sürüyerek geçiyorlardı. Mark&Spencer pantolon takımlarından etleri pırtlamış, elektrikten ve enerjiden yoksun kadınlar sallanarak yürüyorlardı. Erkekler kravatları yüzünden boyunduruğa vurulmuş ve oksijensiz kalmış gibi görünüyorlardı. Herkes iki büklüm ya da deli gibi öfkeliydi.”²⁰²

Yukarıdaki alıntılardan ve eser içerisinde benzer mahiyette gösterilebilecek birçok örnekten anlaşılabacağı üzere yazar modern hayatın insanı bunalıma götürdüğünü ima etmiştir. Hiçbir şey ile tatmin olamayan Sarah profili başlı başına bunu ispatlar niteliktedir. Sürekli bir arayış içerisinde olan genç editör, önce eşini aldatmaya kalkışır ama ruhundaki eksikliği bu şekilde gideremeyeceğini anlar. Sonra eşinden “cam” bir ev yapmasını ister, ama bu isteğinin de eşi ile aralarındaki iletişim kopukluğunu gideremeyeceğini daha sonra anlar. Ne kadar uğraşırsa uğraşsın sonuç olarak Sarah mutsuzdur. Öte yandan tüm dünyası ilkel bir köyden ibaret olan Küçük Arı sığınmak zorunda kaldığı İngiltere’de şu an mutsuz olsa bile, geçmişi hatırlayarak moderniteden uzak yaşantısında mutlu olduğu günlerin birer anısı ile avunma imkânına sahiptir. Her iki karakter karşılaştırıldığında yazarın postmodern niyeti apaçık bir şekilde görülebilir. Şöyle ki, Küçük Arı elektriğin bile olmadığı köyünü hayal edince mutlu olabilirken, Sarah teknolojinin her türlü nimetinden faydalanabildiği hayatında hatırlayınca mutlu olabileceği tek bir anıdan yoksundur. Yazarın bu karşılaştırma sonucu okuru böyle bir sonuçla baş başa bırakması ise onun postmodern anlayışından başka bir şey ile açıklanamaz.

²⁰¹ Chris Cleave, “Little Bee”, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010, s. 106.

²⁰² A.g.e., s. 151.

SONUÇ

Çokkültürlülük ve Ötekilik Olgusuna Determinist bir Yaklaşım

“Sorun artık basitçe, genelde bir insan topluluğuna ait olma sorunu değil; ondan daha çok, belirli bir „biz“ e, insanın kendi güncelliğinin karakteristik özelliğini yansıtan bir kültürel bütünlükle ilişki içinde olan bir bize ait olma sorunudur”²⁰³”

Michel Foucault

“Chris Cleave’in Küçük Arı Adlı Eserinde Çokkültürlülük ve Ötekilik Teması” başlıklı çalışmada amaçlanan yazarın göçmen problemlerine ve bu problemlerin başlıca çıkış noktaları olan sömürge mantığı, bireysellik, modern dünya, kimlik bunalımı ve ötekilik gibi modern dünyada yaşanan olgulara yaklaşımını belirlemektir. Bunun yanı sıra göçmenlik sorunsalını ortadan kaldıracak bir sihirli değnek gibi algılanan çokkültürlülük, çok dillilik, hoşgörü gibi modern kavramların içinin aslında ne kadar amacından uzak olarak doldurulduğunu, bu kavramların karşısına “ötekilik” kavramının nasıl yerleştirildiğini eserdeki olay ve kahramanlardan hareketle göstermeye çalıştık. Çalışmanın son bölümünde determinist bir yaklaşımı tercih etmemizin nedeni ise yukarıda sözü geçen kavramların birbiri ile iç içe olmasıdır. Söz konusu kavramların her biri diğerinin nedeni ya da sonucudur.

Bu bağlamda düşünüldüğünde, eserin başkahramanı Küçük Arı’nın Nijerya’dan kaçma nedeni bulunduğu topraklarda sömürgeci zihniyetli ülkelerin doymak bilmez iştahlarını kabartan bir ögenin “petrolün” bulunmasıdır. Petrol yüzünden ailesinden, köyünden, ülkesinden olan Küçük Arı, canını zor kurtarıp sığındığı İngiltere’de de rahat bulamayacaktır. Çünkü bu “çokkültürlü” (?) ülkede göçmenler mülteci gözetim merkezlerine yerleştirilerek burada bir müddet tutuklu kalırlar. Küçük kız bu gözetim merkezinde insanlara adeta birer mahkûm muamelesi yapıldığını yaşadıkları ile ifade etmeye çalışır. İngiltere’de hayatta kalmak istiyorsa bir İngiliz gibi konuşması gerektiğini öğrenince bunun için elinden geleni yapar. Bu arada kendinden istenilen her şeyi yaparak özünden iyice uzaklaştığını fark eder. Bir kimlik bunalımı yaşayan Küçük

²⁰³ Michel Foucault, *“Özne ve iktidar”*. (Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay)) İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 164

Kız, dışarı çıktığında ise tüm benliğinden kopup bambaşka biri olmasına rağmen “öteki” muamelesi görmeye devam eder. Küçük Arı, hayatta kalmak için verdiği mücadelenin hiçbir anlamı olmadığını gördüğü bu muamele ile anlar. Ama daha da acısı, tüm direnme çabasına ve kendinden verdiği ödünlere rağmen Küçük Arı sınır dışı edilerek sonu meçhul bir hayata doğru yol alır.

“Çokkültürlü” olduğu bilinen toplumlarda, insanların “öteki” olarak etiketlenme nedeni, çokkültürlülük ortaya çıkma nedenine uygun bir şekilde uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Eserde yaşanan olaylar başından sonuna incelendiğinde anlaşılıyor ki; aslında tüm sorunların başlangıç noktası, doymak bilmez insanların ve dolayısı ile ülkelerin elindeki ile yetinmeyip hep daha fazlasını istemesidir. Nijerya bir İngiliz sömürgesidir. İngiltere’nin aç gözlü politikaları olmasa, insanlar kendi ülkelerinde huzurla yaşayacaktır ve bir başka ülkeye göç etmek zorunda kalıp orada hor görülmeyecektir. Eser bağlamında düşünüldüğünde; Nijerya’da petrolün bulunması, beraberinde bir yığın problem getirmiştir. Bunların başında, Nijerya’ da ki petrole sahip olmaya çalışan sömürgeci ülkelerin ülke üzerine adeta üşüşmeleridir. Bu ülkeler her şeyi meta haline çeviren bir bakış açısı benimseyerek, sadece kendilerini düşünmemiş olsalardı, Küçük Arı ülkesini, köyünü ve ailesini kaybetmezdi. Ardından İngiltere’ye gelip önce mülteci kampında, sonra toplumsal yaşamda karşılaştığı zorlukların hiç biri ile uğraşmak zorunda olmazdı ve sonunda, bunca mücadelenin ardından sınır dışı edilip, karanlık bir geleceğe mahkûm edilmezdi.

Olayları Sarah açısından değerlendirildiğinde de benzer kanılara varılabilir. Sarah, İngiltere gibi sömürgeci zihniyetli bir ülkede yaşamıyor olsa, modern hayattan ve insanların umursamaz davranışlarından bu denli rahatsız olmayacaktı. Genç editörün bunalımı onu eşini aldatmaya itmiş ve boşanmanın eşiğine getirmiştir. Hayatlarının Küçük Arı ile kesiştiği nokta ise önce Afrika sahilleri sonra İngiltere olmuştur. Yaşadığı bir dizi olayın ardından hayatını Küçük Arı ve onun gibi göçmenlerin hayatlarını kurtarmaya adanmış Sarah, bu mücadele esnasında ülkesinin ikiyüzlülüğünü tüm çıplaklığı ile görmüştür. Genç editörün şahit olduğu manzara ise Tatar’ın aşağıdaki sözleriyle birebir örtüşmektedir:

“...evvela sömüren devletler, karşılarında parçalanmış ve bu yolla küçülerek güçsüzleşmiş kültürler yaratarak, kültür aracılığıyla iktisadî sömürüyü zirve noktalara taşıma arzusunadadır. Meselenin diğer yüzü ile de, bütün dünyada devam eden, küreselleşme ideolojisi ile de yeni bir kılıfa bürünen sömürünün üzerine, albenisi bol bir şal örtmektedirler. Söz konusu şalın albenilerini büyü

kavramlar oluşturmaktadır. Kullanılan kavramlarla gelecek için bir dünya cenneti vaadinde bulunmaktadır. Ancak, tarih, cenneti dünyada vaat eden ideolojilerin vahşetleri ile doludur ve hala bunlarla dolmaya devam etmektedir.”²⁰⁴

Sömürgeci devletlerin izledikleri yola, amaçlarına ve elde ettikleri sonuçlara bizzat şahit olması Sarah’ı göçmenler adına verdiği mücadeleden vazgeçirmez. Ama Sarah’nın bu kararlılığı Küçük Arı’nın kurtulmasına vesile olamaz. Ancak, Cleave Sarah karakteri ile çizdiği profilde postmodern bir düzlemde modern insanın uyanışını sergilemektedir. Büyük, modern dünyasındaki “küçük takıntılarının” ne kadar anlamsız ve gereksiz olduğunu görmeye başlıyor. Onun uyanması modern insanın yalnızca bir kazanımı olarak değil, aynı zamanda sağduyunun, vicdanın, hümanizmin yavaş yavaş duyulan sesi olarak anlaşılmalıdır.

Olaylar baştan sona yazar-eser ilişkisi bağlamında ele alındığında şöyle bir sonuca varılabilir: Küçük Arı’nın yazarı Chris Cleave, Kamerun’da doğmuş biri olarak Afrika kıtasının toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısından haberdardır. Şu an Londra’da yaşadığı için İngiltere ile ilgili de birebir gözlem yapma şansına sahiptir ve tüm bu bilgiler yazdıklarının gerçek hayattan kesitler olduğunu ispatlar niteliktedir. Ayrıca, göçmen sorunlarının, ötekilik kavramının, kimlik kargaşasının ve çok kültürlülüğün bir kez daha gözden geçirilmesi gerekliliği, eserin gerçek hayatta bir göçmenin yaşadıklarından esinlenerek kaleme alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum da, hem esere, hem yazara belli bir itibar kazandırmıştır, çünkü realiteye uyarak toplumsal, tarihsel, travmatik, trajik bir olguyu edebi esere taşımıştır.

²⁰⁴ Taner Tatar, “*Sömürge Sosyolojisi*” (Ders notu), Malatya, 2009, s. 59

KAYNAKÇA

- Adam, Heribert, **“Yahudi Düşmanlığı ve Zenci Karşıtı Irkçılık: Nazi Almanyası ve Ayrımcı Güney Afrika”**, (Çev. A.Bahçıvan), Doğu Batı, Yıl:1, Sayı:2, 1998.
- Aktay, Yasin, **“Birleşen Dünyada Çoğalan Kültürler”**, (Makale) Konya, 2004.
- Alver, Köksal, **“Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür”**, Kültür Sosyolojisi, Ankara, Hece Yayınları, 2007.
- Appiah, K. Anthony, **“Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma- Çokkültürlü Toplumlarda ve Toplumsal Yeniden Üretim”**, Çokkültürcülük–Tanınma Politikası, (Çev. N. Öktem), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Asad, Talal, **“Çokkültürcülük ve Britanyalı Kimliği Rüşdi Olayının Ardından”**, (Çev. A. Tekin), Tezkire Dergisi, Sayı:43–44, Nisan\ Eylül, 2006.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths and Helen Tiffin, **“The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post- colonial Literatures”**, London, Routledge, 2002.
- Aydın, Mustafa, **“Birlikte Yaşamak Bağlamında Çokkültürlülük Sorunu”**, Avrupa Günlüğü Dergisi, 2.sayı, 2001/2.
- Aydın, Mustafa, **“Değişim Sosyolojisi”**, Ders Notları, Konya, 2004.
- Balı, Ali Şafak, **“Çokkültürlülük ve Toplumsal Adalet. ‘Öteki’ İle Barış İçinde Yaşamak”**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2001.
- Barber, Benjamin R., **“McWorld’e Karşı Cihad, Küreselleşme ve Kabilecilik Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor”**, (Çev. E. Birey), İstanbul, Varlık Yayınları, 2003.
- Bauman, Zygmunt, **“Modernlik ve Müphemlik”**, (Çev. İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bauman, Zygmunt, **“Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları”**, (çev. İ.Türkmen), İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2000.
- Baumann, Gerd, **“Çok Kültürlülük Bilmececi Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek”**, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006.
- Bilgin, Nuri, **“Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik”**, Türkiye Günlüğü Dergisi, 80. sayı, Bahar, 2005.
- Boehmer, Ellekle, **“Colonial and Postcolonial Literature/Migrant Metaphors”**, Newyork, Oxford, 1995.
- Cangızbay, Kadir, **“Komprador Rejimin Anatomisi”**, Ankara, Öteki Yayınevi, 2000.

- Cesaire, Aime, **“Sömürgecilik Üzerine Söylev”** (Çev: G. Ayas), İstanbul, 2005.
- Chakrabarty, Dipesh **“Postcoloniality and the Artifice of History, Who Speaks for ‘Indian’ Pasts?”**, Representations 37 Kış, s.1-3, 1997.
- Chambers, Iain **“Göç, Kültür, Kimlik”**, (Çev. İ. Türkmen, M. Besikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Cleave, Chris, **“Little Bee”**, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2010.
- Connerton, Paul **“Toplamlar Nasıl Anımsar”** , (Çev A. ŞENEL), İstanbul, 1999.
- Cova, Bernard, **“Community and Consumption, Towards a Definition of the “Linking Value” of Product or Services”**, European Journal of Marketing, Sayı:31, No.3/4, 1997.
- Çelikel, Mehmet Ali, **“Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanı”**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2011.
- Çetişli, İsmail, **“Batı Edebiyatında Edebi Akımlar”**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009
- Deschamps, Humbert, **“Sömürgeciliğin Sonu”**, (çev. J. ve F. Orsan). İstanbul, Yükselen Matbaası, 1965.
- Dorward, David, **“Nigeria in Colonialism”** (An International Social, Cultural and Political Encyclopedia) Volume Two, ABC Clio, Greenwood, 2003.
- Dönmezer, Sulhi, **“Toplumbilim”**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994.
- Eagleton, Terry. **“Postmodernizmin Yanılsamaları”**. (Çev. Mehmet Küçük) İstanbul, Ayrıntı yayınları. 1999
- E. Harmon, Daniel **“Nigeria: 1880 To the Present : The Struggle, the Tragedy, the Promise (Exploration of Africa: the Emerging Nations)”**, Chelsea House Publishers, U.S.A., 2001.
- Ekinci, Tarık Ziya, **“Demokrasi, Çokkültürlülük ve Bir Yargısal Serüven”**, İstanbul, Küyerel yayınları, 1999.
- Eliot, T.S. **“Kültür Üzerine Düşünceler”**, (Çev. S. KANTARCIOĞLU), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Ellul, Jacques, **“Teknoloji Toplumu”**, (Çev. M. Ceylan), İstanbul, Bakış Yayınları, 2003.
- Erdoğan, Mustafa, **“Liberal Toplum, Liberal Siyaset”** , Ankara, Siyaset Kitapevi, 1998.
- Ferro, Marc, **“Sömürgecilik Tarihi”**, (Çev. M. Cedden), Ankara, İmge Yayınevi, 2002.

- Foucault, Michel, **“Özne ve iktidar”**. (Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay) İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005
- Foucault, Michel, **“İktidarın gözü”**. (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2007.
- George Orwell, **“Animal Farm”**, U.S.A, Signet Classic Edition, 1996.
- Giddens, Anthony, **“Sosyoloji”**, (Hazırlayan: H. Özel, C. Güzel), Ankara, Ayraç Yayınları, 2000.
- Girgin, Atalay, **“Çokkültürcülük: Demokrasinin İdeal Kültürü mü? Yoksa Bir Tuzak mı?”**, Anafilya, 49. sayı, Temmuz, 2005.
- Gray, Jhon, **“Liberalizmin İki Yüzü”** , (Çev. K. Degirmenci), Ankara, Dost Kitapevi, 2003.
- Gündoğan, Ali Osman **“Çoğulculuk ve Değer Bunalımı”** Muğla Üniversitesi Toplumsal Bilimler Dergisi, Sayı:8, Bahar, Muğla, 2002.
- Güvenç, Bozkurt, **“Kültürün ABC’ si”**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Hall, Catherine, **“Cultures of Empire: Colonizers in Britain and the Empire in the Nineteenth and Twentieth Centuries: A Reader,”**, (çev M. A. Çelikel), Manchester, Manchester University Press, 2000.
- Hall, Catherine, **“Histories, Empires and the Post-Colonial Movement”** in *The Post Colonial Question: Common Skies, Divided Horizons* by Iain Chambers-Lidia Curti, London, Lawrence&Wishard, 1990.
- İrem, Nazım, **“Eritme Potasından Eriyen Potaya: XXI. Yüzyılın Eşiğinde Amerika”** , Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 32.Sayı, Haziran-Temmuz 2005.
- İrem, Nazım, **“Post modern ve Çokkültürcü bir Alan Olarak Avrupa Birliği: Teknikleşen Siyaset ve Ulusal Demokrasilerin Açmazı”**, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 3, Sayı:9, Bahar 2006.
- İrem, Nazım, **“Yanlış Giden Ne? Postmodernizm, Çokkültürcülük ve Avrupa’da Yeni Irkçılık”**, Sivil Toplum Dergisi, 5.sayı, (Ocak, Şubat, Mart, 2004)
- Jakoby, Russel, **“The Myth of Multiculturalism”** , New Left Review, sayı: 208, November-December, 1994.
- Johnson, Robert, **“British Imperialism”**, Gordonsville, VA, USA, Palgrave Macmillian, 2003.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, **“Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme”**, Eğitim Araştırmaları, Ankara, Anı Yayıncılık, Sayı:6, 2002

- Kafesoğlu, İbrahim, **“Türk Millî Kültürü”** İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1988.
- Kahraman, Hasan Bülent, **“Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye”** , İstanbul, Everest yayınları, 2002.
- Klor de Alva, J. George, **“The Postcolonization of the (Latin) American Experience, a Reconsideration of ‘Colonialism’, ‘Postcolonialism’ and ‘Mestizaje’ ”**, G. Prakash (der.) *After Colonialism, Imperial Histories and Postcolonial Displacements* içinde, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1995.
- Kula, Onur Bilge, **“Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci”**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1992.
- Kymlicka, Will, **“Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi”**, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Lévi-Strauss, Claude, **“İrk, Tarih ve Kültür”** , (çev. H. Bayrı, R. Erdem vd.), İstanbul, Metis Yatınları, 1997.
- Loomba, Ania, **“Kolonyalizm, Postkolonyalizm”** , (çev. M. Küçük), İstanbul, Metis Yayınevi, 2000.
- Maalouf, Amin, **“Ölümcül Kimlikler”**, (çev. A. Bora), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Malinowski, Bronislaw, **“Bilimsel Bir Kültür Teorisi”** ,(Çev: S. Özkal), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1992.
- Marable, Manning, **“Siyah Amerika”**, Fatihler Yargılanıyor, (Çev. K. Kutlu), İstanbul, 1992.
- Marx Karl, Friedrich Engels, **“Sömürgecilik Üzerine”** ,(Çev. M. İ. Erdost), Ankara, Şahin Yayınları, 1997.
- Mazrui, Ali, **“Çok Uluslu Bir Şirket Olarak Afrika Üniversitesi”**, Derleyen: Philip G. Altbach, Gail P. Kelly, Sömürgecilik Ve Eğitim, (Çev. İ. Kalın), İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Mcloud, John, **“Beginning Postcolonialism”**, Manchester, Manchester University Press, 2000.
- Meriç, Cemil, **“Kırk Ambar”** ,İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980.
- Morley, David ve Kevin Robins, **“Kimlik Mekânları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar”** (Çev. E. ZEYBEKOĞLU), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1997.

- Narlı, Nilüfer, **“Türkiye’nin Ulusal Kimlik Meselesi”**, HPD, Hukuki Bakış açısı Dergisi, H.P.D. Yuvarlak Masa Toplantıları, Sayı:3, Nisan, 2005.
- Özbudun, Sibel, **“Kültür Halleri; Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde”**, İstanbul, Ütopya Yayınevi, 2003.
- Özdemir, Haluk, **“Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye Üçgeninde Kimlik Parçalanması ve Kimlik Yönetişimi”**, Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Cilt:3, Sayı:9, Bahar 2006.
- Özkalp, Enver, **“Sosyolojiye Giriş”**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1993.
- Parekh, Bhikhu, **“Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek”**, (Çev.) Bilge Tanrıseven, Ankara, Phonix yayınları, 2002.
- Parlak, Betül, **“Sömürgecilik Sonrası Yazın ve Çeviri”**, İstanbul, İstanbul University Press, Litera, sayı: 15, 2003.
- Poole, Ross, **“Ahlâk ve Modernlik”**, (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.
- Pratt, Mary Louis, **“Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation”**, Londra ve Newyork, Routledge, 1992.
- Renat, Zahar, **“Sömürgecilik ve Yabancılaşma”**, (Çev. B. Doktor), İstanbul., 1999.
- Rex, John, **“Theory of Race Relations: A Weberian Approach”**, Sociological Theories, Race and Colonialism içinde, Paris, Unesco, 1980.
- Rockfeller, Steven, **“Çokkültürcülük, Tanınma Politikası”**, (Çev. İ. Özdemir), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Rushdie, Salman, **“Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-1991”**, London, Granta Books, 1991
- Sahnazarov, Bahtiyar, **“Özbekistan Anayasasında ve Özbekistan Uygulamasında Kültürel Çoğulculuk”**, Yüksel Lisans Tezi, İzmir, 1996.
- Said, Edward **“Kış Ruhu”**, (Haz. ve Çev. T. BİRKAN), İstanbul, Metis Yayınları, 2000.
- Said, Edward, **“Kültür ve Emperyalizm”**, (çev. N. Alpay), Hil Yayınları, 2004.
- Said, Edward, **“Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu”**, (Çev. S. Ayaz), İstanbul, 1991.
- Schnapper, Dominique, **“Sosyoloji Düşüncesinin Özünde “Öteki” ile İlişki”**, (Çev. A. Sönmezay), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

- Silvia, Nagy-Zekmi, **“Images of Sheherazade [1]: representations of the postcolonial female subject”**, Journal of Gender Studies, 12(3), 2003.
- Smith, Sidone, Gisela Brinker-Gabler, **“Writing New Identities: Gender, Nation and Immigration in Contemporary Europe”**, Minneapolis, Minnesota University Press, 1997.
- Spivak, Gayatri, **“Can the Subaltern Speak?”**, in *Marxism and the Interpretation of Culture*, Cary Nelson and Lawrence Grossberg eds, Urbana and Chicago: Illinois UP, 1988.
- Swingewood, Alan, **“Kitle Kültürü Efsanesi”** , (Çev. A. KANSU), Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1996.
- Tatar, Taner **“Sömürge Sosyolojisi”** (Ders notu), Malatya, 2009.
- Taylor, Charles, **“Çokkültürcülük”** , İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Tekinalp, Şermin, **“Küreselleşen Dünyanın Bunahımı: Çokkültürlülük”**, Journal of İstanbul Kültür University, 2005.
- Tok, Nafiz **“Kültür, Kimlik ve Siyaset”**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tomlinson, John, **“Küreselleşme ve Kültürel Emperyalizm”**, Editör: Köksal Alver-Necmettin Doğan, *Kültür Sosyolojisi*, Hece yayınları, Ankara, 2007.
- Toplu, Şebnem, **“Home(land) or ‘Motherland’: Translational Identities in Andrea Levy’s Fruit of the Lemon”**, Anthurium: A Caribbean Studies Journal, Vol. 3, Issue 1, Spring 2005
- Touraine, Alain, **“Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?”** (Çev. O. Kural) İstanbul, Yapı Kredi yayınları, 2002.
- Trotman, C. James, **“Multiculturalism Roots and Realities”**, Indianapolis: Indiana UP, 2002.
- Tuna, Korkut, **“Dil ve Kimlik”** Editör: Köksal Alver- Necmettin Doğan, *Kültür Sosyolojisi*, Hece yayınları, Ankara, 2007.
- Turhan, Mümtaz, **“Kültür Değişimleri”**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- Turner, Terence, **“Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology That Multiculturalists Should Be Mindful of It?”**, Cultural Anthropology 8, 1993.
- Vatandaş, Celalettin, **“Çokkültürlülük”**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2002.
- Waitz, Theodor, **“Introduction to Anthropolgy”** (1859) , Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race içinde, Londra: Routledge, 1995.

- Williams, Raymond **“Culture and Society 1780-1950”**, Great Britain: Penguin Books, 1966.
- Young, Iris Marion, **“İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde, Demokrasi ve Farklılık”**, (Çev. Z. Gürata- C. Gürsel), İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi (WALD), 1999.
- Yürüsen, Melih, **“Çeşitlilikten Özgürlüğe, Çokkültürlülük ve Liberalizm”**, LTD Yayınları, Ankara, 1998.
- Zizek, Slavoj **“Çokkültürlülük ya da Çok Uluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı”** , (Çev. T. Birkan), Yıl:14, 44. sayı, Yaz, 2001.

ÖZGEÇMİŞ

1987 Kocaeli doğumluyum. İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite eğitimimi Van'da tamamladım. 2009 yılında Bingöl Üniversitesi'nde Okutman olarak çalışmaya başladım. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladım. 2011 yılında Bingöl Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya hak kazandım. Hala aynı işi yapmaktayım.